

KÖRMENDI LAJOS (1946–2005)

TATÁR BALLADA

*A kazáni vár, akár egy kutya,
liheg az augusztusi napon.
Ül a táj fölött, almosan örködik,
arcát az Idel felől iderebbenő
suhanc szellők cirógatják.*

*A tatár férfi díszes tübetejka
alá nyomja barna hajját,
megtörli homlokát, a vár felé tekint,
ahonnan szállingózni kezdenek
a szőke hivatalnokok. Mesélni kezd.*

*Amikor építették a kazáni várat,
Ulu Muhammed kán megparancsolta
a kőműveseknek:
akit először meglátnak, építsék
be a falba,
hogy sokáig álljon ez a város.
A kőművesek a kán fiát látták meg először,
de őt nem merték befalazni.
Gyorsan fogtak egy kutyát, beépítették.
Mikor a kán megtudta, szomorú lett. Így szólt.
Már látom, a kutyáké lesz ez a város.*

*A barna tatár ember jó ideig
a földet piszkálta cipőjével,
majd fátyolos tekintetét
a vár felé emelve
a hazafelé igyekvő
szőke fejekre mutatott.
Hát azoké lett!*

(Kazán, 1989)

EGYÜTT

EGYÜTT 2020 / 3

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XVIII. évfolyam | 2020 | 3

FINTA ÉVA, KOVÁCS VILMOS, S. BENEDEK ANDRÁS,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ versei,
BARTHA GUSZTÁV prózája, jegyzete,
DUPKA GYÖRGY, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ, CSORDÁS LÁSZLÓ esszéje,
KOVÁCS SÁNDOR geopolitikai áttekintése,
PENCKÓFER JÁNOS, ZUBÁNICS LÁSZLÓ tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2020/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábrián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábrián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

FINTA ÉVA: Szentélyek (vers).....	4
BARTHA GUSZTÁV: Új lendület (jegyzet).....	5
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: MÍTOSZAIMBÓL: Angyalok, Arcom elvesztése, Váltott gyerek, Arcom keresése, Illés oldalán (versek).....	8
BARTHA GUSZTÁV: Trauma, VI. rész (kisregény).....	11
KOVÁCS VILMOS: Bikaháton (vers).....	17
S. BENEDEK ANDRÁS: Vesztett csaták után (vers).....	18
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Mindenki Trianonja (esszé)	19
CSORDÁS LÁSZLÓ: A megmaradás poétikája (esszé).....	25
GÁLFALVI GYÖRGY: Profán diagnózis (esszé).....	30
DUPKA GYÖRGY: „A szerencse úgy forog...” Avagy öt hatalom- és állampolgárság-váltás forgatagában (esszé).....	32
KOVÁCS SÁNDOR: Kárpátaljai szilánkok Trianon kapcsán (geopolitikai áttekintés).....	35
PENCKÓFER JÁNOS: Tudósportré egy popnemzet falán (Papp Endre: <i>Görömbei András</i> – folytatás) (tanulmány).....	42
ZUBÁNICS LÁSZLÓ: Homonnai Drugeth János, Ung és Zemplén vármegyék alispánja, országbíró, felső-magyarországi főkapitány (tanulmány).....	60
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	79

FINTA ÉVA

SZENTÉLYEK

(Makovecz Imre és ács mesterei dicsérete)

*Belül vagyok a mellkasomban,
bordák közt, védve, mint a szív.
Körül a tér ritmusa dobban
az organikus nem-dobozban,
és felszállnak a csarnokok,
akár a sóhaj vagy az ének –
a gondolatig is elérnek,
s nem tartja őket ácskapocs –
egymásba forrnak illesztékek.*

*Fölöttem a tér koronája,
túl koponyámon belép a fénybe,
égi oltáron áll az Angyal –
ez itten Isten menedéke.
Itt felemelkedik az orca,
és égbe néz, kutat a szempár,
bámul, akár a csillagokra.
A belső térben Isten ujjá
számolgatja az íveket,
a mívés tartószerkezet
maga a fal és a tető,
mely a gerincből fut elő
és oszlopokon megpihen,
pártázatos csokrokba fogva –
korona oszlop-emberen.
Hiába teres csarnokok
– a táguló vertikumok –,
az ember itt, a mellkasa terében
csak szállni, csak lebegni tud.*

BARTHA GUSZTÁV

ÚJ LENDÜLET

Honfoglalás és Trianon, remény és gyász.

Matl Péter a trianoni határ kettéosztotta Sátoraljaújhely fölé magasodó Szár-hegyen felavatott emlékműve, hivatalos nevén a Centenárium Turulszobor, az 1936-ban épült Magyar Kálvária részeként június 6-án került felavatásra.

A madarak röpte határtalan.

A költői metaforákhoz és a népművészet díszítőmotívumaihoz hasonlóan, sok esetben a képzőművészeti alkotások is csupán egy meghatározott kulturális környezetben élők számára közérthetőek. Közösségszervező erővé az által válnak, hogy a költői hasonlatoktól, a kopjafák jelentéssel bíró motívumain keresztül a szobrászok kőbefaragott vagy bronzba öntött alkotásáig bezárólag, mintegy hozzájárulnak a múlt megértéséhez, a jelen alakításához, és a jövőbeni célok megfogalmazásához. De a gondolati-érzületi elemeket nemcsak közvetíteni tudják, szimbólum voltuknak köszönhetően, többlet-jelentésük képes új és új gondolati és érzelmi elemmel gyarapodni.

A Centenárium Turulszobor kőben realizált történet, aminek a kezdete az idők homályába vész, és az idők végezetéig befejezetlen marad.

Egyik íródo fejezete napjaink történéseiről és sorskérdéseiről szól. Szereplői és elszendevői: a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, a délvidéki és a burgenlandi magyarok. A trianoni szerződés aláírását követően elcsatolt területek lélekszámban mind gyorsabb ütemben fogyó, kisebbségi létre kényszerült magyarsága. Akiknek a mindennapok létgondja mellett nap mint nap meg kell küzdeniük a többségi nemzet arroganciájával, azzal, hogy evidencia úgy tekinteniük a magyarokra, mint másodrendű állampolgárookra. Bármikor elvitatható az anyanyelvi oktatáshoz, az autonómiához, a nemzetéhez tartozásának a joga. Elsők lesznek az elbocsájtási és utolsó a javadalmazási listákon. De a globális identitástalanítás, a liberál-kommunizmus sem ígér élhetőbb jövőt. Töröld el a nemeket, dönts le a szobrokat, tiltsd meg a nemzeti szimbólumok használatát, lehetetlenítsd el az egyházakat és korrumpájl, korrumpájl, harmadszor is korrumpájl...

Szlovák magyarok, ukrán magyarok, román magyarok, szerb és horvát magyarok...

Ismerős?

Kárpátalján megtapasztalhattuk, milyen érzés szovjet magyarnak lenni.

Trianon azonban nemcsak a múltunkat determinálta, de máig ható trauma.

A Centenárium Turulszobrot június 6-án Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke avatta föl. A Duna Televízió élő adásban közvetítette az eseményt. A műsorban bejátszott interjúk egyikében az alkotó is megszólalt, és többek között elmondta, hogy mi a közös a vereckei és centenáriumi emlékmű koncepciójában, felhívta a nézők figyelmét a szobor tájolását, méretét, formáját meghatározó szimbólumokra. Az interjú alig kétpercnyi időkerete azonban csak a felsorolásukra volt elegendő, a tévénézőkben esetleg megfogalmazódó kérdések válasz nélkül maradtak.

Mi az oka, hogy előlnézetből angyszárnyakra hasonlítanak a turulmadár szárnyai?

Karvaly, turul (altáji?)-sólyom, kerecsensólyom: mindhárom vadászmadár, és a nevük török eredetű.

A Képes Krónika illusztrációján Árpád vezér elő fejedeleme pajzsát díszítő turul-sólyomábrázolás a millenniumi időszakban egy karvalyszerű, kiterjesztett szárnyú, csőrében vagy karmai között kardot tartó madárként kerül újra a köztudatba, válik a turulmadaras emlékművet alkotó szobrászok etalonjává.

Angyszárnyú kerecsensólymot nem említene a krónikák, de griffmadarat sem. Részlet az Anonymus által lejegyzett, az ősmagyar vallás Emese álmaként ismert mondájából: „... isteni csodás eset miatt nevezték Álmosnak, mert teherben lévő anyjának álmában isteni látomás jelent meg sólyom-forma madár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Egy terhes anyát teherbe ejteni... Valószínűbb, hogy az álombéli isteni látomás sólyom-forma madara égi hírnök, aki közli az anyával, hogy a születendő gyermektől dicső királyok származnak majd, de nem saját földjükön sokasodnak el”. A honfoglalás mondájában is felbukkan a sólyommadár, turul néven őrsi-védi és kivezeti a röptét követő, szükségét szenvedett magyarokat Levédiából. „Ahol a madár eltűnt a szemük elől, ott tábort ütöttek, majd ekkor újra előtűnt a turul, és a magyarok követték minden népükkel együtt. Így jutottak el Pannóniába, Attila egykori földjére. Itt aztán a madár végleg eltűnt szemük elől, ezért itt maradtak.”

A pusztai népek eredetmondáiban más és más képelt, vagy valós élőlény testesíti meg a hírhozó, a védő és az ígélet földjére vezető égi követet. A honfoglalás korabeli magyaroknak a kerecsensólyom lehetett a „védangyala”. Valószínűleg nem azért került rá az ötven forintos pénzérmére a

domborműve, mert Magyarország a legnyugatabbra fekvő fészkelő helye, mint ahogyan oldalnézetből sem véletlenül hasonlít kerecsensólyomra a Centenárium Turulmadár.

Honfoglalás és Trianon.

A tulipán a remény szimbóluma. A vászon-, posztó- és bőrhímzések kedvelt motívuma. A sztyeppék vadvirága díszítőeleme a fából készült használati tárgyaknak, ablaktábláknak, fakerítéseknek is. Régen az eladó lányok tulipános ládában tárolták a kelengyéjüket. A fölszállni készülő, szárnyaival új lendületet vevő Centenárium Turulmadár kontúrja előlnézetből tulipánt formáz, és minél távolabbról szemléljük a sziluettet, annál nyilvánvalóbb. S most a megálmodóját és alkotóját, Matl Péter Munkácson élő szobrászművészt idézem: „*Radványi György akadémikus, Sátoraljaújhely főépítésze azt mondta, hogy Matl Péter csináljon olyan szobrot, amelyet Matl Péter szokott csinálni. Én olyan szobrokat csinálok, amik egyensúlyt próbálnak teremteni az egymással való kapcsolatainkban és érzelmeinkben, és nemzetiségétől függetlenül, reménnyel tölti el az embereket a jövőt illetően.*”

1939-ben a Vereckei-hágón közös magyar-lengyel határ volt

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

MÍTOSZAIMBÓL

ANGYALOK

*Mögöttem két szárny összezárul,
egy kezet érzek a vállamon.
Tarkómat jóleső meleg éri –
elborzadni még nincs okom.*

*A következő léghuzattal
megérkezik a másik angyal,
s már négy tüdőből dől az ózon,
a bizonyosság-erejű égi jel.*

*Megfürdöm benne, nem irtózom.
Az írás szerint, ha menni kell,
csak makulátlan tisztaságban
szédülhetek az égbe fel.*

ARCOM ELVESZTÉSE

*Itt hagyni semmit nem sajnállok.
Csak földet, folyót, fuvallatot,
s mi ezek fölött úrnak látszik,
a kelő és lenyugvó napot,*

*mit élttem során megismertem –
bort, szoknyát, dalt – mind áthatott –,
a nemek közt dúló szerelmet,
és cselédjét, a csúf bánatot,*

*akivel olykor ágyba esve
hinni kezdtem, hogy hozzám szépül.
S egy kakasszóra alakot váltva
itt hagyott pőrén, arcom nélkül.*

VÁLTOTT GYEREK

*Az éjszakát rossz lelkek járnak,
hidegleléssel, vírussal vernek.
A kertek alatt is sivalkodik
valami csóró, idétlen gyermek.*

*Megvénült, mondják, ördögfattya,
befoghatatlan fogatlan szája.
Csúnyán átvert dajkája csecsét
a vén gonosz tövig lerágta.*

*A férfinép elunta végül,
s a keresztútra tették ki éjjel.
Az övéi hamar köré gyűltek,
testét befűjták borjúvérrel.*

ARCOM KERESÉSE

*Emberi arcom összeszedni
indulok – akár állat-alakban.
Az Úrnak színe előtt mégsem
mutakozhatom halotti maszkban.*

*Holdanyámat szólítom, kérem,
szemüregem töltsé fel fénnel,
halló fülekhez juttasson engem,
mehessek tovább, több eséllyel.*

*Beszédszerveimért iszonyú,
s nehéz útra kellene kelnem.
A denevérek ultrahangra
programozhatnák át a nyelvem.*

ILLÉS OLDALÁN

*Már ikrásodnak a fellegek,
a fény bójái helyükre ülnek.
Ma nem eshet meg már semmi bűn –
megnyugvás a zaklatott fülnek.*

*Erőm felett való lesz az út?
Szent Illés prófétán jár eszem.
Ha késnék a tüzes szekér,
a követek itt vannak velem.*

*Az ég alatt villanásokra,
megnyíló kapukra figyelünk.
Makulátlan vagyok már, tiszta.
Rendben, jó uraim. Mehetünk.*

Így ünnepelte Tiszaujlak az I. bécsi döntés utáni hazatérését

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

VI.

– Hétvégén szabad a pálya. Mi a francnak zárják a kaput?!

– A portás is kórházi alkalmazott – válaszolom. Nem ül a poén, Albi mind hosszabban és dühösebben nyomkodja a dudát.

– Hat órára Vencsellőn kell lennem vagy ugrik a bolt!

– Alighanem dolga akadt, elment valahová.

– A műtőbe, preparálni? – kérdi ordítva, és nem bírom lerángatni a dudához ragadt jobbját a kormányról.

– Ránk hívja a milíciát, faszi! – üvöltöm. Ez hat, mind magasabbra emeli a kezét.

– Passz! Ha lesz rá pénzem, tetőablakot szereltetek az öreglánya.

Minek? A csillagos ég el van nélküled.

Eszternek azt ígértem, kilence itt leszünk érte.

Ja, anyu csak az Irodában szokott ígéretetni, odahaza soha.

Mi a rossebnek kellett fogni magad és átrándulnod Eszterrel a Szabó-féle házi túriba, anyu?

Rád dőlt a bank, hmm?

Ki és ki akarsz készíteni idegileg...

Persze, az Irodában ezt deklamálták, az Irodában azt indítványozták, mert az Irodában nem alamuszi anyókák és apókák gubbasztanak az asztalaik mellett, nem ám. Jótét lelkek. De és de, ezerszer, jaj annak, aki... aki nem köt göböt a zsebkendőjére.

Ertelmező szótáramban, menőbb helyeken ezt... izének, kuruzslásnak nevezik, azért, meg azért, mondjuk, mert a sárga számomra a gyász színe. Hogyhogy nem érted?! Nem azt mondtam, hogy nem szeretem a sárga színt. Vagyis nem írtam alá annak, anyu, hogy léptem-nyomon, napi huszonöt órában a halálon rágódjak. Ráadásul Eszterhez nem illik a sárga szín. Csak. Persze hogy nem válasz, és ne gyere nekem a napos csibével, a „zöld fűben sárga kiskacsák meg kislibák” dumával. Ja, meg a tojássárgájával!

Mert, mert...

A feleségemnek mi köze a temetőhöz, hmm, anyu?

Idehaza szükségtelen láthatósági mellényt hordania. Ilyen nincs! Jó, mondjuk, egy sárgamintás ruha, blúz még elmegy, de hogy a zokniya, a bugyija és a zsebkendője is sárga színű legyen! A perceken világgá megyek. Nekem nagy ügy, nem Ázsiában élünk. Ó, hogylene, Eszter válogatta, szedte öltre mások ledobott gönceit. Persze hogy persze, te csupán a számlát álltad. Brávó! Egyszer-mászor azon nem tudtok dülőre jutni, hogy az ebédlőasztalon hol álljon a sótartó. A túriban persze olyan, de olyan nagy és magától értetődő volt köztetek az egyetértés, hogy szó nélkül kidobták az ablakon...

Én tudjam, mennyit?

Mennyit ér meg neked, hogy kikészíts idegileg?

Ja, meg ja.

Hátrahagyni a kocsit és menni, menni, menni... Ádi, mire vársz? Hátranyúlsz a nylon szatyorért, kiszállsz, teszel néhány tétova lépést, és... és ott leszek, ahol a part szakad. Ádi, felnőtt férfi vagy, állítólag! Kocsival nem hajthattok fel a kórházemeletra amúgy sem. Markold el a szatyrot, és szállj ki! Érdekes, feleletéskor egyik-másik gyerek olyan átéléssel mondja fel a házi leckét, hogy... hogy szinte beleborzongok. Jelen van a történetben: védő a vár fokán, szilaj ménen vágató vitéz, hadat vezénylő tábornok, országot kormányozó... Kiket tanítok én, és mire? Igen, igen Szilágyi Ádám, a nebulóidtól bőven lenne mit tanulnod.

Végtére, a bőrömrre megy a játék.

Albi közben elmélázik.

Albi latolgat.

Albi sóhajt.

– Te, Ádám, mi lenne ha, ha – húzza a szót –, ha most elmennék egy órácskára. Eszternek van telefonja, na, amint készen vagytok, rám csörögtök. Se perc alatt itt leszek.

Egy kis tiltakozás nem árt.

– Albi, Eszter eddig meg eddig, szóval torkig van a kórházzal, tuti, hogy tíz perc alatt útrakész lesz.

– Katonáéknál, nem mondom, de ott nincs utolsó vizit, puszi ide, puszi oda, meg... meg nem a sárga színű ruháit hoztad.

Belenézett a szatyorba?

– Honnan veszed?

– A vak is látja, hogy néha úgy tekintesz Eszतिकére, mintha a kislányod lenne. Rozumies?

– Anyura meg, mint az ellenségemre.

– Nem én mondtam.

– Kiszállok.

Albi fejbólintása tekinthető elfogadásnak.

Nota bene: beleegyezésnek.

Végső soron: helyeslésnek.

Szavam sem lehet, a kézlegyintés sértő, a sóhajlás meg önfeladás... Fityiszt neked, Albikám! Egy köhintés kevés, kettő sok. Hümmögjek? Végül is kényszerhelyzet, de azért annyira nem. Hu! Tudod mit, Albi, menj a francba, húzz a fenébe, tűnj a pokolba!

Harmadjára sikeresen bezárom a kocsiajtót, vagyis istenesen helyére rakom a zárat, ahogy mondani szokás.

– Nincs harag? – kérdezi mégis, szól ki a kocsiból Albi.

Nem látod, hogy mosolygok?! Fényképre kívánczóan vigyorgok, csíz. A ruhával tömött nylon szatyor a kezemben, a véletlen műve.

Feszült vagy, Szilágyi Ádám, kurvára feszült!

– Tuti? – próbál szóra, igenlésre bírni Albi a rákérdezéssel.

– Most mégé vagy maradsz?

A kocsi hátratulat és ráfordul az útra.

Phh, na most... Nincs B terv, mivel A terv sem volt, Albiban bízom, abban, hogy bekocsikáztatja a fenekemet a kórházbejáratig, onnan együtt fel az emeletre: folyosó jobbra, hatodik ajtó. Váll a vállnak, és minden oké... lesz. A jelekből ítélve, nem lesz.

Nem panaszként mondom.

Tudod, anyu, amint kifordult velem az idegenrendészeti fogda udvaráról a rendőrségi kisbusz, azt találtam kívánni, nem volt nehéz: ablak nuku, rácsos válaszfal, kezemen bilincs, hogy első nekifutásra soha többé ne legyen szerencsém.

Tudod, anyu, a szerencsétlenségnél egy borzasztóbb dolog van, a szerencse. Mikor, hipp-hopp, mintegy varázsszóra, Lego játékként variálhatókká, tetszés szerint egymáshoz illeszthetőkké válnak az elképzélések, a titokban dédelgetett vágyak, a merészebbnél merészebb tervek... Szóval, mikor tizenkilencre lapot kérhetünk, vagyis amikor nincs az a tótágas, amiből ne esnénk talpra. A gond-baj ezzel nemcsak az, hogy nem látni a dolgok végét, hanem leginkább az, hogy innentől fogva elvárjuk, hogy a szerencse árnyékunkká szegődjön.

Érted, anyu?

Hogy miért nem Eszternek mondom el?

Hát... hát mert a hazaúton jutott eszembe, nem kórházba menet. Ráadásul: ablak nuku, rácsos válaszfal és kézbilincs nélkül. De azt sem mondhatom, hogy véletlenül.

Ja, meg ja.

Rabomobilon utaztattak ki az országhatárra, kényszerítettek vissza az ukrainai hétköznapiokba.

A való életembe.

A fene sem gondolta három évvel ezelőtt...

Végére értünk, slussz!

Ó, hol van az még, Ádi! Könnyű elbagatellizálni az életre szóló leckét, közelebről, arról koldulni. Mert, mert... Hiányát a valóságérzet azonnal megsínyli, egy; aztán az önbecsülést gyűri maga alá a béka, kettő, s hiábavalóvá lesz a fogaknak csikorgatása, három. Hol tartunk? Ja, szóval azt állítod, Ádi, hogy a béka fingja felér a levegővételrel? Hmm! Szerencsédre, van humorérzéked, bár nevetni és fogat csikorgatni egy időben, kissé komplikált dolog.

Belerúgok a vaskapuba, döng. A következő rúgásra hosszabban rezonál, s mégis zárva maradnak a kapu melletti épület utcára néző ablakai.

Hahó!

A csehek földszintesnek álmodták meg a nővérszállást, a szovjetek emeletet húztak rá. Hogy minek? Az oroszok országából idevezényelt nővéreké albérlésekben laktak. A jelszót – a párt tervei, a mi terveink – ekként mellbedobással és vállszélességgel támogathatta az ifjúság. Persze hogy hurrá, a városba telepített gyárak dobszó nélkül beszippantották a vasút menti magyar falvakból a parasztfúkat. Na meg a kilátásba helyezett havi fizetés. A kolhozokban, szovhozokban évente kétszer fizettek, vagy egyszer sem. Ja. Terményben számolták el a járandóságot, enni meg minden nap kell, mint tudjuk. Az iskolapadokban izgó-mozgó gyerekek nemhogy nem tudják, és nem is akarnak tudni róla. A történelem talán ezért ismétli önmagát, a tanár meg a tananyagot nyugdíjazásáig, hiába. Vajon melyik a fájóbb dolog?

A kiházásítás, állami stafirunggal, ideig-óráig, jövedelmező és... és élvezetes dolog ám.

Az ágyban se perc alatt össze lehet csiszolódni.

Eggyé válni nehezebb: két nyelv, két kultúra, huhú...

Albi tud mesélni róla, a tantíja még többet, és az utcabéliek sem egykönnyen felejtnek.

Hahó!

Nem igénylek díszkíséretet.

Az idegosztály épülettömbjéig magamtól is eltalálok.

Eszter a folyosóvégi ablaknál állt, nem az egészségügyi tanácsokat olvasgatta, mint hittem, s dzsekijének rikító sárga színe meg-megborzongatta a folyosói félhomályt. Szorong, volt az első gondolatom. Menekül tőlem, léptem tovább. Harmadik a magyar igazság, igen, így üzen: – nincs hová rohanni, és helyben toporogni sem érdemes. Akkor Eszter, most mi legyen: megyünk, maradunk? Nem néztem az órára, a fene tudja, meddig szobrozhattam, álltam a folyosóvégen felhúzott vállal, széttárt kézzel, de nem jött válasz, Eszter túl mélyre hajtotta a fejét ahhoz, hogy a tekintete visszatükröződhessen az ablaküvegen. Képtelenség. Ráadásul, a hajára sem visel gondot. Odahaza nem feltűnő, ahogy a kialvatlan szem. vagy a kéz nyugtalansága sem. Itt azonban messziről kirí – vigyem fodrászhoz? Akkor anyut és az anyósomat se ártana. Annyi pénzem nincs, meg egyáltalán, az életkedvet a fodrászaton sem mérik kilóra.

Mosolygépüzemben, ott igen – hülyeségből, jeles.

Menekülés, egy keréken.

Na, hogyan is hívják... Előre-hátra kell rajta pedálozni, hogy állva maradjunk. Mondjad már! Bicikli, tricikli... Rég járt a városban vándorcirkusz. Léteznek még? Bár bohócokból, egy ideje, önellátók vagyunk. Hogyhogy kik azok?! Például, ő, ő... Még jó, hogy nem állt módomban zsonglőrködni, megelégedtem azzal, hogy falnak dőlve szemléltessem a világfájdalmat. Aztán kissé nekibátorodva, cipőbámulás közben, azt bizonygattam magamban, hogy a történelmi események kölcsönösen meghatározzák egymást. Na persze, fél lábon állni nehezebb, s hogy el ne veszítsem az egyensúlyomat, ne dőljek el váratlanul, se jobbra, se balra, axiómámhoz hozzácsaptam az életesemények szintjét, mert mi sem valószínűbb, hogy ott is ez a szabály a mérvadó. Ádámtól és Évától kezdődően, mert... Mert a hülyeséget könnyű ragozni.

Szóval álltunk és vártunk.

Eszter az ablaknál, én a folyosó másik végén.

Ádámka, mint a felkiáltójel.

Ma itt a főorvos nemigen fog megjelenni, haza meg dolgavégezetlenül nem kulloghatunk. Tetszik, nem tetszik, felnőtt emberek vagyunk, vagy mi a szösz – muszáj mozdulnunk valamerre!

Eszterke, mint a kérdőjel.

Gazemberek vagytok: te, anyós, anyu és... és apu is! A vakbélműtétem óta rá sem bírok nézni a kórházra. Hentesek. Miből gyógyítanak ki, miből,

ha... ha egyszer nem vagyok beteg? Rosszkedvem van, és attól semmivel sem lesz jobb, ha bedutyiztok a diliházba.

Az idegosztályra. A kettő nem ugyanaz.

A kérdőjel kérdőjel maradt.

Hahó!

Hány ujjamat látja?

Ha egyenként behajítja az ujjait, fityisz lesz belőle.

Az élet ez egyszer kiütött, Eszter, föl kell állnod, érted?!

Neked nem?

Ma már a híd nincs meg

KOVÁCS VILMOS
(1927–1977)

BIKAHÁTON

*Hegy hátán hegy: púpos, csorba,
elvarázsolt, alvó csorda,
földdé döngölt ezer évek.*

*Elszállt lelkük, pásztorének
leng a század kormos egén.*

*S álmában egy tarka tehén,
hadak tiport útja mellett,
bömbös táltos bikát ellett.
Szeme csillag, csupa szikra,
a homloka csapott szikla,
szakadék az orra lika,
langy párája alkony-lila,
villás szarva karácsonyfa,
hegyén a hold lyukas, csonka,
kék patakot vizek csökjé,
hamis gyöngyszem minden csöppje,
bozót-szőre féрге farkas,
öt patája hernyótalpas,
lába között atommáglya,
s tehén-jámbor falum hágja.*

*Bikám, bikám, táltos bikám,
van nekem egy vaskarikám,
fából csinált, ezer éves,
tatár, török, magyar véres,
orrodha ha befűzhetném,
falum, riadt, jámbor tehén,
tarka anyád fehér nénje
patádtól tán nem is félne.*

*Balga álom: táltos bika
orrlikában vaskarika,
fakarika, talizmánom.
Bolond Krisztus bikaháton.*

S.BENEDEK ANDRÁS
(1947–2009)

VESZTETT CSATÁK UTÁN

*Se Majtény, se Világos!
Nincs is letenni fegyverem.
Hiába, hogy fölindulának
E labanc hadak ellenem.
Ki előtt térdepelnék,
S hová futhatnék, na mondd?!
Itthon vagyok már ezer éve,
S huszonhat éve bolond.*

.....

*Apáink csak nevet, gőgöt,
De hazát nem hagytak örökül.
Papjaink csak jótanácsot:
Tanulj tótul, törökül.*

1973

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

MINDENKI TRIANONJA

A MEGTERVEZETT SORSCSAPÁS

A Versaille-közeli Nagy Trianon palota nevét jó száz éve alig ismerte valaki a Kárpát-medencében. Megszületett azonban – dehogysis született, botrányos összeesküvések szereplői rángatták világra – a nevéhez kötődő békediktátum, s beláthatatlan időre belerágta magát a köztudatba. Furcsa, talán restellnivaló is kimondani, hogy szülőföldem a nevéet köszönheti neki. Az egykor Észak-Keleti Felvidékként ismert négy vármegyényi országrész új neve a magyar közbeszédben – a cseh Podkarpatszka fordításaként – Kárpátalja lett. Ezért azonban nem jár köszönet.

A nagyhatalmak és a nyertes országok népei talán magalapozottan hitték, hogy a békeszerződéssel két legyet ütöttek egyszerre. Egyik az ölükbe hullott felbecsülhetetlen területi, gazdasági és politikai nyereség; a másik, ami nekik talán ennél is fontosabb, hogy ezzel elkezdődött az általuk pokolra kívánt magyarság régóta eltervezett, lassú sorvasztása. A tény azonban, hogy száz évvel a gyalázatos események után is erről beszélünk, azt üzeni a világnak, hogy homok kerülhetett a fogaskerekek közé. Évtizedeken át a Miatyánk mellett Trianon nevével tért nyugovóra és ébredt minden felelős gondolkodású magyar, aztán jött egy hosszabb – történelmi léptékkal is mérhető – korszak, amikor kiejteni sem volt szabad az átkozott nevet, mert csattant máris a revizionizmus vádja. A rendszerváltozást követően időről-időre felröppent a hír, hogy letelt a 80 év, majd később letelt a 90 esztendő is, és az egykor titkosított záradékok értelmében a régi határok vissza fognak rendeződni. Mindig is tudtuk – a titkos záradékok hiányában – csak álhírek ezek, melyeket az időnként föl-fölhorgadó remény gerjeszt. Jusson eszünkbe, hogy Petőfit is folyton hazavárták a segesvári csatából. Az emberek, akiknek tudatát még nem torzította el teljesen Trianon, képtelenek voltak elhinni, hogy végképp le kell mondaniuk a csalárd módon elperelt magyar területekről. E hit erősítésére szoktuk idézni a *Szózat* szerzőjét, akinek hajlamosak vagyunk elhinni, hogy „Az nem lehet”. „De, lehet” ábrándít ki Márai Sándor túl a 20. század közepén, nagy elődjénél sokkal több rálátással a világtörténelemre. Lám, itt a 100. esztendő is, mégsem történik semmi. Azaz – dehogynem! Erről azonban majd később.

KÁBULATBAN

Hogy miként fogadta Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros megyék lakossága a trianoni döntést, arról sokat és sokféleképpen lehetne beszélni, én azonban ugocsaiként állítom, hogy szép szavakkal semmiképpen. Ilyenkor hátrább a költészettel és a nemzeti romantikával is. Az említett megyék lakossága ugyanis etnikailag erősen vegyes, és ez a makacs tény minden szentencia-szerű kinyilatkoztatás előtt szigorú körültekintést igényel. Elképzelem, hogy 1920. június 5-én, amikor a viski vagy técsői gazda kiengedte a csordára a tehenét, vagy kiment a földjére kapálni, milyen érzésekkel tudott román, esetleg ruszin szomszédja szemébe nézni. Valószínűnek tartom, hogy lehajtott fejjel mondta ki az Aggyistent, mert egész éjszaka azon törte a fejét, hogy milyen lesz ezen túl köztük a szomszédsági vagy komasági kapcsolat. És hogyan ébredtek azon a napon a román, ruszin vagy szlovák honfitársak? Volt bennük annyi emberi érzés, hogy visszafogják magukban a káröröm kitöréseit? Eszükbe jutott egyáltalán a tájon ma is erősen otthonos „Emberek vagyunk” szólás magatartásának méltósága? Mindezt visszakövetni már nem áll módunkban, azonban arra több emlékező utal, hogy a legkisebb mezsgyevita során csakhamar előtérbe került a származás, a nyelv, és elhangzott – az egyébként a hasonló konfliktushelyzetekre jellemző – a „Milyen kenyeret eszel?” durva, megalázó kérdése. De mindez csak szóbeszéd.

A változás irodalmi feldolgozása már hitelesebb, sokkal hivatkozhatóbb. A beregszászi Tamás Mihály (1897-1967) kitűnő novellistát, regényírórt hívom segítségül, aki mellesleg a Felvidék magyar irodalmának is elismert alkotója. *Két part között fut a víz* című kulcsregényében (Budapest, 1936) viszonylag friss élmények alapján próbálja megrajzolni a Beregszász környéki magyar lakosság Trianon utáni hangulatát. A mű főhőse Bodák Iván, a budapesti műegyetem hallgatója, aki a történet szerint a csehek által frissen megszállt szülővárosába, Beregszászba készül, s közben „...arra gondol, hogy holnap vagy holnapután egy kicserélt országba ér el, ahol minden megváltozott azóta, hogy eljött onnét.” A vonaton arisztokrata útítársa azzal próbálja vigasztalni, hogy „Pár hónap kérdése az egész, de maguk csak legyenek készen... mi majd kívülről, maguk belülről.” Amikor azonban kiderül, hogy Beregszászba útlevél kell, mindjárt el is lehet gondolkodni a fenti kijelentés felelőtlenségén. A főhős előtt ott a dilemma: melyik partot válassza? Budapestet-e, ahol diplomát kapott, a biztosnak tűnő jövőt, vagy Beregszászt, a vidéket, a poros másik partot, ahol a magyarság egy szempillantás alatt

a többségi etnikumi státuszából kisebbségi helyzetbe került? A főhős, azaz a szerző egyértelműen állást foglal a szülőföldön maradás mellett, és ezen kívül a kisebbségi élet módját is meghatározza. „Én itt születtem” – mondja –, „az én hazám itt van, én itt akarok megélni a munkámból...” És otthon az okosok a passzív ellenállás lehetőségét latolgatva maguk is belátják, hogy minden átgondolatlan kísérlet hasztalan időpocsékolás lenne, merthogy az ellenállásnak a hatása is érezhető legyen, azt meg is kell szervezni valakinek. S amikor „A kábulat már engedni kezdett” – írja Tamás Mihály a regény harmada táján –, „az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon. Mindenki valami megváltó csodát várt. Abban az érzésben élt minden, hogy odaát még mindig lélegzik a húszmillió magyar állam, és nem látta senki, hogy a túlsó oldalon egy agyonsújtott ember hever a porban, aki magán se tud segíteni, nemhogy még a gyerekei védelmére siethetne.” Nagyon lehangoló gondolatsor, nem is szabad mellette leragadni.

AZ ESZMÉLÉS

Aztán ha lassan is, de a helyben maradt, magára találó értelmiség soraiban elindul valami erjedésképe, s egy másfél évtizednyi, megerőltető küzdelmet követően már felállt Kárpátalján a magyar kisebbség nemzetiségi önvédelmi intézményrendszere. Kiépült az iskolahálózat, létrejött a magyar sajtó, megalakultak az érdekvédelmi szövetségek, a különböző szakmai, kulturális, hagyományőrző szervezetek és megerősödtek az egyházak. S mire mindez megteremtődött, elérkezett a várva várt változás. Fedinec Csilla, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa 2015-ben könyvet adott ki *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja* címmel. Azt mindannyian tudjuk, hogy a visszacsatolást euforikus hangulat kísérte. Azt viszont már kevesebben emlegetik, hogy az eufória elcsendesedésével a lakosság közérzetében érezhető, negatív előjelű változás következik be. Közigazgatási és gazdasági, ipari szakemberek százai érkeznek Kárpátaljára, hogy szervező és irányító munkájuk által beinduljon a termelés, meginduljon az élet, s erre nem tekint mindenki egyaránt jó szemmel, hiszen a segítők sem mind angyalok. Fedinec Csilla fontos körülményként hangsúlyozza, hogy a sok szempontból „köztes térnek” számító, összetett nyelvi és etnikai bonyodalmakkal szembenéző régióban nem fogadta egyöntetű lelkesedés a két évtizedes szünet után visz-

szatéró magyar közigazgatást. „Minden drága, vissza Prága!” – járta a kissé már népi demokrácia ízű mondás, amit ha nem is kell szentírásnak tekinteni, mindenféleképpen elgondolkodtató üzenet. A katonaviselt férfiak az alföldi, dunántúli őrmesterek fölényes, lekezelő modorát sérelmezték, akikről a legkisebb fegyvelemsértésért is kijárt a „büdös felvidéki kommunista” minősítés. Nem volt szép, de ettől sokkal durvább eseteket is emlegettek az ugyancsak besorozott ruszin-ukrán honvédek. Sokak szerint nem kellene emlegetnünk ezeket a dolgokat. Igazuk lehet, hiszen voltak a visszacsatolásnak ennél felemelőbb, az emlékezést kellemesebbé tevő vonatkozásai is.

PERMANENS TRIANON

Családunkra tekintve elsősorban a nagyszüleim nemzedékének okozott örökös gyulladásban lévő, váladékozó sebeket Trianon. Apai nagyapámat 1919 áprilisában, mert szekerét, lovait nem adta át önként és azonnal a Máramaros felől betóduló románoknak, öt héten át, heti egy alkalommal beidézték Tiszaujlakról Nagyszőlőstre, hogy hátára verjék büntetése esedékes részletét, az alkalmankénti 25 botot. Az apám 1926-ban kelt születési anyakönyve szerint Ladiszláv, aki anyja méhéből egyenesen Csehszlovákiába érkezett. Én magam '51-ben már a második kisebbségi nemzedék tagjaként mint Vaszilij láttam meg a napvilágot, pedig valójában mindketten Lászlók vagyunk. Gyerekeink anyakönyvezésénél – a később esedékes adminisztrációs problémák elkerülése végett – elferdíthetetlen utóneveket választottunk, miközben szovjet állampolgárból velünk együtt egy csapásra ukránok lettek ők is. Süldő gyerekként nekem még természetesnek tűnt, hogy településünk határában a szovjet hadsereg egyik hírközlési zászlóalja állomásozik, és szívesen tartózkodtam a többnyire barátságos katonák közelében. De apáink – jól tudták, mi okból – megszállóknak tartották őket. Húsz éves koromra, amikor az én homlokomra is felkerült a vörös csillag, némi polgárjogi mozgalmi előélettel, már kellőképpen trianonizált tudattal azon elmélkedtem, hogy Poroszföldön, a szovjet hadsereggel állomásozó magyarként hogyan ússzam meg az előttem álló másfél évet? Katonatársaim szerint, mert latin betűs leveleimet nem tudták elolvasni, egyszerűen „francúz”, azaz francia voltam, az ő szemükben egyfajta különc, aki képtelen ellátni a rábízott katonai feladatokat, akit csak jó sorsa védett meg a hadbíróasztaltól. Holott a hiba ott történt, hogy nem saját hazám védelmére adtak a kezembe fegyvert. Én valóban hazátlannak éreztem magam, akárcsak nemzedékem tagjai. Ezt az érzést talán a leghitelesebben

barátunk, S. Benedek András fogalmazta meg – a nevünkben is, még 1973-ban. „Apáink csak nevet, gögöt – hazát nem hagytak örökül. Papjaink csak jó tanácsot: tanulj tótul, törökül.” Azóta is fáj a strófa kikezdehetetlen igazsága.

Az ungvári folyóparti sétány évszakonként más-más hangulatot áraszt. Ha kellemes az idő járása, általában a vízre néző padokat is elfoglalják az arra járók. Kovács Vilmos, boldog emlékezetű költőnk az őszi napsütésben üldögélt itt szívesen, s az érett gesztenyék kopogását hallgatva, magába mélyedve, népe sorsa fölött borongott, mert a vereckei úthoz kötődő látomásai nem voltak derűsek. Tartott egy bármikor bekövetkező újabb népvándorlástól, talán egy újabb szovjet inváziótól. „Mert ez az út – kígyó bőre – kit nem vitt már temetőre, s ki tudja, még kit hoz erre, menni vele öltre, perre?” – írta a ’60-as évek végén, s félelme nem volt alaptalan. Ugyanekkor, ugyanezen a sétányon háborús tróféaktól zörgő zakókban kivénhedt szovjet hadfik, úgynevezett veteránok sétáltak, beszélgettek, ismerkedtek, mert voltak – hála az ő istenüknek – elég sokan ahhoz, hogy ne ismerjék egymást valamennyien. „Ön hol született, honnan érkezett Uzshorodra?” – kérdezi fülem hallatára az egyik. „Kirovográdból, már huszonzét éve” – feleli amaz, majd bizalmasan kacsintva folytatja. „Igazán jó itt, az éghajlat is kitűnő, csak egy a probléma: még mindig sok itt a helybeli lakos.” Trianon tehát, amint tapasztalható, akárcsak a református ének szerint az Úr, az én gyermekkorom és ifjúságom idején is „csodásan” működött, de már nem párizsi, hanem moszkvai, aztán meg kijevi háttérrel. Ez utóbbi vonatkozás kapcsán elegendő, ha az ukrán nacionalisták és félkatonai szervezetek ungvári és beregszászi fáklyás, magyarelles jelszavakat ordító felvonulásaira emlékeztetek. Valóban jó érzés, még mindig felemelő Kárpátalján magyarnak lenni?

TOTÁLIS TRIANON

Bizony, már 100 éve! Magyarország emlékezik, Románia ünnepel. Oda arany eső, emide ragya és máig tartó sorsverés. Elég lehetne már a múltért-jövőért egyaránt bűnhődött népünk fojtogatásából! De Trianon továbbra is szorongat, működtetői végső veszünkre törnek. Ha 100 éve még csak nemzetünk életfájának lombozatát vagdoszták le, ma már gyökerére élesítik vágóeszközeiket. Ennek egyetlen oka, hogy még létezzünk és ellent merünk mondani a világ átformálására, a nemzeti gondolkodás és a kereszténység megsemmisítésére kiagyalt sátáni terveknek. Ma azonban már nem egyedül állunk a célkeresztben. Hinni szeretnénk, hogy nemcsak

mellettünk állnak, de velünk is vannak azok a népek, akikben él a nemzeti szellem, akik a megváltó Krisztus keresztyére tekintenek. És velünk szemben – több mint 100 éve – a kozmopolitizmus, internacionalizmus, globalizmus, liberalizmus. Egy szuka kölykei mind. És erejüket egyesítve azt üzenik, hogy Trianon 100 éves szelleme újra aktív, csak ez alkalommal már nem elégszik meg a Kárpát-medencével – a fél világ kell neki. Micsoda zseniálisnak hazudott filozófiákkal és gazdaságpolitikai elméletekkel erősített stratégiát dolgoztak ki a konzervatív értékrend felszámolására! De amíg ez meghozza az eredményeit, a társadalmat addig is mételyezni kell. Sületlen marhaságokat sugárzó tévécsatornák százaival, a drogliberizálás szüntelen sulykolásával, a családcentrikus gondolkodás és a keresztyéni értékek lenézésével, a nők szabadságjogainak harsány hangoztatásával (ide értendő az abortuszhoz való jogok követelése), a genderelmélet tételeinek erőszakos terjesztésével, a köztudatba való beültetésével. Vagyis: kitűzték a hagyományos, nemzeti értékekre épülő társadalmak átalakítását, s hogy a védekezésre állítható erőket mindjobban lekössék, kitalálták és bevetették a migráció csodafegyverét, amely rövid időn belül minden valamirevaló anyagi tartalékot fel fog emésztetni.

A gazdasági válságok előidézői a jó ember köntösébe bújva, nagylelkűen és számolatlanul adnák a pénzt örökös törlesztésre, örökös adósságba kényszerítve a megsegítetteket. Mert pénzből olyan mennyiség halmozódott fel bizonyos körökben, amiből oázissá lehetne változtatni Afrikát és a bolygó valamennyi elszegényedett régióját. Csakhogy az nem lenne üzlet. Az örökös adósság – az már valami! Attól már csak fél lépés a modern rabszolgaság! Ez lenne az emberbarátság és a jogegyenlőség nyílt társadalma?

Európa nem hazudtolja meg magát, most is csendes, ahogyan Petőfi tapasztalta. Nem hajlandó sem eszmélni, sem megszólalni. És nem szakad le az ég sem, amikor tudván tudja a világ, hogy arcátlanul hazudnak, a fehérre feketét kiáltanak egyre elszántabb és harsányabb kórusokban. És hallgatnak – mi mást tehetnének? – hajdani nagy szövetségeseink, az örökös vezeklés hipnózisában bódorgó, gyereknemzésre képtelen németek is. Ez már a totális Trianon!

CSORDÁS LÁSZLÓ

A MEGMARADÁS POÉTIKÁJA

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOMRÓL¹

Hiába telt el egy évszázad az esemény óta, gyakran érzem úgy, még mindig Trianon határozza meg a gondolkodást a kárpátaljai magyar kultúrában. Sokszor ma is ez a középpont, a kiindulási és hivatkozási alap. Más megközelítésben pedig olyan *ősbűn*, amelyhez mindannyiszor vissza lehet térni, ha valamilyen jogkorlátozó vagy -sértő intézkedést szenved el a kisebbségi léthelyzetben élő. De azt is mondhatnám, olyan traumatikus tapasztalat, melynek szorításától szabadulni a többségi és kisebbségi szemlélet kibékíthetlensége miatt aligha lehet rövid távon. Ezt erősítheti meg az olvasóban a kárpátaljai régióban keletkező szépirodalom bizonyos része, amelyet minden bizonnyal egy, a megmaradást és identitást középpontba állító történet mentén is lehet értelmezni.

Kárpátaljai magyar irodalomról a mai értelemben a második világháború utáni évektől kezdődően beszélhetünk. A művelődéstörténeti szakírók viszont megkülönböztetnek még egy ezt megelőző kisebbségi korszakot. Cseh-szlovákiához tartozva a régió kulturális élete szétválaszthatatlanul fonódott össze a szlovenszkói magyarral, még ha itt-ott találunk is elkülönítési szándékot: antológiákban például gyakran felbukkant a ruszinszkói megnevezés. Hagyományosan két író-t szokás kiemelni e korszakból a kárpátaljai régiót illetően. Az egyik a Don-kanyarban fiatalon eltűnt, rendkívül töredékes életművet hátrahagyó, munkácsi születésű költő, Sáfáry László, aki verseiben a Verhovina szegényembereinek létföggondjait, a többnemzetiségű régió folytonos kiszolgáltatottságát örököltette meg. A másik pedig a beregszászi Tamás Mihály, aki *Két part közt fut a víz* című regényében a trianoni döntést követő zavaros időszakra, a határátlépés nehézségeire és a kiépülő hatalom arroganciájára reflektált.

Még ha el is tekintünk a kárpátaljai kulturális régió több országhoz való csatlósától a 20. században, ebből fakadóan a szerzők, a művek és a regionális kánonok problémáitól, a hagyomány folytonosságáról akkor sem igazán beszélhetünk Kárpátalja vonatkozásában: azoknak, akik a szovjet berendezkedés idején szerettek volna irodalmat művelni, már-már az alapoktól kellett

¹ Az esszé először az Irodalmi Magazin 2020/II. számában jelent meg.

felépíteniük mindent. Éppen emiatt a kisebbségi léthelyzetben, a történelmi traumák és a szovjet előíró jellegű kultúrpolitika szorításában csak hosszú és keserves évtizedek elteltével jöttek létre maradandónak nevezhető irodalmi értékek. A második világháborút követő időszakban a pártot dicsőítő ódák, csaszuskák, művésziileg alig megformált versek, illetve ideológiailag terhelt, kevés esztétikai értéket tartalmazó heves publicisztikák, karcolatok, szocreál szellemben fogant novellakezdemények helyettesítették a valódi irodalmat. Később, már az 1960-as években két íróegyénség emelkedett ki a szürke átlagból: Balla László és Kovács Vilmos. Ezért is nevezte igen gyakran ezt az irodalmat ebben a korszakban a magyarországi kritika kissé leegyszerűsítve kétszerősnek. A kultúrpolitikai szigor enyhülésével viszont egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy Balla László műveit nem annyira a művészi megformáltság, inkább a szovjet ideológiának való megkérdőjelezhetetlen elkötelezettség tartotta felszínen. A szerző a rendszerváltásig nem vizsgálta felül viszonyát ehhez az irányvonalhoz, a rendszerváltás után pedig önfelmentő narratívát kezdett el működtetni. Aki elolvassa *A végtelenben találkoznak* című regényfolyamának terjedelmes köteteit és visszaemlékezését, *A szegény ember vízzel főz* címűt, érzékelheti, miért lépett mostanra a feledés útjára ez az életmű.

Kovács Vilmos viszont, részben szakítva saját korábbi eszményeivel, már a hatvanas, de különösen a hetvenes években olyan versvilágot teremtett, melyben az akkori merev határokon átívelő magyar irodalmi hagyomány, a történelmi létszemlélet került szintézisbe a kárpátaljai sajátosságokkal. Kovács Vilmos volt az, aki élete végéig eljutott az ateizmustól az istenben való hithez, a kommunista ideológiától pedig a magyar nemzeti érdekek felismeréséhez. De nem csupán verseivel hívta fel magára a figyelmet, hanem a kárpátaljai magyarság megmaradásának problémájával is szembenéző regényével, a *Holnap is élünkkel*. A mű hosszú kiadói vitát követően, cenzúrázott szövegváltozatban jelent meg 1965-ben, de a példányok hamarosan eltűntek a közkönyvtárak polcairól. A hatalom nem nézte jó szemmel többek közt a három napos munkára, málenkij robotra elhurcolt férfilakosság sorsának említését a szövegben. Hogy milyen változtatásokat eredményezett a cenzúra, csupán egyetlen példát idéznék fel: az 1965-ös változatban az szerepel, hogy *a magyar iskolákat még nem nyitották meg*. Az eredeti kéziraton alapuló későbbi kiadásokban pedig az olvasható, hogy *a magyar iskolákat bezárták*. Talán nem szükséges hosszan érvelni amellest, micsoda különbség van aközött, hogy egy kisebbségi iskolát éppen bezártak vagy

még nem nyitottak meg. Kárpátalján jelen pillanatban is pontosan érezzük ennek a két kijelentésnek a súlyát.

Bár Kovács Vilmost minden eszközzel igyekeztek ellehetetleníteni, színrelépésével valami visszafordíthatatlanul lezajlott a kárpátaljai magyar irodalomban. Olyan hagyományt sikerült teremtenie különösen kései műveiben, melyhez a 60-as, 70-es években induló fiatalok, az Ungvári Állami Egyetem vonzáskörében szerveződő Forrás Stúdió tagjai is kapcsolódni tudtak. Ez az eddig meglehetősen szegényesnek mondható regionális irodalom egy pillanatra a fejlődés és kiteljesedés ígéretét sejtette. Megindultak a népgyűjtések, a fiatalok ízlése a kortárs magyar irodalom legjobbjai pallérozódott. Elindult egy olyan, művészileg is magasabb színvonalat ígérő folyamat, amit a hatalom ismét igyekezett megakasztani. A Forrás munkáját ellehetetlenítették, a szamizdatként megjelenő *Együtt* című folyóiratot szintén. A pályakezdők előtt pedig két út állt: a hatalomnak való behódolás vagy pedig a dac. Azt hiszem, ami valódi irodalmi érték létrejött a rendszerváltásig ebben a regionális irodalomban, az ehhez a dachoz, a szembehelyezkedéshez kapcsolódik valahogyan. Itt Vári Fábíán László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály szépirodalmi alkotásaira és Balla D. Károly korai esszéire, publicisztikáira gondolok elsősorban, hogy csak néhány nevet emeljek ki a kínálkozók közül. Művészi módszerekre jellemző, hogy a cenzúra miatt csak rejtetten, a sorok között bírálták a hatalmat, és vetették fel azokat a kérdéseket, amelyek a nemzeti kisebbség megmaradásával kapcsolatosak. E nemzedék tagjai nagyon gyakran fordultak az allegóriához, illetve a példázatosságához. A magyar történelem és irodalom nagyjai tűntek fel a versekben, esszéikben Balassi Bálinttól Rákóczi Ferencig, ezzel is hangsúlyozva a magyar kulturális örökség megszakíthatatlan folytonosságát, és az ezer évig nem volt itt semmi gyakran hangoztatott elvének abszurd voltát. Emellett persze a történelmi párhuzamok mögött is érezni lehetett a kritikus jellegű megszólalásmódot: nem véletlen, hogy egyértelműen a szovjet berendezkedés bírálatát olvasták ki azokból a sorokból, amelyek például a török hódoltság korára utaltak.

A rendszerváltást követően aztán megváltozott a nyilvánosság szerkezete, a magyar kisebbség helyzete, ezzel együtt pedig az irodalom beszédmódja is módosult. Már a rendszerváltás első éveiben elkezdődik a múlt feltárása és feldolgozása, illetve a kárpátaljai magyar identitás újrafogalmazása.

Nyilvánvalóan Nagy Zoltán Mihály kisregénye, *A sátán fattya* emelkedik ki ebből a korszakból. A mű középpontjában a személyes sorshelyzet és a

történelmi változások kapcsolódási pontjai, etikai dilemmái, döntéshelyezetei vannak. A történetet az áldozat és tanúságtevő, a megerőszakolt és megesett fiatal lány, Tóth Eszter nézőpontjából ismerjük meg. A főhősnő kálváriája, fiának, a címbe is emelt sátán fattyának a születése és családtagként való elfogadásának erkölcsi dilemmája, a családtagok és ismerősök lelki és testi megnyomorítása, halála végig az egyén történelmi tragédiáját és a kisközösség, a falu értékrendjének feszültségét közvetíti a maga összetettségében, morális mélységében.

Balla D. Károly posztmodern kísérletei a hagyomány újraírásának kérdését és a súlyos apai örökséggel való szembenézést helyezik középpontba (Balla D. Károly a fent említett Balla László fia). A *Szembesülés*ben még oly módon jelenik ez meg, hogy az apához való viszony számára megírhatatlan, a *Tejmoz*iban pedig már úgy, hogy egy példázatban mégis feloldható a felmerülő erkölcsi dilemma.

A *Hamuther*ben, Penckófer János kisregényében egy olyan szövegvilágot épít fel a szerző sodró nyelvi erővel, amely a kárpátaljai identitás lebontásának és újraépítésének folyamatához kapcsolható leginkább. Penckófernél a felesleges ember útkeresése és feloldhatatlan szorongása kerül középpontba. Hamuth Ernő, az általános iskolai tanító hátrahagyva családját útra kel, hogy Budapesten élő nővérét meglátogassa. Az utazás során olyan eseménynek lesz részese (az orosz-ukrán maffia tagjai – földinek nevezve őt – kifosztják a vonaton), amely tovább fokozza, kényszerképzeteit, zavarát és zárkózottságát. A *Hamuther* középpontjában az önazonosság meghatározásának kérdése áll a határátlépő perspektívájából elbeszélve. A kilátástalanság elől menekülő, kisebbségi gyökerekkel rendelkező emberek problémáit az áttelepülés valójában nem oldja meg, egyszerűen idegenek maradnak új környezetükben.

Brenzovics Marianna *Kilátás* című regénye már-már provokatívan veti fel a referenciális olvasat lehetőségét. A szerző és a szövegben megszólaló én-elbeszélő ugyanis biográfiailag sok közös vonást mutat. A pillanatnyi benyomásokból, az ezekhez kapcsolódó szabad asszociációkból, továbbá az emléktöredékekből, az utazások során előkerülő tárgyi elemekből alakítja történeté az elbeszélő a látás közvetítettségével szerzett tapasztalatokat. Világa tagadhatatlanul kárpátaljai, látásmódja pedig ironikus létszemléltre épül. A prózai műfajokban az utóbbi években továbbá a mágikusnak is nevezhető, csodás emberi átváltozások sora és a kulturális különbségek játéka teremti meg a régió sajátos atmoszféráját a szövegekben, főként Berniczky

Éva elbeszéléseiben. Jelen van persze ma is a szocializmus árnyékában felnövő, a társadalom perifériájára sodródott munkás szegényemberek világa például Bartha Gusztáv novellisztikájában, de emellett újszerű a rendkívül hátrányos helyzetűek, főként a cigány kisebbséghez tartozók sorshelyzetének, idegenségének realiztikus igényű megjelenítése, ahogyan Shrek Tímea *Halott föld ez* című kötetében is megfigyelhető. A gyerekkor vagy éppen a katonaélmények emlékeinek újra felépített világa és az elbeszél jelen közötti állandó feszültség válik meghatározóvá az önéletrajzi regény kárpátaljai változatában, elsősorban Vári Fábián László *Tábori posta* és *Vásártér* című kötetében.

A versben megszólaló én – Vári Fábián László időskori líráját tekintve – pedig a pusztulás felől értelmezi újra a világot és benne önmagát, rezignáltan tudomásul véve, hogy a feljegyzésen kívül aligha tehet bármit is. A határ, a drótkerítés, az átkelés, az útlevél és a személyiség közötti feszültség mindennapi tapasztalata – a különféle költői hagyományok és formák megidézésével – íródik bele a kárpátaljai identitásba egy azóta elhallgatott költő, Bakos Kiss Károly verseiben. Viszont a történelmi érzékenység és a helyi sajátosságokra való utalás továbbra is fellelhető a legfiatalabb szerzők verseiben, elég csak Marcsák Gergely *Fekete-Tisza* című kötetét megemlíteni.

A kirajzolódó tendenciákat áttekintve elmondható, hogy nyilvánvalóan nem minden e régió vonzáskörében megjelenő műalkotás esetében megkerülhetetlen a Trianon után kisebbségi léthelyzetbe került ember, közösség megmaradásának problémája, de még mindig számos vers, próza, esszé foglalkozik a kárpátaljai magyarság identitásproblémáival a megváltozott körülmények között. Közhely, de ettől még igaz, hogy a költő, az író, az értelmiségi sajátos érzékenységgel éli meg környezete minden változását, és a szövegekben (egyre áttételesebben ugyan, de) azok a kérdések jelennek meg, amelyek a történelem sodrába, kisebbségi léthelyzetbe került emberek mindennapjaiban is jelen vannak. Szembesülni ezzel a tapasztalattal pedig önazonosság-tudatunk szempontjából rendkívül fontos. Nemcsak Kárpátalján, de talán az egész magyar nyelvterületen.

GÁLFALVI GYÖRGY

PROFÁN DIAGNÓZIS

Dumitruval húsz éve élünk egy városban. Dumitruval húsz éve nem ismerjük egymást.

Dumitruval e húsz év alatt szinte naponta találkozunk, mert ugyanabban az épületben dolgozunk; Dumitruval e húsz év alatt részt veszünk jó néhány viharos gyűlésen, egymás mellett olvasunk fel több tucat irodalmi esten, közös aszal mellé is leülünk, és már az első pohár előtt együtt szidjuk azokat, akiket csak dicsérni illene.

Dumitruval mégsem tudjuk egymásról a legfontosabbat.

Dumitruval 1989. december 22-én egymás nyakába borulunk a főtéren; Dumitru néhány nap múlva elélem áll az utcán, s azt mondja: – Beszélni szeretnék veled.

– Ne haragudj, Dumitru, most nagyon sietek – válaszolom, mert azokban a napokban állandóan nagyon sietek.

– Fontos dolgról van szó – makacskodik Dumitru –, számomra élet-halál kérdésről!

– Ha annyira fontos, akkor hallgatlak, Mítru.

– Mondd, Gyuri, valóban ki fogjátok tenni a magyar feliratokat? Ezt beszélük az emberek.

– Valóban kitesszük, Dumitru. Már miért ne tennénk vissza őket?

És erre azt mondja nekem Dumitru, aki végzettségére nézve filozófus, egyébként költő, több verskötet szerzője:

– Ha így áll a helyzet, akkor nekem végem. Akkor nekem el kell pusztulnom – teszi még hozzá sötéten.

– Már miért kellene ezért elpusztulnod, Dumitru?

– Mondd, Gyuri, meg tudsz te érteni egy embert?

– Legalábbis igyekszem, Dumitru.

– Hát akkor hallgass ide: tudod, hogy én nem itt születtem. De otthonról harminc éve eljöttem, a szüleim meghaltak, testvéreim nincsenek. Ha hazamegyek, sehol egy ismerős. Ezt a várost sokáig idegennek éreztem, aztán megszoktam, most már meg is szerettem. Ha kiteszitek azokat a feliratokat, megint idegen leszek. És nekem már nincs ahova hazamennem. Ebbe fogok belepusztulni.

– Mondd, Dumitru, meg tudsz te érteni egy embert?

– Természetesen. Én mindenkit megértek, aki világosan beszél.

– Hát akkor figyelj rám, Dumitru, igyekszem világosan beszélni. Én itt születtem ebben a városban, apám, nagyapám, dédapám is itt van eltemetve. Itt nőttem fel, és ide jöttem vissza. Azok között a feliratok között eszméltem a világra, amelyekről beszélünk. Először egy nyelven írták ki őket, aztán kettőn, később ismét csak egyen, de már egy másikon. Miért zavarna téged, ha ismét két nyelven szólnának hozzánk, mindenkinek a saját anyanyelvén.

– Azért zavarna, mert attól kezdve nem érezném magam biztonságban. Azért zavarna, mert ahol két nyelven szólnak hozzám, ott arra figyelmeztetnek, hogy nem tisztelik az enyémet, ezért nem is akarják megtanulni. Azért zavarna, mert akkor én nem lehetek otthon a saját hazámban.

– Arra nem gondolsz – nézem a szemében Dumitrunak –, hogy én is szeretném otthon érezni magam a szülővárosomban? Azok a feliratok segítenének ebben.

És erre azt mondja nekem Dumitru, aki filozófus és költő: – Látod, ezért nem érthetjük meg egymást. Te állandóan párhuzamot akarsz vonni a kettőnk helyzete között. Én sohasem bántottalak téged, most sem akarlak megbántani, de azért van valami különbség, amiről ti mindig megfeledeztek.

– Mi az a különbség, Dumitru?

– Nézd, beszéljünk nagyon őszintén, ahogy ez komoly emberekhez illik. Amikor ti nyolcszáz – vagy jó, legyen ezer – évvel ezelőtt ideérkeztetek, tudtátok, hogy hova, kik közé jösztek, és ennek mi lesz a következménye. Tudtátok, hogy ez a románok országa és a dolgok természetes rendje szerint ehhez kell tartanotok magatokat. Csakhogy ti nem akarjátok betartani a játékszabályokat, nem veszitek tudomásul a tényeket. Hát valóban olyan átkozottul nehéz a mi nyelvünk – kiabálja arcomba Dumitru –, hogy ezer év alatt sem lehetett megtanulni, vagy csak derogál nektek, hogy megtanuljátok?

Ezt mondja nekem Dumitru és pirosan néz rám, én pedig sápadtan nézek rá vissza. Őszinte fájdalom van a mozdulatában, amikor csüggedten legyint és faképnél hagy. Én is elindulok az ellenkező irányba. Nem tudom, mit mondhatnék neki, ha ismét szembe jön velem. Szavakat keresek a párbeszédhez – a kikerülhetetlen terápiához.

(1991)

DUPKA GYÖRGY

„A SZERENCSE ÚGY FOROG...”

AVAGY ÖT HATALOM- ÉS ÁLLAMPOLGÁRSÁG-VÁLTÁS FORGATAGÁBAN

„A szerencse úgy forog:
Ungvárból lett Uzsgorod,
Munkácsból lett Mukacsevo.
Isten látja, egyik se jó!”

(Fülöp Árpád: *Csonka dal*)

A székely családból származó, de Ungváron letelepedett *Fülöp Árpád* (1863–1953) költő, gimnáziumi tanár versének részlete találóan érzékelteti az impériumváltozást Kárpátalján. A vers keletkezésének ideje ugyanis egybeesik „négymegyényi” régióink elcsatolásával Magyarországtól Cseh-szlovákiához. Azóta *Vári Fábian László* versnyelvén szólva a „felnegyelt haza” trianoni keresztjét nemzedékeken át cipeljük.

Kárpátalja megtartásának reménye családomban is teljesen szertefoszlott, amikor egy gaztett örökké emlékezetes maradt, ugyanis március 7-én Masaryk névnapján a nyílt utcán cseh katonák „*elvakult dühének esett áldozatul*” az ártatlan, dunántúli származású *Posch Alajos* újságíró. Az orvosok megállapítása szerint „*28 halálos szúrást és számos zúzódást ejtettek rajta*”. Óvintézkedések közepette temették el az ungvári *Kálvárián*, utolsó útjára ezrek kísérték el, akik néma tiltakozással ítélték el a területhódítók túlkapasait. Még a rendszerváltás előtt megígértem a mártír hírlapíró budapesti hozzátartozójának, hogy nagybátyájának sírját gondozni fogjuk. Az alkalmanként megejtett sírszemlén, ha ránézek a brutálisan meggyilkolt lapszerkesztő fejfájára, akaratlanul ökölbe rándul a kezem, hiszen megalázott közösségünknek ő volt az első trianoni áldozata.

Így kerültünk Trianon túszaiként egyik államból a másikba, miközben az anyaország szeretetet sugárzó ölelésére vártunk. Ezt még a fentebb idézett *Fülöp Árpád* is megélte, amikor az első bécsi döntés következtében párjával együtt könnyes szemmel és virágokkal üdvözölték az Ungvárra bemasírozó magyar honvédeket. 1938. november 2-án írta a *Csonka dal* második versszakát, melyet megtalált naplójából vettem át:

„A szerencse-kerék úgy jár:
Uzshorodból lett már Ungvár;
Azt kiáltja úr és munkás:
Mukacsevó ismét Munkács!”

Akkortájt a megismételhetetlen örömujjongásban még a költő sem gondolta, hogy öt év múltán a reményteljes visszatérés bevégeztetett és újra leszakadtunk az anyaország kebeléről. Sőt, a győztesek a kollektív bűnösség elvét alkalmazzák a legyőzöttek ellen, mert egyetlen bűnünk a származásunk volt.

1944. október végén a tatárdúlásra emlékeztető oroszdulás a zsigeréig megrendítette a dalnokot is, fájdalom szorongatta szívét, miközben a naplójában az első, fentebb idézett versszakot drámai hangzású refrénként a *Csonka dalhoz* illesztette:

„A szerencse úgy forog:
Ungvárból lett Uzsgorod,
Munkácsból lett Mukácsevo;
Isten látja, egyik se jó!”

Hozzá tartozóitól tudom, hogy a 41 544 sorból álló gigászi *Hunyadi eposz* szerzője, a helyi magyarság lámpásembere ezt követően a szemeteskosárba dobta a tollát. A szovjet népiirtást látva az úgynevezett „trianoni búskomorság” áldozata lett, örökös magányba temetkezett, többé egy sort sem írt. A négy impérium- és állampolgárság-váltást átélt költő 90 éves korában halt meg Ungváron, ahol 60 esztendő telt „az Ung vize mellett.” Barátom, *Ivaskovics József* zeneszerző a *Csonka dal* azóta megzenésítette, és a *Credo verséneklő* együttes felvette programjába.

Az anyaországban és szerte a nagyvilágban ki hitte volna akkor, hogy ennyire fáj Trianon! Ilyenkor a magyar királyi csendőrré, majd az amerikás nagyapámra és sorstársaira gondolok, akik az Osztrák-Magyar Monarchia területén beleszülettek a magyar állampolgárságba, majd megkérdésük nélkül csehszlovák állampolgárok, utána pedig újra magyar állampolgárok lettek. Kérészetű volt a boldogságérzetük. A háborúvesztés miatt következett a szovjet megszállás. Ezúttal a szovjet állampolgárságot kényszerítették a költő népes családjára, melynek férfitagjait kegyetlenül meghurcolták.

A Gulág-Gupvi lágert megjárt apám és nemzedéke szintén volt csehszlovák, újra magyar, szovjet és ukrán állampolgár, miközben jószerével ki sem mozdult

tiszaháti fatornyos szülőfalujából. Úgy született és úgy halt meg, hogy *Tiszabökényben* élve, naponta hallhatta a vasfüggönyön át is az anyaországi *Liget, Uszka, Tiszabecs* templomainak tornyából üzenetként szétáradó harangzúgást, amely kitartásra ösztönözte a „*nem-adom-fel-hitű*” embereket. Aztán fiaimmal is megismertük ezt a kisebbségi lélekbe kódolt érzést, mert mi már a szovjet állampolgárságban láttuk meg a napvilágot. A kommunista birodalom összeomlása után, megkérdésünk nélkül családunk tagjait ukrán állampolgárrá nyilvánították.

Ha *Kárpátalja tragédiáját* a családok szintjén szemléljük, meg kell állapítanunk, hogy azóta sem hevertük ki, hiszen az eltelt évszázadban többször megtizedeltek, megaláztak és kifosztottak minket. Egyet azonban nem tudtak elvenni tőlünk: nyelvünket és hitünket. Mert a felmenőink belénk nevelték az anyanyelvi kultúrát, a mélységes istenhitet, amely megtartó erővel bír.

Ki hitte volna, hogy a rendszerváltás után újabb történelmi mérföldkőhöz érünk? A sokkoló megaláztatások után köszönet és hála illeti az anyaországot és a jóakarató embereket. A többségi nemzetek tiltakozása ellenére megnyitotta nekünk a megmaradáshoz szükséges reális lehetőségek tárházát. Így a nemzethez tartozást magyar igazolvánnyal, majd magyar állampolgárság megszerzésével is tanúsíthattuk. Az én családomban is élt a törvényadta lehetőséggel, nagyapáink, apáink nevében felvettük a magyar állampolgárságot. Tettük ezt elszántan és bátran annak ellenére, hogy a totális asszimilációnkra törekvő mostoha-országunk vezetése üldözi a kettős állampolgárokat. Az is megfordult a fejében, figyelembe véve a történelem tanulságait, eddigi eseményeit, hogy vajon melyik lesz a negyedik állampolgárságunk...

A fentiek is bizonyítják, hogy a határokat ugyan meghúzták a fejünk felett, de az összetartozás érzését nem tudták elvenni. Ez megmaradásunk, hitünk, jövőképünk igazi titka. Ma sem kérünk mást a többségi nemzet politikai elitjétől, mint amit száz évvel ezelőtt nagyapáinknak megígértek és szerződésbe foglaltak Európa győztes államai. Közösségi kultúrát, nyelvhasználatot, oktatást és területi öngazgatást kérünk, amit száz évvel ezelőtt már írásban is garantáltak.

Ha kell, újabb száz év tudatában, vívjuk tovább nyelv- és kultúramegtartó küzdelmünket!

Ungvár, 2020. február 11.

(Megjelent az *Irodalmi Jelen* 2020. júniusi számában, az *Esszék Trianonról* fejezetben, 188-191. old.)

KOVÁCS SÁNDOR

KÁRPÁTALJAI SZILÁNKOK TRIANON KAPCSÁN

Az első világháború borzalmai után az országgal együtt az északkeleti vármegyék is történelmet formáló sorsfordulókon mentek keresztül. Sőt, ez a térség vált igazán áldozattá. Még belegondolni is hátborzongató, hogy mit kellett az itt élő magyarságnak átélnie. A hírekből nagyon jól ismert, hogy a jelenleg Ukrajna fennhatósága alatt lévő Kárpátalján milyen hadjárat folyik a magyarság ellen. A nemzeti kisebbségek, s így a magyarság beolvasztására soha nem látott intenzívítasú rendeletek, törvények születnek. Azt szeretnék elérni, hogy a kárpátaljai magyarság máról holnapra felejtsen el anyanyelvét és váljon ukránná.

A most 92 éves édesanyám 1928-ban a cseh uralom alatt, a Tisza partján egy színmagyar faluban, Eszenyben látta meg a napvilágot. Szüleit, akiknek valamenyny felmenő őse magyar nemzetiségű magyar állampolgár volt, a trianoni paktum után – hasonlóan a többi sorstársukhoz – cseh állampolgárokká nyilvánították. Így édesanyámat is cseh állampolgárnak anyakönyvezték. Az akkori hatalom elvárásai szerint neki nagyon gyorsan el kellett volna felejtenie az anyanyelvét, és megtanulni csehül. Aztán az I. bécsi döntés után az anyaországához történt visszatéréssel édesanyám magyar állampolgár lett, el kellett volna felejtenie csehül, és áttérni a magyar nyelvre. A háború után viszont Kárpátalját a Szovjetunióhoz csatolták, így megkérdése nélkül édesanyám szovjet állampolgárrá vált. Bár közigazgatásilag Eszeny az Ukrán SZSZK-hoz sorolták, abban az időben mindenki oroszul beszélt, ugyanis hivatalosan ez volt a „szovjet népek nagy családjának” érintkezési nyelve. A helyi nyelveket – így az ukránt is (a nemzetiségi iskolákban nem tanították, Kijevben is csak kevesen beszéltek ukránul) – lenézettként, másod- vagy sokadrangú nyelvként kezelték. Tehát édesanyámnak el kellett volna felejtenie a magyart, a csehet és megtanulni oroszul. Igen ám, de 1991-ben a nagy vörös birodalom recsegve-ropogva darabjaira hullott, és ez a kis falu egy új független állam, Ukrajna kebelein belül találta magát. Édesanyámnak egy újabb állampolgárság hullott az ölébe. Megkérdése nélkül! Az új hatalom kezdetben toleráns volt a nemzetiségekkel, de később nyelvi háborút hirdetett a másság ellen, ami aztán nem akármilyen konfliktusokat és fegyveres összeütközéseket váltott ki. Vagyis manapság édesanyámnak el kellene felejtenie a magyart, a csehet, az oroszot, és nagyon gyorsan megtanulni ukránul.

Remélem, a Kedves Olvasó tudott követni!

Ja, és még valami! Édesanyám a magyaron kívül más nyelvet nem beszél és soha nem is beszélt. Mindezek után is megmaradt magyarnak.

A fentiekből látható, hogy a régió sorsfordulóinak krónikája nem hétköznapi. A Nagy Háború végén, 1918. november 6-án Ungváron megalakult a Magyarországi Rutének Néptanácsa, amelynek programja kimondta a Magyarországhoz való tartozás megkérdőjelezhetetlenségét. November 12-én a Ruszinok Amerikai Néptanácsa Scrantonban az ősi kárpátaljai földön élők bevonása nélkül a Csehszlovákiához való csatlakozásról döntött. Álláspontjukat az Eperjesen, a kárpátaljai ruszinság képviselője nélkül létrejött Ruszin Nemzeti Tanács is magáévá tette. 1919. január 12-én az olasz-cseh légiós csapatok Amadeo Ciaffi olasz ezredes parancsnoksága alatt megszállták Ungvárt, és megkezdték az egész térség elfoglalását. 1919. január 21-én Huszton a kárpátaljai ruszinok másik csoportjának gyűlése az egységes ukrán államhoz való tartozásról fogadott el határozatot. Ennek ellenére az amerikai irányzat keresztülvitte akaratát.

Hiába ült össze 1919. március 12-én, Munkácson a ruszka krajnai nemzetgyűlés, április 14-én Edmond Hennoque francia tábornok Ungváron kijelentette, hogy a város Csehszlovákiához tartozik. *(Hol van még a saint-germaini diktátum?!)* Április 28-án a cseh légionáriusok *(a monarchia hadseregéből dezertált cseh nemzetiségű katonákból alakult haderő)* Nagydobronynál egyesülve a délkelet felől előre nyomuló román megszálló erőkkel vállvetve foglalták el Munkácsot. A térségben a közigazgatást a csehek vették át.

Ezek után, 1919. május 8-án az eperjesi, huszti és az ungvári ruszin tanácsok Ungváron hozták létre a Központi Orosz Nemzeti Tanácsot, amely kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. Szeptember 10-én a saint-germaini paktum az északkeleti vármegyék részeit Csehszlovákiának ítélte. 1919. november 18-án Ungváron kihirdették a Generalny Štatút-ot, azaz az Alapvető Szervezeti Szabályzatot (Általános Alapokmányt), amely ugyan nem volt törvényileg elfogadva, de rendelkezett Magyarország hat északkeleti vármegyéjének elszakított részeiből *(Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék részei, valamint Szabolcs vármegye 3 községe, Szatmár vármegyének pedig 1 községe)* összegyűrt, Podkarpatská Rus *(Rusínsko, Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko)* névvel illetett új tartomány berendezkedéséről. Podkarpatszka Rusz *(magyarul így terjedt el)* székhelye Ungvár lett. A trianoni békediktátum (1920. június 4.) szentesítette a saint-germaini döntést. Ezzel a semmiből létrehozott csehszlovák állam ölébe égi mannaként egy olyan térség pottyant, amely lakóinak nagy része

azt megelőzően a csehekről talán még hírből sem hallott. Az új határok nem csak a vármegyéket szakították szét, hanem a településeket is. A Tisza vonalán meghúzott határok kettévágták Tiszalonkát, Nagybocksót, Técsőt, majd a szovjet berendezkedés után nem is a folyó mentén osztották meg Kisszelmencet. Trianonnal kezdődött meg a ma Kárpátaljaként közismert közigazgatási egység vesszőfutása. A békediktátummal beígért autonómiát a régió csupán 1938 őszén, Csehszlovákia felbomlása előtt nem sokkal kapta meg.

Még jóval a hivatalos döntések előtt, 1919. március 7-én T. G. Masaryk köztársasági elnök születésnapja alkalmából cseh katonai díszszázad és katonai zenekar ünnepi hangulatban vonult az ungvári Széchenyi térre. A cseh-szlovák himnusz alatt valaki magyarul gúnyos megjegyzéseket tett Masarykra (állítólag *nevének magyar értelmezésére utalva*). A cseh légionáriusok között volt, aki ezt megértette, és a légiósok példát akartak statuálni. Kiszúrtak a tömegből egy embert, őt gyanúsítva a tettel. Az áldozat Posch Alajos (*Alois Poschként 1884-ben született a Vas megyei Németgyíróton, ma Deutsch Gerisdorf Ausztriában*) volt, aki 1910 óta újságíróként dolgozott Ungváron. A légionáriusok ütni-verní kezdték, majd bajonettel összeszurkálták. Testén katonai szuronyoktól származó 28 halálos szúrást és számtalan zúzódást találtak. Később kiderült, a gúnyolódo nem az újságíró volt, hanem a közelében egy testi fogyatékos. Az újságíró sérüléseibe belehalt. A város felháborodott az eseményen, a közismert személyiség temetése csendes tiltakozó tüntetéssé vált. Posch Alajos sírja a Kálvárián lévő temetőben található. Az ungváriak őt tartják Trianon első áldozatának.

Az új hatalom hozzálátott a vidék elmagyartalanításához. Átnevezték a településeket, igyekeztek háttérbe szorítani a magyar nyelvet, üldöztek mindent, ami magyar. Vandál módon rontottak neki a magyar emlékeknek, mint első számú közellenségnek. Lerombolták a munkácsi ezredéves emlékművet, levették a Vereckei-szoros emléktábláját, ledöntötték a közadakozásból épült dolhai Turul-emlékoszlopot, megrongálták a Vereckei-hágó határkő-emlékművét.

Ezt soha sem fogom megérteni. Mit vétett egy művészileg megformált kő, egy márvány? Hogyan egyeztethető össze azok lerombolása egy magát kultúrnemzetnek tartó nép magatartásával? Szentpéterváron a nagy októberinek nevezett forradalom idején a cároknál nagyobb ellenség nem volt, de a cárok szobrai sértetlenül a helyükön maradtak. A szovjetrendszer idején büszkén mutogattam én is idegenvezetőként, és nem csak én, az egész város, sőt az egész ország ismerte, tisztelte, felnézett rájuk. Senkinek sem jutott eszébe azokat eltávolítani. És a cseh az orosznál műveltebb nemzetnek tartotta magát.

Ha azt mondja nekem valaki, hogy félték a szobrok küldetésétől, azt felelem, az oroszoknak a cárok visszatérésétől legalább olyan félelmük lehetett. Szerényen kérdezem, lehet, hogy az orosz emberek jobban értékelték a művészetet?

A kissebségi lét 20 évi cseh uralom után szűnt meg. 1938 novemberében az I. bécsi döntés értelmében Kárpátalja délnyugati sávja visszatért az anyaországhoz. 1939. március 14-én hajnalban pedig a magyar honvédség megkezdte a csonka Kárpátalja birtokba vételét. Elsőként a munkácsi lovasdandár a Latorca völgyében Verecke felé nyomult előre, majd pár nap múlva Kárpátalja teljes területe újra egyesült az anyaországgal.

A felszabadulás örömeiben több új magyar vonatkozású szobrot, emlékművet emeltek. 1939-től kezdve a vidék több mint 60 településén Országzászlós emlékművet emeltek. 1940. március 14-én Ungváron a katonai laktanyák mellett a Kárpátalja visszaszerzéséért folytatott harcban elesett magyar honvédeknek, augusztus 6-án pedig Radváncon a harcba indulás emlékére emeltek emlékművet. Ugyancsak Ungváron 1942. december 13-án a hősi halált halt Horthy Istvánról elnevezett folyóparton nagyméretű emléktáblát avattak.

Sajnos a visszarendeződés, a kis magyar világ nem lett hosszú életű. A nehéz háborús éveket egy újabb, még a trianoninál is nagyobb sorscsapás követte. 1944 októberében-novemberében Kárpátalját a szovjet csapatok szállták meg. A Sztálin számára oly fontos, Kárpát-medencei stratégiai hídfőállás zavartalan megkaparintása érdekében internálták a dolgok alakulásába érdemben beleszólni képes magyar és német férfilakosságot.

Ezt követően Munkácson zajlottak Kárpátalja – vagy ahogyan akkor világgá kürtölték, Kárpátontúli Ukrajna mint önálló állam (!) – sorsát eldöntő események. 1944. november 19-én annak ellenére, hogy a vidéknek volt kommunista pártszerve, a városban attól elkülönülve megalakult a Moszkvához lojális újabb pártszervezet – Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja. Alakuló konferenciájukon kinyilvánították, hogy „...a pártkonferencia az egész nép akarátát és nemzeti törekvését kifejezve követeli a történelmi igazságtalanság megszüntetését és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesülését.” A népakaratot a valamivel több mint 3000 kommunista, azaz a lakosság kevesebb mint 0.5 %-a nevében nyilvánították ki. Az újraegyesülés megfogalmazás szintén elgondolkodtató, mivel a honfoglalástól, tehát a 9. század végétől a mai Kárpátalja térsége folyamatosan a magyar Nagyfejedelemség majd a Magyar Királyság szerves alkotórésze volt, és soha nem tartozott a szláv őshazának tekintett Kijevi Ruszhoz. A honfoglaláskor pedig, de még a királyság létrejöttékor sem létezett a Szovjetunió vagy Ukrajna.

Egyébként a mai Kárpátalja területén a végbement politikai és történelmi változások a Guinness-könyvbe illenek. Lássuk, milyen államformák és hatalmi felépítések érintették a mai Kárpátalja területét vagy annak részeit. Összeállításunkat Dr. Botlik József PhD, történész lektorálta.

1.	Magyar Nagyfejedelemség	895 – 1000. dec. 31.
2.	Magyar Királyság	1001. jan. 1. – 1918. nov. 15.
3.	Erdélyi Fejedelemség	1570 – 1711.
4.	Ausztria-Magyarország – Magyar Királyság	1867. jún. 8. – 1918. okt. 31.
5.	Kőrösmezői Hucul Köztársaság	1918. nov. 8. – 1919. márc. 21.
6.	Magyar Népköztársaság	1918. nov. 16. – 1919. márc. 20.
7.	Magyar Népköztársaság – Ruszka Krajna Kormányzóság (autonóm terület)	1918. dec. 25. – 1919. márc. 20.
8.	Magyar Tanácsköztársaság – Ruszin Népbiztosság	1919. márc. 21. – 1919. ápr. 29.
9.	Csehszlovák katonai megszállás	1919. jan. 12. – 1920. jún. 4.
10.	Román katonai megszállás (<i>legtovább Kőrösmező és környéke</i>)	1919. ápr. 10. – 1920. aug. 30.
11.	Csehszlovák Köztársaság – Podkarpatská Rus / Rusínsko (csak hivatalosan tartomány)	1920. jún. 4. – 1938. okt. 10.
12.	Cseh-Szlovákia – Podkarpatská Rus (autonóm tartomány)	1938. okt. 11. – 1938. okt. 26.
13.	Cseh-Szlovák Köztársaság – Kárpáti Ukrajna (autonóm országrész)	1938. okt. 26. – 1939. márc. 14.
14.	Magyar Királyság	1938. nov. 10. – 1944. márc. 20.
15.	Kárpáti Ukrajna (független állam)	1939. márc. 15 – 16.
16.	Német Birodalom által katonailag megszállt terület	1944. márc. 21.–1944. okt. 23.
17.	Kárpátalja szovjet katonai elfoglalása	1944. szept. 27. – 1944. nov. 26.
18.	Kísérlet a csehszlovák polgári közigazgatás visszaállítására (Huszt székhellyel, élén František Němec csehszlovák kormánybiztossal)	1944. okt. 24. – 1945. jan. 12., 15.?
19.	Zakarpatszka/Kárpátontúli Ukrajna (szovjet tagköztársaság, hatályban a Szovjetunió törvényei)	1944. nov. 27. – 1946. jan. 24.
20.	Szovjetunió – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (terület/oblaszty, megye)	1946. jan. 25. – 1991. aug. 22.
21.	Ukrajna	1991. aug. 23-tól napjainkig.

1944. november 26-án a munkácsi Attila (*korábban Scala, a szovjet korszakban Peremoha, ma újra Scala*) filmszínház adott otthont Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai első kongresszusának (*ami egyben az utolsó is volt*). Létjogosultságát megkérdőjelezi az a tény, hogy a kongresszus 663 küldöttét senki sem választotta meg, t. i. választásokat nem tartottak. A küldöttek közül 233 kommunista volt. A visszaemlékezésekből kiderül, hogy többen azt sem tudták, milyen gyűlésre válogatták ki és hívták össze őket. Az ülést a szovjet hadsereg és az NKVD (Народный Комиссариат Внутренних Дел = *Belügyi Népbiztosság*) felügyelete alatt tartották, pedig akkor ez egy „önálló állam” volt. A kongresszus elfogadta a *Kiáltvány Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai Első Kongresszusa Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítéséről* elnevezésű dokumentumot. A magyarellenes kirohanásoktól sem mentes kiáltvány kihirdette a kongresszus határozatát: Kárpátalja kilép Csehszlovákia kötelékéből és „újraegyesül” Szovjet-Ukrajnával. A szovjetizálás jogszerűségének látszata érdekében a munkácsi kiáltványt sokszorosítva aláírták a vidék lakosságával. A támogatói aláírásgyűjtés azonban tömeges megfélemléssel járt. A munkahelyeken és tanintézményekben nyomás gyakorlásával, az egyszerű embereket pedig, főleg a szláv nyelvet nem beszélő magyar ajkúakat megfélemléssel. Azt hitték el velük, hogy az élelmiszerigényüket illetve a „málenkij robotra” elhurcolt férfiak szabadon bocsátását kérelmezik.

A kongresszuson alakult meg és ragadta magához a végrehajtó hatalmat a Narodna Rada (*Néptanács*). 1944. december 3-án Munkácson fogadták el azt a dekrétumot, amely kimondja a csehszlovák hatalommal való mindennemű kapcsolat megszakítását. December 5-én pedig kimondta a magyar és csehszlovák állami vagyon elkobzását. A Néptanács december 9-ig Munkácson székelt, majd Ungvárra költözött.

A szovjet vezetők még a korábbi cseh hatalomnál is erőszakosabban igyekeztek eltüntetni a magyar emlékeket, elszlávosítani a régiót. Eltávolították az Országzászlós és az első világháborús hősi emlékműveket, Ungváron a kaszárnyák melletti hősi emlékművet, a radvánci emlékművet, a tiszaujlaki kuruc obeliszket, a nagyszőlősi Perényi-szobrot, a vereckei határkő-emlékművet.

Ekkor döntötték le Ungvár első köztéri szobrát is. 1909-ben a gimnázium előkertjében avatták fel Dayka Gábor mellszobrát. A nagy műveltségű költő görög, latin, német, francia, olasz, angol nyelveken is beszélt. Életének 27 éve alatt írt közel félszáz versével irodalmunk nagyjai között tartjuk számon.

A lőcsei főgimnáziumból 1795-ben pályázat útján került Ungvárra, a retorika tanárának. 1796-ban tüdőbajban itt halt meg, és a Kálvária-temetőben temették el. A carrarai fehér márványból készült mellszobor Szamovolszky Ödön, nagybereznai (Ung vármegye) születésű szobrászművész alkotása.

Sajnos a második világháború után a magyarsággal szemben ellenségesen viseltető szovjet pártfunkcionáriusok szemét szúrta a szobor. Vandál módon ledöntötték és elásták. Később kiásták és a vármúzeumban rejtették el. Az eltávolításkor a szobor arcrésze és karja megsérült. A talapzatra 1946-ban Lenin gipsz mellszobrát, majd 1959-ben egy sorozatgyártású bronz mellszobrát állították.

Az ungvári magyar szellemi élet képviselői azonban nem felejtették el Dayka emlékét. 1991-ben mozgalom indult a szobor visszaállításának ügyében. A visszaállítást az épületet birtokló egyetem vezetése sokáig akadályozta. Végül is az igyekezetet siker koronázta, Finta Sándor budapesti restaurátor 1991-ben helyreállította a szobrot, és 1994. április 16-án újra felavatták. Öröndetes tehát, hogy ma az eredeti helyén ismét találkozhatunk Dayka Gábor szobrával.

Egyetlen példát ragadtam ki. Persze sorolhatnám a meggyalázott emlékműveket és a trianoni sorscsapásokat. A veszteségek, gyalázatok, megpróbáltatások kiheveréséhez azonban adjon erőt a Dayka-szobor, a munkácsi millenniumi emlékmű, a vereckei két emlékmű, a Tisza-parti Turul-emlékmű, a nagyszőlősi Perényi-szobor, a dolhai Turul-oszlop, a nagydobronyi, az eszenyi, a viski, a técsői hősi emlékművek örömteli sorsfordulója. Lehetőség, hogy ez picinyke, csupán morzsányi, de reménysugár.

PENCKÓFER JÁNOS

TUDÓSPORTRÉ
EGY POPNEMZET FALÁN

PAPP ENDRE: GÖRÖMBEI ANDRÁS

(Folytatás)

10.

A „tisztá megismerés gondja” felől is összetetten izgalmas tehát *Az egzisztenciális tudomány* második alfejezete, *A koherens nemzettudat megfogalmazója* (Görömbei András Németh László-képe). Összterjedelmének húsz oldalát a szerző három csillaggal négy részre osztotta, hogy az így létrejött első, amolyan fölvezető-féle másfél oldalas textusban meg is válaszolja a „tisztaság”, a tudományos objektivitásra vonatkozó kérdését, melyet ugyancsak ezen a helyen vetett föl. A válasz pedig egy finom gondolati hajlítás. Az egész attól függ – mondja a szerző –, miként szemléljük a tudományt.

Ha a tudományt modern értelmében nézzük, ha „a maga sérthetetlen immanenciájában, a ’tisztá’ megismerés idealizációjában követjük elveit”, akkor bizony irodalomtudósunk Németh László-képe „nem minden tekintetben felel meg az elvárásnak”. Görömbei András követi ugyan, amit a pozitivisták módszertan megkíván, „jelentéstulajdonításai a leírtakból származnak”, „nincs közük preconcepcióhoz” – fejti ki Papp Endre –, viszont az egyértelműnek vehető jelentések, mindig „egy tágasabb szemantikai körben”, történelmi-társadalmi viszonyokban hatnak, azok „cselekvő erőkként méltánylandók számára”, így nemzeti-önazonossági kérdésekre adnak választ.

Semmi olyan nem következik Görömbei András Németh László-képéből, ami ne lenne kompatibilis a tudományossággal – derül ki a csillag utáni második szövegszakaszban, hogy aztán a harmadik és negyedik közvetetten rá is erősítsen erre. A monográfia egésze felől pedig tisztán látszik, hogy itt egy rokonszenvesen autonóm tudósi életmű lombosodik ki a több mint három évtizedes „biblia”-értelmezésből, melynek hőse szeretett tudományterületének nemcsak szűkebb, vagyis technikai, hanem tágabb, azaz egzisztenciális és identitásbeli, illetve örök emberi, azaz morális – így pedig üdvözüléssel kapcsolatos – világmagyarázati vonatkozásaira is pillantásokat merészel

vetni. És mindazonáltal mégis olyan egzakt tudományos működőképesség ez, melyet monográfusunk egy nagyon világos technikai szerkezettel fejez ki. „Hangsúlyai elhelyezésével Görömbei abba az irányba tereli olvasóját, hogy Németh László életművének megfejtő kódjaként a belső meghasonlást okozó elidegenedés leküzdésének akarását lássa.”

Ilyen egyszerű lenne az önazonosság-képződést működtető képlet? Igen. Az individuális és a kollektív tudatosságnak olyan „centrális erőtere” ez az önazonosság, melyet „naprendszerként” javasol elképzelni szerzőnk. Azt mondja – visszatérően esszés mondatfűzésébe oltott pragmatizmusával –, hogy ekörül forognak az eszmék, „mint bolygók a gravitációs középpontjuk körül”, mozgatójuk pedig nem egyéb, mint „az önnön lényegétől való elidegenedés” kényszere. És persze segítségül hívja mindjárt a jó Hegelt is, az ő abszolút idealizmusát, hogy tudniillik „a legfőbb létező – az abszolút szellem – a tagadást is magában foglalja”. Pontosán ezért képes elidegenedni önmagától. Végsősoron tehát ez a tagadás – mondja a monográfus – nem egy legyőzendő rossz, hanem bizony belső építő erő.

Ezt beszéli el Németh László regényben, drámában, esszében, tanulmányban. Ezt a különleges önépítő tudásrejtelmet foglalja magába az életmű – és teszi meg Görömbei András egy saját minőségű koherencia fontos eleméül –, amely szükségszerűen rokon az istenhittel. És bár Németh László – tudjuk – korántsem tagadja a kereszténységet, az ő istenhite mégis „nélkülözi a személyes Isten képét”. Papp Endre szavával: valamiféle „kulturális örökség közvetítette transzcendens erkölcsiséget mozgósít műveiben”, melynek pedig a rációhoz fűződő természetére ugyancsak erősen figyel. Ezért is tekinti rokonnak a görögség metafizikáját és a protestáns hitet; e kettő együttesében látja meg azt a magatartás-minőséget, mely az embert önmaga fölé tudja emelni. „Isten: ragaszkodás lelkünk magaslataihoz” – mondja Szabó Ferenc szavaival Görömbei András – és idézi a szerző –, hiszen ebben áll Németh László vallásosságának lényege.

És már ezen a helyen – a csillagot követő második szövegszakaszban – meglátszik, hogy Görömbei András tudósi portréját Papp Endre a Németh Lászlót körbelengő olyan fogalmak tisztázásával is igencsak hatásosan tudja árnyalni, mint például a „mély”- és „hígmagyság” fogalma, vagy ami a „faj”, a „fajta” kérdésével kapcsolódott össze. Aztán pedig a harmadik és negyedik szövegszakaszban igyekszik lebontani, ami később amolyan fantommal szembeni ellenállást szült a *Kisebbségben* értelmezők bizonyos köreibben, illetve, ami „a minőség forradalmában” is ártó szellemiséget talált. Más szavakkal:

szerzőnk építő jellegét magyarázza el mindannak, ami „a szellemi-lelki harmadik Magyarországot”, ami „a magyarok magyarosítását” jelentette Németh László gondolkodásában, illetve ami Görömbei András számára egzisztenciális súlyt és nemzeti érdekszférát jelentett a válságérzékelés és a magyarságtudomány újrafogalmazása idején. Hogy hátha vissza tudna találni már végre a magyar „saját jellegének és legbensőbb érdekeinek a vállalásához”.

11.

A *Görömbei András Németh László-képében* csillaggal elkülönített harmadik és negyedik szövegszakasz egy összefüggő, sűrített, de kivehető villogású gondolatvezetés arról, hogy Németh László üdvösségszemponitú sorsproblematikája a 19. század magyar nemzeti kérdéskörébe ágyazottan hordozza magán az európai filozófia – Hegel, Herder – főbb szempontjait. De az sem kevésbé homályos szál e masszív struktúrában, hogy történelmi-társadalmi, sőt irodalom- és művészetelméleti vonatkozású megállapításai nem ragadtak bele múltunk rendszerváltás előtti kondicionáltságába, hanem egyenesen megoldást kínálnak a modernség és rendszerváltás utáni problémákra is.

Nem véletlenül minősíti Görömbei András ezt az életművet a magyar kultúratörténet „magaslati pontjának”. Irodalomtudásunk nem jobb híján ajánlja a posztmodern „középpont nélküli értelemstruktúráinak és értékviszonylagosságának korában az értékek hierarchiáját megteremtő, rendszerteremtő” Németh László-i képességet amolyan támaszfélének. Sőt: „jövőbe mutató távlatnak”. Ezt a korszerűséget pedig nemhogy hátráltatná, de még erősíti is, hogy Papp Endre a Görömbei-álláspontot egy olyan sűrű szövéssű kontextusban juttatja érvényre, ahol a 19. század magyar nemzeti kérdésköre mellett, még a 17. századig visszanyúló azon magyar tapasztalat is szemponttá tud válni, hogy külföldön már ekkor is országunk „kultúralatlanságát hánytorgatták fel”.

Monográfusunk minden tekintetben e harmadik szövegrészben és a legmélyebbre. És megy el a legtávolabbi időnkig. Papp Endre itt tárja fel „az egzisztenciális tudomány” és „Görömbei András nemzeti irodalomszemléletének” szellemi hajszálygyökereit, melyek között elidőzve nem egyszer a konkrét, de intellektuális „tápanyagfelvétel” misztériumához ér. Logikus tehát, hogy a fentebb sokat emlegetett „hasadás”, „a szellemi tradíció meg-hasadása”, a „hagyományszakadás” ezen a helyen megy vissza az origóhoz: saját kezdetéhez. Papp Endre Hegel gondolatait kimondottan hozzáilleszthetőkné látja Németh László következő „ráébredéséhez”: „Ha (...) a művészi

szellem lényegesen más, mint az, amely az ábrázolt nemzeti valóságnak és tettnek létet adott, ezáltal hasadás jön létre”. És azt sem felejtí el megemlíteni, hogy már Arany Jánosnak is „alapélménye” volt a „műveltségbeli hasadás”, aki szintén Hegelhez hasonló, „logika mentén haladva” – Toldyval szemben – fájlalta az írott és a népies költészet kettéválását.

De itt most egész egyszerűen nincs fizikai lehetőség számbavenni valamennyi fontos részletet. Lehetnek ezek bármennyire megvilágítóak is. Ráadásul e harmadik szövegegység gondolati sűrűségének (is) éppen az a sava-borsa, hogy szétírhatalanul egymásba kapaszkodva erősítik egymást az összetétel részei, hogy csakis a szerzőjük szerinti formában, és itt, a kapcsolódási közegekben tudnak érvényesülni. Mindenesetre az viszont még megemlíthető, hogy Papp Endre bizonyítja: a „bibliából” felnövesztett Görömbei-féle „saját minőségű koherencia” olyan szellemi hagyományként értelmezhető, mely a művelődés hatástörténetében nyerhet csak értelmet, „illetve a nemzettudathoz kapcsolódó egzisztenciaként szemlélve” válik „filozófiai gonddá”.

Mindezek mellett – a harmadik és negyedik szövegszakasz mély filozófiai, társadalmi-történelmi, kulturális-művészeti, művészet- és irodalomelméleti, sőt nyelvújításbeli elgondolásokból összeszőtt sűrű hálózatát bogozgatva –, feltűnik egy amolyan kettős forrásúnak is nevezhető inspiráció. Amikor tudniillik Papp Endre kimutatja, hogy Görömbei András Németh László-értése és tolmácsolása a saját irodalomtudósi „értelmezői önképeként” is megállja helyét, akkor ezt az önértést már a következő alfejezet – a *Barta János és a debreceni iskola* – egészíti ki.

Nézzük csak, hogyan foglalja össze Papp Endre Görömbei András Németh László-értését az irodalomtudós saját mondatait hívva segítségül: Németh László „az irodalomtörténetet és kritikát egzisztenciális tudományként művelte, létfontosságú és léteérdeklő jelentőségűnek tudta. A tudományban is azokat becsülte legtöbbre, akik a legkisebb sakkérdést is mint léteérdeklők szempontjából döntő kérdést vizsgálták, s válaszaikért tudományos hitelükön túl egész üdvösségéért szorongó személyiségükkel helyt álltak.” És nézzük csak, mivel indítja el Papp Endre *Az egzisztenciális tudomány* záró részét, a *Barta János és a debreceni iskola* című harmadik alfejezetet, miután rögzítette, hogy irodalomtudósunk „több tekintetben is sokat köszönhetett” Barta Jánosnak. Azzal, hogy Görömbei András egyetemi professzora, Barta János révén alakította ki irodalomszemléletének legfontosabb elemeit: „Tőle tanultam meg azt, hogy hivatásunk egzisztenciális ügy, azt személyiségünk egész súlyával, egész habitusával kell szolgálnunk.”

12.

Németh László és Barta János más-más módon, de már a kezdet kezdetén egyféle irodalomtudósi magatartást formál-erősítget Görömbei Andrásban. E tudósi magatartás legelső emberi-közösségi-társadalmi, de mégis szakmai-intellektuális génü magvait viszont valaki más, megvallottan Bánhegyi Jób – az igen szeretett bencés gimnáziumi irodalomtanár – hintette el az érzékeny és fogékony léleekben, mikor a tizennégy esztendő Görömbei András, tanulóként, 1959-ben „Jób bácsihoz” kerül, Győrbe.

Innen, Győrből származtatható tehát a későbbi irodalomtudósi fiziognómia két legmarkánsabb, egymást erősítő karaktervonása, amely kettősség Debrecenben lett aztán magas szinten szervessé. A mindennapinak vagy természetesnek is nevezhető emberi-közösségi-társadalmi és a szigorúan vett szakmai-intellektuális – illetve most már: tudósi – szál különálló meglétére-összehangoltságára viszont ez az alfejezet – a *Barta János és a debreceni iskola* – csak nyomokban és indirekt módon utal. A *Barta János és a debreceni iskola* két szövegrésze – a *Teoretikus megközelítésben* és a *Praktikusan* – nem e kettősség érzékeltetése végett született. Ez a két szövegszakasz egyazon tudományos szakigényű prizmán keresztül vizsgálja és fogja egybe a tudós karaktervonásait, amint tette ezt a szerző *Az egzisztenciális tudomány* előző két alfejezetében is.

A *Teoretikus megközelítésben* című szövegrész úgy helyezi el Barta Jánost kimagasló irodalomtudósaink közt, hogy e minősítés Görömbei András számára is helyet készít. Mindenekelőtt tisztázza – magának Görömbei Andrásnak az észrevétele alapján –, hogy Barta Jánost „nyomasztotta irodalmunk kettészakítottsága”, ezért szemlélte nagy érdeklődéssel a megelőző korszakot, melyre felépítette „a maga nemzeti klasszicizmus-elméletét”. Barta osztja mesterének-tanárának, Horváth Jánosnak az álláspontját – fejt ki Görömbei András nyomán szerzőnk –, miszerint az „Arany–Kemény–Gyulai-triász” jelenheti az előző „fejlődési korszakot”. Papp Endre pedig így folytatja és jelöli ki saját tanárának helyét irodalomtörténetünk folytonosságában, aki – láttuk fentebb – szintén csakis az egységben és koherenciában látta a nemzeti kultúra értelmét, jövőjét: „Görömbei úgy kapcsolja össze a mester és tanítvány láncolatát – Horváth, Barta és (implicit módon) Jómaga jelentik most a szemeket –, hogy az irodalomtörténeti munka követendő feladata a magyar irodalmi jelenségek összefüggő, egységes rendszerbe foglalása lesz.”

És aztán persze hogy Heideggerig megy vissza ezt az egységes, összefüggő rendszert magyarázó gondolat. Papp Endre tisztázza, hogy Görömbei

András – Barta János nyomdokain járva – mindig „a szemrevételezett szövegen túl ért meg valamit”. Ez a „túl” pedig alighanem nyelvi fenomén-valóság – amint erre a monográfia értelmezői következtethetnek. Egyszerre érték és fontosság együttállásának jelensége ez a „túl” – amely egységről fentebb már bőven esett szó –, és amit Görömbei András Martin Heideggernek az ezredforduló körül igen sokszor idézett gondolatából vezet le nagyon könnyedén, merthogy a sima logikai lépés olyan nyilvánvaló, mint az éjszákát követő virradat. „A nyelv a lét háza” – mondja a nagy német filozófus. Ebből pedig irodalomtudósunk – meg hát végsősoron valamennyiünk – számára logikusan ez következik: a magyar nyelv a magyar lét háza. És innen egy olyan érdekes gondolatmenetet indít el a szerző, mely a kommentár és kritika együttesének problémáját feszegetve nemcsak visszaatal a *Görömbei András Németh László-képében* fölvetettekre – hogy tudniillik irodalomtudósunk kritikátlanul közvetítette volna, sőt kommentárján túlmenően el is akarta fogadtatni Németh László egész nézetrendszerét –, hanem még egyszer tisztázza az „érték és fontosság” mibenlétét.

Annyi a különbség, hogy itt már „szép és fontos” együttállásáról beszél a monográfia írója. De ezen a helyen mondja ki legvilágosabban, miben áll irodalomtudósunk esztétikai-egzisztenciális eszményének érvényesülése a mindennapi gyakorlat során. Ha a nyelvi szép és az emberi fontosság együtt mutatja magát – fejt ki Papp Endre –, akkor kommentárrá lesz az értékközvetítés. Amennyiben elkülönbödik a kettő – kritika következik. Ha a műalkotás nyelve nem tekint vissza nyelvelőttiségére, ha nincsen transzcendens csóvája, akkor csupán „öntanúsító fecsegés”; és ebben az esetben a nyelv már nem a lét háza, hanem mindössze „az élet akarati aktusa”.

13.

„A magyar lét háza” versus „a magyar élet akarati aktusa”? Igen, így is lehet mondani. Tudniillik e szembefordításból létrejövő ellentétpár – lényegét tekintve – ugyanaz, mint a „hagyományszakadás” Janus-arcú megnyilvánulása, „a szellemi tradíció meghasadásának” egyik kései kettőse, amit Görömbei András természetesen nem hangsúlyozni-elmélyíteni akar, hanem az ezen való felülkerekedés tartalmas technikáját hirdeti. Amit a kommentár és kritika gyakorlatban történő érvényesülése tükröz, nem egyéb, mint a dichotómia szertefoszlatási módja, a nemzeti értékreláció előremutató alkalmazása.

Szerzőnk úgy látja a *Teoretikus megközelítésben* című szövegszakasz végén, hogy Görömbei András a dualitásokat mindig dialektikus rendszer-

be tudta állítani. Ezt pedig „az egzisztenciális viszonyulásokkal” érte el. Nála „a dichotómiákat egymáshoz fűző mérték a nemzeti viszonyrendszer, a kollektivitás magasabb szempontrendszere” – ahogy fogalmaz egykori mesterének világnézetéről az egykori tanítvány. Ezt ugyan „a modernség termékének” nevezi Papp Endre, de azt szintén hangoztatja, hogy „egzisztenciális megértésként” igen messze hat, hiszen univerzális érvényű. Görömbei Andrásnak a Barta János és a debreceni iskola által kialakult irodalomértése kiválóan alkalmas „a középpont nélküli logikai struktúrák viszonylagosságot” hirdető, illetve „a nyelvi önreprezentációt szemléleti és alkotó elvvé emelő posztmodern jellegű alkotások” befogadására is.

Am ahogy a *Teoretikus megközelítésben*, úgy a *Praktikusan* szövegszakaszon szintén – mindenén túl – összefoglalás is. Előbbi jórészt összefoglalja „az egzisztenciális tudomány” elvét, az esztétikai értékállítás mibenlétét, a „Görömbei András nemzeti irodalomszemléletében” alkalmazott „érték és fontosság” – illetve itt már a „szép és fontos” – szellemi-technikai szempontrendszerét, melynek gyökerei a Németh László-életműből táplálkoznak. Utóbbi pedig igyekszik minél autentikusabban és minél konkrétabb jegyeiben megragadni, hogy miben rejlik a debreceni tudományos műhely titka: végső soron tehát „az egzisztenciális tudomány” egyedisége-elismertsége, országra szóló hírneve.

A megragadás hiteles kiindulópontja Barta János meghatározása: „A hazai magyar irodalomtörténetészköztudatban évek óta beszélnek debreceni iskoláról, amelyhez rajtam kívül több kutatótársam és jó néhány tanítványom tartozik. Külön szín vagyunk a szakma fővárosi vagy más vidéki művelőihez, az akadémiai intézethez és a főiskolákhoz képest. Összeköt bennünket az, amit élményi esztétikának szoktak nevezni. Megvannak ugyan az esztétikai és poétikai alapfogalmaink – kinek-kinek egyéni változatban –, de sohasem a fogalmakból indulunk ki, hanem mindig a mű egészéből. Elsősorban azt akarjuk élményi szinten felfogni, amit a műalkotás maga akar mondani nekünk” – citálja Barta Jánost monográfusunk. És még itt is szorít helyet szerzőnk a tudomány tényrögzítések iránti szenvedélyes igényének, miszerint a debreceni iskola „műközpontúságát” nem szabad összetéveszteni a formalista, „konstrukciós” tanításokkal, mert alapját – az irodalomelmélet ekkori eredményei mellett – jórészt „a történelmi-politikai körülményekhez igazított válasz” hozta létre. Amúgy pedig „hamisítatlan szellemtörténetési beállítódást” mutat.

Sőt még a mester deklarációiból kiolvasható „némi paradox vonásra” is szán időt a szerző. Hogy tudniillik mindegyik műnek van egy centruma,

„archimédeszi pontja”, amit föl kell lelni mindenekelőtt – hirdette az iskola –, aztán pedig ebből a középből – tanácsolták – haladjon szépen „kifelé” a magyarázat-értékkállítás. De ugyanakkor Barta János a következőket szintén hangoztatta műhelyük sajtósága szemléletéről: „Nem az én koncepcióm győz, hanem az, amelyet a téma magában rejt”.

Nos, e nyilatkozatokban rejlő „némi paradox vonást” valóban könnyű észrevenni. Ám ami igazi relevanciát mutat a monográfia kikerekedő megértésében, mégis inkább Papp Endre azon kijelentése körül található, melyet a monográfia két különböző, egymástól eltérő funkciójú részében csaknem szó szerint használ a szerző. „Görömbei András több tekintetben is sokat köszönhetett egyetemi professzorának, Barta Jánosnak”. Ez olvasható a *Teoretikus megközelítésben* fölvezetéseként, amely rész, ugye, „Barta János és a debreceni iskola” tudományos tevékenységének-mibenlétének az elméleti föltárása. De korántsem mellékesen említi szerzőnk e „sokat köszönhetett”-et az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezetben is, amely viszont kisebb mértékben, illetve közvetetten kapcsolódik a teoretikussághoz és a praktikus megközelítéshez. Ugyanis a monográfiának ez a második önálló része elsősorban életrajzi vázlat, életpálya-skicc: a tudományhoz szorosabban kötődő jó pár tény mellett olyan dolgok számbavétele, melyeket egyértelműen a személyesség közösséggel összefüggő körébe szokás sorolni.

14.

Az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezeten kívül Papp Endre könyve módszeres és szinte kényes tartózkodást jelez minden személyes jelleg iránt. Szerzőnk így kívánja sikerre vinni „a Görömbei-mű”-értést. A legszigorúbban vett tudományos és messzemenően filozófiai-irodalomelméleti kategóriákkal építkező-apelláló monográfia „fő része” még művészeti-művészetelméleti vagy társadalomtudományi s minden egyéb tudományági ismeretet is nagyobb örömmel hasznosít, mint bármi mást, ami a személyesség minősített körét szélesíti.

Eléggé sokatmondó, hogy emlékezetesen mindössze egyetlen helyen – a nettó százhetvenhét oldalból csupán a *Sinka István*-fejezetben – találni nyíltan egyéni-privát, bizalmasabb-szubjektívebb jelleget. Mégpedig: mikor Papp Endre egy helyen kikerülhetetlenül bírálni kényszerül tanára-mestere első monográfiáját. Azt mondja, hogy amíg Görömbei András Sinka Istvánnal szemben „a tudatosabb művészi szemléletet, a nagyobb gondolati erőt, az irodalmibb nyelvet hiányolja, addig jogosan jár el. Ám, amikor az

irodalomtörténész ideológiai feladatokat, szemléleti irányokat határoz meg az író számára – a fiatal szerző iránti elkötelezettségünk arra bír rá, hogy tekintsük ezt a kor káros kondicionáltságának.”

Mindazonáltal a monográfia írója pontosan tudja, hogy amit önmagával szemben – a tudományos fogalmi nyelvezettel történő értékminősítés hitelessége érdekében – igen erősen korlátoz, az a széleskörű „Görömbei-mű”-értést messzemenően segíti. Majdnem-huszonkettes-csapda. Tudja, hogy a „sokat köszönhetett” kibontása nélkül – vagyis az életpályához kötődő közösségi személyesség teljes negligálásával – aligha valósulhat meg az árnyalt „Görömbei-mű”-értés: nélküle nem nyerheti el kikerekedetten árnyalt formáját az irodalomtudós portréja.

Bizonyára ezért lesz az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész feltűnően kombinált – többféle tartalmi elemből összeálló fejezet, szöveggözlésforma –, melynek kicsúcsosodása, hogy a fejezet zárása, a tudós „alakjának összefoglalása” egy az egyben Nagy Gáspár költeménye, a *Litániás dicsérő ének – Görömbei András hatvan évére*. Mert, ha szerzőnk ezt a fejezetet, mondjuk rekvizitumként szerette volna csak megfeleltetni a monográfia általánosan elfogadott műfaji követelményének, akkor – „stílszerűen” – megelégedett volna az adatok és tények pusztá ismertetésével. Ahogy ez át is hatja a fejezet egy részét, mintegy felvezetéseként a könyvvégi *Függelék*nek, melyben évekre lebontva teljes képet kapunk a tudós iskoláiról, tudományos fokozatairól, beosztásairól, munkahelyeiről, közéleti tevékenységéről, díjairól, kitüntetéseiről és műveiről. Aztán válogatott szakirodalom következik, majd magáról Papp Endréről néhány fontosabb információ, illetve a *Képmelléklet* tizennégy oldala.

Papp Endre viszont itt – az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című részben – feltűnő módon nem is egy, hanem a Nagy Gáspár-költeménnyel együtt három alkalommal lép ki az egzaktuság egyébként mindvégig következetesen megvalósuló koncepciójából. A versen kívül tehát két olyan – tudományon kívüli – személyes esetet, rövidtörténetet is részletez, melyek közül a fejezet sorrendiségében igazán csak a másodikat lett volna indokolt fölhozni, hiszen a fejezetcímbe kiemelt idézetet ez hivatott tisztázni. Az idézett szavak Barta János professzor úrtól valók, és konkrét – mi több: óriási – segítséget jelentettek Görömbei András számára, hiszen ezekkel – a pályakezdő fiatallembert minősítő – szavakkal irodalomtudósunk életének akkori legválságosabb, sorsdöntő helyzetét fordította jóra a debreceni egyetem intézetigazgatója, 1970-ben.

Az történt ugyanis, hogy a tanársegédi kinevezésére váró Görömbei Andrásnál egyszer csak megjelenik egy belügyi rendőrtiszt. Gyorsan kiderül, mi a célja látogatásának: zsarolás. Ki tudja, miként zajlott le a találkozás egész pontosan, de sejteni lehet a rávezetést-duruzsolást, hogy Görömbei András felterjesztése borzasztó könnyen elbukhat; gondolja csak el: a bencéseknél nevelkedett, egyházi iskolába járt, édesapja pedig '56-os elítélt. De van megoldás! – ilyen lehetett a sompolygó javaslat. Sőt, „fényes jövő” vár a fiatalemberre, ha mostantól együttműködik a hatóságokkal.

És ezzel a debreceni egyetem irodalomtudományi intézetébe is becsapott „az istennyila” – ahogy mondta kicsit más formában később Barta János. De nézzük, mit lép Görömbei András, miután távozott a tiszt. Azonnal felkeresi ismerőseit, akik iránt a látogató érdeklődött nála, és elmeséli nekik az esetet töviről-hegyire. Tulajdonképpen – ahogy Papp Endre fogalmaz – ezzel „de-konspiráció” történt, amire pedig valósággal felhördül a rendőrség. Ugyanaz a tiszt második találkozásukkor már fegyverét előrántva „iszonyú indulattal” ordítja, hogy lelövi Görömbei András, „mint egy kutyát”. Végül jön a dékán és bejelenti: nincs tanársegédi kinevezés. A szervek megakadályozták. No, erre válaszol Barta János. Így: „Ha egy órán belül nem lesz itt Görömbei kinevezése, akkor holnap fölállok az Akadémia közgyűlésén, és elmondom, hogy aki nem hajlandó spicli lenni, az tanársegéd sem lehet a debreceni egyetemen. Aztán tehetek neked egy szívességet. Hatvankilenc éves vagyok.”

„Így lettem tanársegéd Debrecenben, abban az intézetben, ahol azóta is dolgozom” – fejezi be visszaemlékezését Görömbei András, és a történet ismertetését Papp Endre, aki Elek Tibor 2005-ös beszélgetéséből emelte ki ezt a „korfestő” és az irodalomtudós – illetve mesterének – „jelleméről sokat eláruló esetet”.

15.

Az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezet másik rövidtörténete viszont – sorrendben tehát az első –, már újra az Ekler Andrea-féle, szintén 2005-ös beszélgetésből való, melyben a „bibliára” való hivatkozás történik. Ezt a megkapó, mesésen igaz esetet Papp Endre annak illusztrálására hozza föl, miszerint Görömbei András az őt „felnevelő paraszti kultúrát teljesértékűnek, törvényeit eligazítónak és rendteremtőnek látta”.

Nézzük. Nem mindennapi esemény van a Görömbei-családnál Polgáron: először ellett meg a Bolygó – milyen különös-szokatlan, elgondolkodtató állatnév! „Ámultam – meséli Ekler Andreának irodalomtudósunk, vissza-

emlékezve négy-öt éves önmagára –, hogy édesapám milyen szakszerűen segít kedves lovának világra hozni a kiscsikót. Aztán édesapám lefeküdt, elaludt. Édesanyám a nyolcas lámpa fényénél a naptárt olvasgatta, mi pedig – nálam két évvel idősebb bátyámmal – játszottunk, rajzolgattunk. De nagyon izgatott bennünket a kiscsikó. Meggyújtottuk a viharlámpát és kimentünk az istállóba. Én az izgalomtól a félhomályban úgy láttam, hogy Bolygó félig a kiscsikón fekszik. Sírva rohantam be a házba, fölráztam édesapámat, hogy azonnal jöjjön, mert Bolygó agyonnyomja a kiscsikót. Édesapám a szemét sem nyitotta ki, szinte álmában mondta: »Kisfiam, egy ló olyat soha nem csinál«. És nyugodtan aludt tovább. Mondanom sem kell, hogy neki volt igaza. Azóta is sokszor elmondom, ha hitvány emberi magatartást látok, hogy egy ló ilyen soha nem csinál.”

Ez a két felvillantott képsor egyfelől valóban korfestő és jellemrajzoló eset, illetve bizonyítéka annak, hogy Görömbei András az őt „felnevelő paraszti kultúrát teljesértékűnek, törvényeit eligazítónak és rendteremtőnek látta”, másfelől viszont a személyesség hagyományos terepére hiába nyit ajtót. Nem lesz folytatása. Papp Endre monográfiájának gerince – „a fő rész” – jobbra „szarvassá változottként” tekint vissza erre: szerzőnk tudhatta előre, hogy a szigorúan tudományos fogalmi nyelvezettel történő „Görömbei-mű”-elbeszélés számára az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi fejezet olyan tíz oldala is bőven elegendő lesz, melyből kettőt a *Litániás ének – Görömbei András hatvan évére* tölt ki.

Talán ezért marad ki még az a rövidtörténet is, amely pedig mintegy összekötő kapocsként funkcionálhatna az imént fölvilantott kettő közt. Hiszen Barta János alakjához kapcsolódik és a „sokat köszönhetett”-nek kvázi megalapozója, a „dekonspirációs” esetnek pedig amolyan csírája, előzményféléje. A konkrétan megragadható kapcsolatom abból a tudásgyűjtőgető magatartásból veszi a kezdetét, melynek kialakítására „Jób bácsi” bírta rá hallgatóit, hogy tudniillik „a nemzeti kultúrából s a világirodalomból bármikor mozgósítható idézetkincsünk legyen”. Merthogy Görömbei Andrásnak lett. Méghozzá olyan, hogy a számos, méltán nagy szerző méltán fel- és megjegyzésre érdemes gondolata mellett, az idézetkincsnek szerves részét képezte az édesapa bölcsessége ugyanúgy, mint a „Jób bácsi”-től hallott sok-sok, szintén frappáns megállapítás.

Az édesapától származó egyik szentenciát már ismerjük, ez utóbbiak közül pedig az egyik mindjárt központi szerephez is jut, mikor 1963-ban, a Győről Debrecenbe frissen megérkező diák egyetemi írásbeli felvételijének

témáját meglátja: „A magyar antifasiszta irodalom”. Azonnal tudja, mivel fogja elindítani dolgozatát-gondolatvezetését: „A fasizmus – diktatúra egy pártrendszerrel”. Hát így. Amit pedig e kínos helyzetet teremtő entrée-val kapcsolatban a felvételiztető Barta János mond el – értékelés gyanánt a bencésektől jött diáknak –, Görömbei András nem tudja feledni. „Ma is látom a felvételiztető Barta János derűs mosolyát – írja 1991-ben –, ma is hallok, ahogy megjegyzi: ‘Khm, no, nézze csak, Görömbei elvtárs, khm, a javítók pirossal itt aláhúztak valamit a dolgozatában, khm, még hozzá már az első mondatot, azt hogy’, s egyértelmű, mondhatnám cinkos kajánsággal olvasta föl az én Jób bácsitól hozott mondatomat”.

Érdekesen összetett az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész, vegyük akár tíz, akár nyolc oldalnak. Vagy akár hétnek, hiszen szerzőnk fölvezetésképpen csaknem egy egész oldalt szán arra, hogy megértesse: Görömbei Andrást nem lehet sem hősként, sem áldozatként bemutatni – amint ezt már említettük fentebb. Elmúltak azok az évek – mondja szerzőnk –, hogy „a művelt nagyközönség” „tragikus” vagy legalábbis „nehéz sorsot” „ragasztott” a komoly művészi vagy tudományos teljesítmények mögött álló emberre. A jelenlegi évek divatját pedig a bulvárkíváncsiságban látja, „mely az intim szféra megsértését” el tudja fogadni: „a kultúra alakjainak magánéletére, s azon belül is lehetőleg szerelmi életük szennyeseinek kitevetésére vár”. Szerzőnk a letűnt és a most uralkodó divat helyett – ezek „egydimenziós figurákat” előállító hozzáállásán túllépve – úgy is „többnek”, ha tetszik: többdimenziójúnak tudja látni és láttatni Görömbei Andrást, hogy ebben az ötvözött, ám mégis inkább tárgy- és adatszerűségekre alapozó életrajzi fejezetben csakúgy, mint a monográfia valamennyi részében, előszeretettel maga elé tessékel mindenkit, aki eddig figyelemre méltó módon elemezte-hozzászólta e valóban nagyhatású életműhöz.

16.

Ez a szerzői előzékenység ott van az egyes részek alapvetésénél, végösszegzésénél, fordulójánál vagy számos megerősítésénél. Ha nem is hálózta be igen sűrű fonatként a könyvet, de rendre feltűnik. Nem egyszerűen idézőjelbe tett rövid beemelésekről kell beszélni, melyeknek utána nézünk a lap alján, hanem arra a gesztusra, hogy Papp Endre többnyire gondolatmenete részeként említi meg név szerint is mindenkit, majd pedig – és ez a főbb – saját kifejtés helyett a megnevezettek szavait veszi elő néha hosszabb bekezdésnyi terjedelemben, azokat ajánlja.

„A Görömbei-mű” tudományos mibenlétének, illetve az irodalomértelmezői és tanári magatartás szuggesztív, de barátságos egyenességének az ilyenfajta hivatkozós elbeszéltsége egy messze ható és mértékadó tudósi-tanári-emberi habitust rajzol körül. Például az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész egész bázisát a szeretett Imre László visszaemlékezése adja. Ugyanis az irodalomtörténész professzor Görömbei András barátjaként és egyetemi pályatársaként „olyan curriculum vitae-t perzentált” két emlékezés keretén belül, „mely a maga személyessége miatt felülmúlhatatlan”.

De a Nagy Gáspár-verssel történő fejezetzárás előtt – a szintén összefoglaló szándék – Bertha Zoltán és Ekler Andrea szavait idézi. Kettejük gondolatait mintegy „szétírva” lehet fölfedezni a monográfiában. Ők ugyanis már ekkor iskolateremtő tudós egyéniségként látták Görömbei Andrást. Így fogalmaznak: „Mert nem törvényszerű, sem nem szokványos, hogy egy kiváló irodalomértelmező egyúttal páratlanul lenyűgöző előadótanár, hogy egy hatalmas munkabírású és szintetikus, összefoglaló látású esszéista mértékadó nemzeti értelmiségi közösségek karizmatikus vezető egyénisége, vezéralakja legyen – vagy hogy az elmélyült, hiteles tudomány pontos fogalmi nyelvén és az átélt, érzékenyen-érzékletesen szuggesztív művészi szó, artisztikus beszéd ígézetével megszólaló kultúrtörténész vagy műkritikus egyszerre az emberlény és a nemzeti kollektívum sorsát-gondját vigyázó igazságérzettel, bátor lényegkimondással tűnjék ki kortársai közül.”

Ez az összefoglaló, jó hosszú – és igen sűrű – mondat kvázi „szétírásáról” már csak azért is lehet beszélni, mert a monográfus alighanem egyetértett a két szerzővel 2005-ben, mikor e már-már teljes „portrérajz”-mondatot először tették közzé a *Cselekvő irodalom* című antológiában. Ahol Papp Endre „Hatvanéves tanáromnak” ajánlva jelentette meg *Nyújts feléje védő kart* című tanulmányát, melyben ő is – már ekkor – „fölvázolta” „Görömbei András gondolkodói portréját”. Egyebek mellett például „a hatvanéves tanár” válságtudatát. Az antológiában részt vevők pedig „vállalták a Görömbei-iskolához való tartozást” – ahogy fogalmaz Papp Endre.

Érdeemes észrevenni, hányféle elgondolás-nyelvhasználat, kutatási irány, nézet, irodalomelméleti hasznosulás kapcsolódik ehhez az iskolához, melynek egyes képviselői egyben értékelői is „a Görömbei-mű”-nek, akiket megbecsüléssel idéz a szerző. Monográfusunkon túl – illetve Bertha Zoltán és Ekler Andrea kötet szerkesztők és szerzők mellett – tagja volt a kiadványnak: Elek Tibor, Pósa Zoltán, Gróh Gáspár, Nemes Rita, Ködöböcz Gábor. Fazakas Gergely Tamás, Takács Miklós, Nagy Gábor, Chován István, Kor-

sós Bálint, Baranyai Norbert, Karádi Zsolt, Győri L. János, Vallasek Júlia, Babosi László, Antal Attila, Bódis Zoltán, Gerliczki András, Jánosi Zoltán, Babus Antal, Matúz Viktória, Gál Éva, János István, valamint e sorok írója. Sokféleség és mégis egy „üvegharangnyi” népség. Hát még mindazokkal együtt, akik nem szerepelnek ebben a kiadványban!

De tegyük még egy kiragadott példát Imre László mellé, amely másodjára is Bertha Zoltánhoz és Ekler Andreához kapcsolódik. A „Görömbeimű”-nek ugyanis – olvashattuk az imént – alapvetően fontos összetevője, mondhatni mindene, hogy a tudós sosem áll meg „az elmélyült, hiteles tudomány pontos fogalmi nyelvezeténél”. Ezt szinte minden alkalommal „az artistikus beszéd ígézetével megszólaló kultúrtörténész és műkritikus” változtatja könnyen érthetővé; és ebből fakadóan már-már átélhetővé.

Nos, erről a tapasztalatról – ahogy szerzőnk mondja – az „értekező stílus sajátosságáról” Nagy Gábor és N. Pál József szavaival számol be Papp Endre a *Barta János és a debreceni iskola*, valamint *Az egzisztenciális tudomány* egészének lezárásaképp. „A Görömbeimű” textusainak talán legfontosabb momentumát ragadja meg Nagy Gábor, mikor azok átgondolt szerkesztésmódjára és szinte „sodró lendületére” figyelve mutat rá „a gondolkodás plaszticitását” biztosító „páratlan világosság” meglétére. És N. Pál József sem kevésbé lényeges körülményt emel ki, mikor azt mondja, hogy Görömbei András írásaiban „nem kerüli mániákusan a vallomások hangot”. Amikor pedig az idézet végén azt olvashatjuk, hogy „egy tömbből faragott, autonóm személyiséget” lehet érzékelni irodalomtudósunk gondolkodása mögött – hogy „minden leírt mondata” nemcsak a magyar történelem „homogén és mégis nyitott értékszemléletéről”, hanem „önmagáról is vall” –, szinte megerősítését kapjuk az „önmagát figyelésnek”, illetve a „vele mozdulásnak”. Vagy lehet, hogy nem is megerősítését, hanem előképét? Hiszen az idézet 1997-ből való.

17.

Sajnos nincs mód mindennek utánajárni. Hogy valamennyi lényeges önmaga elé tessékelés szóba kerüljön, méghozzá: funkciójában. Falusi Mártont viszont már csak azért sem lenne jó kihagyni, mert a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletében* történt említése a monográfia egyik sarokpontjához, azon túl pedig a könyv végkicsengéséhez visz. Papp Endre ugyanis az ő „társadalombölcseleti kontextusban bemutatott krízisérzékelését” tartja szem előtt, mikor a „nemzetfogalom tartalmának popularizá-

lódásáról” beszél, ami pedig – a Görömbei András által érzékelt ezredvégi válságjelenségek számbavételével – nem más, mint magát a „volt egyszer egy”-et mondatja ki szerzőnkkel az utolsó mondatban.

Oda érkezünk tehát, ahonnan elindultunk. Újra az éles korszakhatár-megvonás tehát. Az „élére állított” monográfiavég-olvasat. Hogy tudniillik lehet-e, lesz-e valami ahhoz hasonlítható továbbgondolása ennek a nagyon határozott korszakhatármegvonásnak, mint a *Puszták népének* volt egykor, vagy kivált-e bármilyen, arra emlékeztető reakciót a könyv végkicsengése, mint amilyet Kosztolányi *Lenni vagy nem lenni*-jében Széchenyi „alakítása” után a hetvenek produkáltak azon a bizonyos március tizenkettedikén. Más szavakkal: hogy a tudós által elindított megoldáskeresés valóban kilép-e a szerző feladatkörén. Mert „a debreceni iskola” az ezredfordulóra ugyan „elesett” – vagy ahogyan Nyilasy Balázs fogalmaz korrektil *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái* című konferencián tartott előadásának szerkesztett változatában 2017-ben: „a posztstrukturalista gondolkozás” a debreceni irodalomtudományi intézetben is „győzelemre jutott” –, ám a magyar elemzői hagyomány „individuais-kombinatív irodalomértési módja” addig nem tudhat végérvényesen elesni, „amíg lesz egy Görömbei András és lesz egy tanítványa”. Ahogy azt Csoóri Sándor mondja.

Márpedig „a Görömbei-mű” közkinccs, és tanítványok is vannak. És ezen felül örömteli, hogy itt vannak Görömbei András egykori munkatársai, barátai, bár közülük sajnálatosan már többen eltávoztak. Papp Endre az életrajzkészítéskor figyel is, hogy mindenkit megemlítsen, akik Barta Jánoson kívül a debreceni iskola mintatformálói, tagjai vagy eszméjének hordozói voltak, netán azzá váltak. Görömbei András személyiségének korai fejlődése kapcsán így említi meg – Barta Jánoson kívül – Bán Imre professzor urat, aztán pedig az egyetemen oktató Kovács Kálmánt és Julow Viktort. A debreceni irodalmi életből kiemelendőnek tartja Kiss Ferencet és Juhász Bélát, illetve a vele „szoros ismeretségben álló, hasonlókorúak” közül – az imént már említett Imre László mellett – Fülöp Lászlót, Márkus Bélát, Ablonczy Lászlót. És más vonatkozásban, de feltétlenül itt kerül szóba Czine Mihály és Tamás Attila neve.

Egy szó, mint száz: a lezárult óriási, aztán a mára megkerülhetetlenné lett, sőt tovább gazdagodó, illetve a még formálódó tanítványi életművek képesek lennének mozgósítani azt a komoly irodalomértelmezői hagyományt, melyet nagyon röviden – Papp Endrével szólva – a Horváth–Barta–Görömbei-féle hármas névvel kell most már megnevezni, és amelynek előző éráját természetesen az „Arany–Kemény–Gyulai-triász” „fejlődési korszaka” jelenti.

Ilyenformán tehát élhetne tovább a folyamatosság. Ezért is merülhet föl a kérdés: tényleg halott lett az „érték és fontosság” ideája, és vele a „lényegi azonosságot a történeti változatok sokféleségében” észlelő magatartás, a „gyönyörű sokféleség” elve, ahol „értékeink összeadódnak, kiegészítik egymást, sőt távlatot adnak egymásnak”? Fölmerül: még ha akarna, akkor se tudna 21. századi hitelességgel megszólalni ez az egzisztenciális, létérdekű hagyomány? Mert hát „a történelem végét” is kihirdették már jó pár évtizeddel ezelőtt, aztán lám, mégis folytatja magát. De még milyen rafinált világnagy „pompájában”.

A probléma megoldása felé a monográfia utolsó mondatának az a – most már jól ismert – passzusa mutat, hogy „volt egyszer egy Széchenyi szellemét követő, művelődésszémnyre épülő nemzettudat”, s ennek is a „művelődésszémny” szava. Mert igencsak figyelemre méltó, amit művelődés és hagyomány összefüggésében Görömbei András „bibliája” mond. Németh László ugyanis már a múlt század húszas éveinek végén – „európai utasnak” szegődve – azzal indítja az 1973-ra nyolcadfélszáz oldalra duzzadó tanulmánygyűjteményét, hogy firtatni kezdi: Európa valóban megölte volna a múltját? De aztán e kötetnyitó esszének – *Görögök vagy a halott hagyomány* – már a harmadik bekezdésében kijelenti: ő bizony nem tudja elfogadni az európai hagyomány „halotti beszédét”, majd pedig – mindjárt a negyedik szakaszban – azt is világossá teszi, hogy „a hagyomány (...) általánosan hat; nem annyira a műveltségünkhöz szól, mint hajlamainkhoz”.

18.

Ebből a félmondatból is érezni a hagyomány szellemének szabadságát. Ha úgy tetszik: a „rendező nyugtalanság” kötetlen lehetőségét az újrateremtésben. Ráadásul „hajlamainkhoz” szóló természetét Németh László olyan plasztikusan írja le a görögségre vonatkoztatva, és a 20. század első harmadának érzületére figyelve, hogy az csaknem száz esztendő távlatából is a mienknek tekinthető.

Lehet, hogy több figyelmet kellene fordítanunk a „volt egyszer egy” műltra vonatkoztatása helyett arra a vállalkozókedvre, ami maga a „hol volt, hol nem volt” jövőt elindító perspektívája? „Az örökölt kultúrforma” „felmorzsolódásával” – szerinte – ugyanis nem történik semmi baj. Nem tragédia, ha a hagyomány nem lehet „útbaigazítás” többé. Mert „mit kaphatott János vitéz a meséből, amelyet gyermekkorában hallott”? – kérdezi a mester. Talán „a trükköt, amellyel az óriást megölte”? Nem, „én azt hiszem,

kedvet és bátorságot mesét csinálni” – mondja az „európai utas”, és aztán a hagyománynak evvel az „inkább hajlamosító, mint nevelő hatásával” kapcsolatban kijelenti: számára „a görögség vállalkozókedv”, „amelyben szívem az ő merész szívükkel összedobban”.

Hajlam, vállalkozókedv, szabadság. Egy „hol volt, hol nem volt” mesecsináló talentum, alkat és jellem, vérmérséklet, melyben nincsen semmi eszményítés, de semmi távolságtartás sem. Olyan kedvű fogékonyságról lehet beszélni, mint mikor a lélek „megveti a házat, melyben él”, ezért – „megunva a kushadást” – „vakmerő kalandkedvvel” „kimegy a dombra és szétnéz”, hogy merre a világ. „Ezen a csodálatos dombtetőn, a sakál füleket hegyező láthatárral szemben, mi magunk is mintha hol volt, hol nem volt lennénk, s a görög hagyomány (s általában minden életképes hagyomány) nem a messze múltból szól, hanem a szomszédból.” „Pajtáshagyomány” – mondja ki a kulcsszót Németh László, mert olyan „egymás mellé heveredett” népség beszédére gondol, ahol „nem tapasztalat szól a tapasztalathoz”, hanem „érzés az érzéshez”.

És irodalomtudósunk vajon nem ilyen mesecsináló útravalóval tette-e a dolgát, mikor 2005-ben elhárította Ekler Andrea összetett kérdés-állításának azt a részét, hogy ő „iskolát” teremtett volna? Már csak azért is, mert a kérdező fölvetés másik részét viszont – hogy tudniillik tanítványai „meglehetősen eltérő utakon járnak” – nagyon fontos észrevételnek tartotta. Azonnal kiemelten kezdte kezelni, megismételte, hogy „a szellemi útravaló egy része a gondolkodás szabadsága”. Akár „iskola”, akár nem „iskola”. „Soha egyetlen tanítványomat sem kényszerítettem arra, hogy engem kövessen” – tette hozzá. Az pedig, hogy minderre – tehát „a gondolkodás szabadságában” rejlő potenciális mesecsináló hajlamra – Papp Endre monográfiájának nem sok elírása közül az egyik téves lábjegyzet mutatna rá, nem lehet komoly állítás. Hiába a *Görögök vagy a halott hagyomány* című kötetnyitó esszé megjelölése *A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe)* című fejezetben, mikor szerzőnk a *Dilthey, egy német tudósból* idéz: a hagyomány hajlamunkhoz szóló igazát, a mesecsinálás vállalkozókedvét nem ez, hanem sokkal inkább irodalomtudósunk egyik felidézett gyerekkori emléke – a személyesség jellegzetesen ötvenes évekbeli közösségi tragikumtartalma – hordozza.

Ez az emlék pontosan meg tudja mutatni, hogy a föltámadó mesecsináló hajlamot a történelem „óriása” nem mindig segíti: irodalmunk „cselekvő”, „életelvű”, „létérdekű” ereje a magyar történelmi valósággal nem mindig

„dobban össze”. Mint ahogyan tanúskodik erről a tízéves forma Görömbei András esete, aki „nagy tervekkel” és egy igazán örvendetes „hírrel” siet hazafelé az iskolából: „Kukorica Jancsi János vitézzé lett”. De azon a napon utcájukban hirtelen lecövekelteti valami: „egy szekér beledőlt a sárba”. „Zsákok feküdtek a pocsolyában, rajtuk édesapám monogramja. Otthon üres ház várt, a végrehajtók nemcsak a terményt vitték el, hanem a bútorokat is. Még a szentképeket is leszedték a falról.” Eddig a „nem mese ez, gyermek”, melynek lélekölő „óriását” „trükkkel” bizony nem lehet legyőzni. De mesecsínáló hajlammal igen. Így tűnhet föl „megváltó városom”: Győr, így „Jób bácsi”, majd a „biblia”, és így lesz felejthetetlen a „cinkos kajánsággal fölolvastott mondat”, „khm”, vagyis útjára indul a „hol volt, hol nem volt”.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

HOMONNAI DRUGETH JÁNOS, UNG ÉS ZEMPLÉN VÁRMEGYÉK FŐISPÁNJA, ORSZÁGBÍRÓ, FELSŐ-MAGYARORSZÁGI FŐKAPITÁNY

„A hatalmas Drugeth familiának magyarországi élete tehát három és háromnegyed századra terjedt. Idegenből szakadt e család hozzánk, de egészen magyarrá lett. Nem örökítik ugyan nagyobbserü alkotások ma e család emléket: de ha végigfutjuk a történelem lapjain e család pályafutását: a legnagyobb történeti szereplő családok közé kell számítanunk a Drugeth családot is. Végig élték cselekedetekben, fontos szereplésben hazánk történetét, míg hazánkban éltek. Voltak közöttük, kikre nemzetünk méltó büszkeséggel mutathat reá, mert hősök voltak a szó legnemesebb értelmében. Voltak köztök olyanok is, kik nemzeti céljaink kárára működtek: de ezek miatt a családot, mint egészet, kárhoztatnunk nem lehet; mert gyengébb jellem minden családban van, meg aztán bűneik elkövetésénél a kor iránya ragadta őket magával. Két vármegyének (Zemplén és Ung – szerző) majd minden helye tudna egy-egy Drugethről beszélni. S e két megye történetének ... megírásánál e családot számításból kihagyni nem lehet”. – írja Réz László *A Drugethek és Homonnai reformációja* című munkájában¹. Ennek ellenére a magyar történelemtudomány mind a mai napig adós maradt a Homonnai Drugeth család történetének megírásával, különös tekintettel annak XVI–XVII. századi szakaszára.

A Drugeth familia képviselői fontos szerepet játszottak előbb Északkelet-Magyarország reformációjában, majd pedig a katolikus újjászületés támogatóiként megvetették a görögkatolikus egyház alapjait. Háttérbe szorításuk valószínűleg összefüggésben van a romantikus magyar történetírás azon törekvésével, amely az erdélyi fejedelemséget, illetve annak uralkodóit (Bethlen Gábor, I. Rákóczi György) a magyar államiság, a rendi jogok, illetve a vallásszabadság bajnokaiként kívánta/kívánja felmutatni. Éppen ezért a

¹ Réz László. *A Drugethek és Homonna reformációja*. – Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Intézet, 1899 – 102. old.

fejedelemség határvidékén birtokos, több évszázados múltra visszatekintő, udvarhű és katolikus Homonnai Drugethek (elsősorban (III.) György és (X.) János országbírók) személyében a korabeli, majd a modern kori történétírók is inkább a független Erdéllyel szembeni állandó fenyegetést láttak.

Az utóbbi években a Pálffy Géza, az MTA Lendület kutatócsoportjának vezetője, illetve a programba bekapcsolódott más történészek munkássága révén a Magyar Királyságban tevékenykedő kora újkori magyar politikusok megítélése árnyaltabb lett. Ennek a folyamatnak a részeként Borbély Zoltán kutatása alapján² sikerült új részletekkel gyarapítani a Drugethekről, elsősorban (III.) Györgyről való ismereteinket. Borbély találóan fogalmazza meg azt a történelmi narratívát, amely a Drugethek politikai megítélésével kapcsolatos: „Homonnai Durgeth György megítélése a magyar történetírásban meglehetősen negatív, ami a protestáns vitairódalom, ezen belül is elsősorban Alvinczi Péternek tudható be, aki a *Querella Hungariae* egyik főszereplőjévé tette, mintegy a »pápisták« gonoszságának mintaképeül»³. Ugyanezt látjuk hatványozottan megismétlődni fia, János kapcsán az I. Rákóczi Györggyel folytatott küzdelme értékelésében.

Homonnai Drugeth (X.) János 1611-ben született homonnai és gerényi Drugeth (III.) György, Ung és Zemplén vármegyék főispánja és nádasdi és fogarastölde Nádasdy Katalin (Nádasdy Ferenc és Báthori Erzsébet gyermeke) házasságából. Borbély Zoltán feltevése szerint a házasság megkötésében fontos szerepet játszott az ecsedi Báthori-vagyon megszerzésének szándéka, amelynek egyik örököse (III.) György nagynénje, Homonnai Drugeth Fruzsina mellett Báthori Erzsébet volt. Állítólag a szülők 1610. január 6-án Csejtén megtartott esküvőjén derült fény Báthori Erzsébet „bűnös praktikáira”, amely alapján Thurzó György nádor a nagyasszony csejtei várába záratta. II. Mátyás király 1610. január 23-án – mintegy nászajándékként Drugeth Györgyöt udvari főméltósággá – királyi főpohárnokmesterré (pincenarium regaliium megistri)⁴ nevezte ki.

² Borbély Zoltán. *Egy konvertita főúr Felső-Magyarországon: Homonnai Drugeth György* / Borbély Zoltán. In: *Rekatolizáció, protireformáció, a katolicka reštaurácia v Uhorsku* / Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 370-387. pp.; Borbély Zoltán. *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben*. PhD-értekezés, Eger, 2015. – 255 p. (Tárolt változat: http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/2/1/Borbely_Zoltan_disszertacio.PDF); Borbély Zoltán. *A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez*. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. Dáné Veronka et al. Kolozsvár 2014. – 295–309. pp. Borbély Zoltán. *Homonnai Drugeth (III.) György hűtlenségi pere (1600–1603)*. In.: Századok, 2017., 2. szám, 279-310. pp.;

³ Borbély Zoltán. *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben*. /Z. Borbély. – PhD-értekezés, Eger, 2015 – 161. old.

⁴ Fallembüchli Zoltán. *Magyarország főméltóságai*. Budapest: Maecenas Kiadó, 1988. – 91. old.

Drugeth György 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánnyal együtt Erdélyre tört, de Nagyszebent nem sikerült bevenniük, a seregük vereséget szenvedett. Ők maguk is csak Moldván keresztül tudtak hazatérni. Báthori Gábor meggyilkolása után a főúr lett a császár, az erdélyi katolikus urak és a budai pasa jelöltje Bethlen Gáborral szemben az erdélyi trónra. Tervei megvalósításához hajdúkat kezdett el toborozni, azonban azokat Rhédey Ferenc nagyváradi főkapitány szétverte. A kudarc után eleinte birtokaira vonult vissza. Mivel még mindig nem mondott le erdélyi fejedelmi ambícióiról, 1616-ban részt vett azon a Munkácson tartott megbeszélésen, amelyen a felső-magyarországi főurak, többek között Esterházy Miklós és Dóczy András szatmári főkapitány megvitatták Erdély meghódításának tervét. Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben megtámadta a királyi országrészt, szeptember 1-jén a szabolcsi hajdúk rajtaütöttek Terebesen, hogy Homonnait elfogják. A főúrnak családjával sikerült ugyan Lengyelországba menekülnie, birtokai azonban Bethlen kezébe kerültek. Homonnai csak november 23-án tért vissza több ezer kozákkal, és megverte Rákóczi György csapatait. Később ugyan sikerült kiszorítani az országból, de ez az incidens megrendítette Bethlen magyarországi pozícióit. Homonnai Drugeth György 1620. június 21-én halt meg Lengyelországban. Állítólag vele is – akárcsak unokabátyjával, Drugeth Bálinttal és fiával, Istvánnal – méreg végzett. 1624-ben Nagyszombaton temették el a Szent Miklós templomban, ahol Pázmány Péter esztergomi érsek állíttatott neki egész alakos vörösmárvány síremléket⁵.

A magyarországi hadjárat lezárásaként 1621. december 31-én Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és II. Ferdinánd magyar király elfogadottnak nyilvánították a morvaországi Nikolsburgban megkötött békeszerződést, amely értelmében Bethlen lemondott választott magyar királyi címéről, illetve visszaadta a koronát. Ennek fejében II. Ferdinánd átengedett 7 felső-magyarországi vármegyét (Ung vármegye kivételével), Tokaj, Munkács és Ecsed várait. A nikolsburgi szerződés ugyan külön pontban rendelkezett a Drugeth-javak visszaadásáról az árvák számára, a homonnai és csicsvai birtokok azonban 1629-ig az erdélyi fejedelem tulajdonában maradtak, amiket kezdetben a tokaji tiszttartónak, majd a tiszántúli fejedelmi jószágok prefektusának rendelték alá. A terebesi jószágokat Bethlen Széchy György gömöri főispánnak, Homonnai Drugeth Mária (III. György húga) férjének adományozta.

⁵ Ludiková, Zuzana. *A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei. [Late Renaissance and Baroque Sepulchral Monuments in the Nagyszombat (Trnava) Cathedral].* // Művészettörténeti Értesítő – 51 – 2002 – 100. old.

Nádasdy Katalin a nikolsburgi végzés birtokait érintő részének fegyveres erővel is érvényt kívánt szerezni. 1622 márciusának végén kozák csapatok törtek Homonnára, ahol Rákóczi János néhány szolgáját el is fogták, eredményt azonban nem értek el. Ezt követően Bethlen jobbnak látta a birtokok katonai biztosítását, ezért Homonnát örökbirtokként eladományozta Szentpéteri István lovaskapitányának. Homonnai özvegye és árvái a lengyelországi Laski várába (a birtokot a Mnisek családdal való rokonság révén szerezték) húzódtak a lengyelországi birtokaikat pusztító kozák csapatok elől. Valószínűleg Pázmány Péter és Esterházy Miklós közreműködésére révén ekkor került Bécsbe 1622 táján (X.) János. Gyermekkoráról az ungvári gimnázium alapítólevelében így vall a főúr: „mi maghunknak is árva gyermekségünknek teljes idejét, édes hazánkban föltámadt zűrzavar miatt, minden jószághintől érdemetlen megfosztatván, Iffiusághunknak szintén mind felsördült állapotyaigh ideghen országbeli királyok és császárok háta meghett, nagy tűréssel és sanyarúsághgal nem kelly vala el töltenünk”.

1622-ben a Sopronban megtartott királyné-koronázó országgyűlésen⁶ (ekkor koronázták magyar királynévá Gonzaga Eleonórát) II. Ferdinánd király Homonnai Drugeth Jánost Ung vármegye örökös főispánjává (supremus et perperuus comes comitatus Ung)⁷ nevezte ki, illetve grófi⁸ rangra emelte. Bár a Homonnai Drugeth család már korábban is használta a grófi (comes) címet, azonban ez a titulus elsősorban a família tagjainak országos főméltóságaival, illetve vármegyei főispáni tisztségeivel volt összefüggésben. Az első német mintájú grófi címet 1606-ban Thurzó György kapta meg⁹, ezt követte 1622-ben Bánffy Kristóf és Homonnai Drugeth János 1622. évi grófi diplomája. Sajnos Drugeth János eredeti grófi oklevele nem maradt fenn, azt csak fogalmazványából, illetve az ugyanezen évben Bánffy Kristóf nevére kiállított oklevélből ismerjük. A szakértők szerint az oklevél egyik érdekessége, hogy az érdemszerző (Homonnai Drugeth (III.) György) és a megadományozott (Homonnai Drugeth (X.) János) két különböző személy, az utóbbi az oklevél kiállításakor mindössze

⁶ *Egy új együttműködés kezdete: Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés* – Annales Archivi Soproniensis 1. (Sopron-Budapest, 2014) – 41. old.

⁷ Hajnik Imre: *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben*. Bp., 1888. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XII/10.) 85. old. Csíj István: *Észrevételek a magyar főnemesi címek XVI-XVII. századi történetéhez*. Fons (Forráskutatás és Történelmi Segéd tudományok) 21. (2014) 38 – 41., 45-46. old.

⁸ Homonnai, 1622: MNL OL A 35 1622: Nr. 292.

⁹ Pálffy Géza. *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában*. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2011-1/063-084_palfy_.pdf

11 éves. Az oklevél bevezetője részletesen bemutatja az erdélyi trónkövetelő, később országbíró Drugeth György (1618–1620) politikai pályafutását, azaz feltételezhetjük, hogy II. Ferdinánd az uralkodóháznak jelentős szolgálatokat tett főúr érdemeit a fiának adott címmel kívánta elismerni. Az oklevél egyszerre rendelkezik a grófi címről, illetve az örökös főispánságról is – az adománylevél Homonnai Drugeth Jánost és örökösait Ung vára és Ung megye szabad és örökös grófjává teszi, illetve a vármegye főispáni tisztét, illetve a vörös pecsétviasz használatát is neki adományozza az uralkodó.

Homonnai Drugeth György halálát követően Bethlen Gábor fejedelem rendeletére a Kassai Kamara 1623. március 17-én a homonnai uradalom élére Gombos János személyében prefektust nevezett ki: „az istenben elnyugodt ngos és tek. Homonnay György uram meghagyatott árva gyermekeihez, Homonnay Jánoshoz, Homonnay Örszébet asszonyhoz úgy mint kgl's tutor eorundem orphanorum [Homonnay-árváknak kegyelmes gyámja], fejedelmi kegyelmességét és gondviselését akarván megmutatni, hogy az sokféle tutorok között az árvák felnövésnek idejéig kárt ne valljanak, sőt inkább hogy valami pénzt és költséget successu temporis in requisito [Időmúltával a szerzeményben], találhassanak.” A prefektusnak szóló utasításokat 20 pontban foglalták össze, a Homonnai-vagyon tárházául a jeszenői kastélyt nevezték ki, az oda összehordott vagyon őrzésére 15 hajdút rendelt a kamara. Valószínűleg ekkor készülhetett az a Forgách-levéltárban fennmaradt dátum nélküli leltár is, amelyben Homonnai Drugeth György özvegyének értékes ingóságait vették számba fia, János és leánya (Erzsébet, a későbbiekben Révay Lászlóné) számára. A leltárban különféle ötvösmunkák és ékszerek, üveggékszítmények szerepelnek, de szép számmal találunk fegyvereket és lószerszámok is. A leíró megjegyzi, hogy jelentős egyházi felszerelés is tartozik a hagyatékhoz (ezek valószínűleg a pálos rendnek a jeszenői várba menekített vagyonából származhattak)¹⁰.

Pártfogói révén Nádasdy Katalin tovább folytatta az eljárást, aminek eredményeként az 1625. évi magyar országgyűlésen törvényben is elrendelték a birtokok visszaadását: „1625. évi XLIV. törvénycikk. Homonnai gróf Drugeth Jánosnak, a néhai Széchy György részéről elfoglalt és ennek az özvegye és utódai kezén tartott Barkó és Terebes várak visszaadásáról, Zemplén mezővárossal együtt.” Ezt azonban Bethlen Gábor figyelmen kívül hagyta és csak halála után kerültek vissza a birtokok a Homonnai Drugeth család tulajdonába.

¹⁰ Rupp Jakab. *Adalékok az egyházi kincsek történetéhez.* // Archeológiai Közlemények – A hazai műemlékek ismeretének előmozdítására. – 7. kötet – 1. sz. – 1868 – 65-72. old.

Homonnai Drugeth János 1622 első felében került Bécsbe, kb. egy évtizedig a császárvárosban vagy annak környékén tartózkodott, majd a grazi jezsuita gimnáziumban tanult: „Mi gyermekségünkől foghva vettük tanusághunkat az ő kegyelmek [a jezsuiták] Iskolaiban, de azon kívül most kedves fiunk is Homonnai Gyuricza, az Homonnai iskolában tanul: és mi előttünk réghen, a mi boldogh emlékezetű Atyánk is, azon ő kegyelmek iskoláiban szopta mind a Catholica Religiónak Anyai teiét, mind pedig a Deáki tudománnak ágyát vetette megh (az ungvári gimnázium alapítólevele). A jezsuita képzés alap- és középfokú része ekkor 7 évfolyamra tagozódott (a latin alapfokú képzést a diákok az Infima és Parva évfolyamon keretében kapták meg, majd ezután következett a három grammatikai osztály (Pricipium, Grammatica, Syntaxis), végül pedig a középfokú képzést lezáró Poetikai és Retorikai képzés). Takáts Sándor történész úgy véli, hogy a grazi tanulmányok idején, illetve a Batthyány-család németújvári udvarában (Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva, a Zrínyi-árvák nevelőanyja volt) ismerkedett meg Drugeth János távoli rokonaival, Zrínyi Miklóssal és Péterrel¹¹. A nagyszombati jezsuita gimnáziumban nyilvántartásában 1625-ös bejegyzéssel szintén szerepel Homonnai Drugeth János, mint syntaxista diák. A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyvében egy 1625. június 26-i bejegyzés szerint: „Illustrissimum etiam Comitem Joannem Drugeth de Homonna, Comitem perpetuum comitatus Ungh et serenissimi archiducis Leopoldi a cubiculis; dedit unum imperialem solidum (megadott egy birodalmi aranyat)”¹² (valószínűleg Lipót Vilmos főhercegről (1614–1662), II. Ferdinánd császár fiáról, Passau, Strassburg és Halberstadt püspökéről van szó, akinek Homonnai a kamarása volt).

A hivatalos budai királyi udvar megszűnése, illetve Bécsbe való költözését követően a reprezentáció fontos helyszíneivé az országgyűlések, ezen belül is a koronázó (királyi és királynéi) országgyűlések, illetve az azokat követő koronázási lakomák váltak. A gyakorlatilag „kiüresedett” udvari méltóságok ilyenkor lettek fontossá, hiszen a koronázási lakomán elvégzett feladatok valóságos méltóságsort is mutattak. Sajnos a Homonnai Drugeth család képviselői számára állandó rezidenciáiknak és birtokaiknak a királyi udvartól való távolsága gyakorlatilag kizárta az udvari méltóságok betöltésének a lehetőségét. Kivételt képez közülük X. János, aki 1622-től a

¹¹ Zrínyi Miklós ismeretlen levelei (I.) – Takáts Sándortól – Budapesti Szemle. 1915. 164. kötet, 466-468. szám – 61. old.

¹² Zubánics László. *Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében* – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016 – 162. old.

császári és királyi udvarban folyamatosan jelent volt. III. Ferdinánd király koronázási lakomája (Sopron, 1625. december 8.), Drugeth János a királyi asztalnál a spanyol követ és a nádor között helyet foglaló Giovanni Altoviti firenzei (toszkán) követ mellett látott el udvari feladatokat – kiöntötte a kézmosó vizet, illetve pohárnokként is szolgált¹³.

Zemplén és Ung vármegyei birtokaira Drugeth János valószínűleg Bethlen Gábor halála után térhetett vissza. Ebbe a folyamatba illeszkedik II. Ferdinánd király 1628. szeptember 6-án Bécsben kelt oklevele, amelyben egy új „veres rubin kőbe metszett arany pecsétet drága kővekkel kirakva és ékesítve ajándékkott”¹⁴. A főispáni beiktatásra valószínűleg később kerülhetett sor, lévén, hogy a bár vármegye a nikolsburgi béke értelmében a Magyar Királyság joghatósága alatt maradt, gyakorlatilag viszont minden oldalról az Erdélyi Fejedelemség vette körül.

1629-ben Drugeth János tényleges szolgálatot teljesítő udvari kamarás (cubicularii, qui tales de facto sunt) lett, aki szolgálatért tényleges fizetést (havi 40 forintot) is kapott. A császári és királyi udvar kamarásai „becsületes és tekintélyes személyek voltak, grófok, urak vagy nemesek”¹⁵ voltak, akik a császár személyes szolgálatát látták el belső szobáiban. Jelvényként fekete selyemszalagon függő kamarási kulcsot viseltek. Carlo Caraffa pápai nuncius leírása¹⁶ szerint ők szolgálták fel a császárnak és szűkebb családjának a reggelit. A kamarások feladatai közé tartozott „italt tölteni, szeletelni és más asztali szolgálatokat végezni, tekintet nélkül állásukra és rangjukra” (ők végezték az előkóstolást is). Délelőtti feladataik közé tartozott az uralkodó elkísérése az udvari kápolnába. Amikor a császár tanácskozást folytatott, a kamarások a belső előszobában várakoztak egészen addig, amíg a lefekvés ideje be nem következett. Ilyenkor két kamarás éjszaka a hálószoba előtt virrasztott. A tényleges kamarások közé viszonylag kevés magyar került be, számuk kettő és három között lehetett. Valószínűleg innen, az udvari szolgálatból való Homonnai Drugeth János Batthyány Ádammal való, egész életére szóló kapcsolata, aki 1630 és 1637 között szintén tényleges császári és királyi

¹³ Pálffy Géza: *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról* V/1005 – Századok – 2004 - 1078. old.

¹⁴ Gálócsy Zoltán: *Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a légrégebb kortól 1867-ig.* – Budapest-Beregszász: Hatodik Sip-Mandátum Kiadó, 2000 – 36. old.

¹⁵ Koltai András: *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban.* <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00006/pdf/03koltaiandras.pdf>

¹⁶ Carafa, Carlo 1860: *Relazione dello stato dell' Imperio e della Germania fatta dopo il ritorno della sua nuntiatura apresso e l' Imperatore 1628.* Hrsg. Joseph Godehard Müller. Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen 23. 101–450

kamarás (a Batthyany-misszilisek között 33 Batthyáynak címzett levél maradt fenn az 1635 és 1645 közötti időszakból). A kamarások részt vettek az udvari eseményeken is, így többek között Batthyány Ádám leírásából tudomásunk van egy álarcosbárról (Wirtschaft) is. Az 1635. február 18-20-i „Az Komédiáról es az Biert oszrol való memóriáié”-ban többek között megemlíti, hogy a kamarások is részt vettek a bálon: „homonai ... ezek mind szolga (paraszt) formán voltak ötöszve, ... Bottyani uram volt hever (bányász) formán...”¹⁷.

Az életpálya további állomásairól csupán távirati stílusban tudunk beszámolni. 1630-ban a Trencsény vármegyei Pruszkán (Poroszkán) házasságot kötött Orbovai Jakusith Annával: „1630. 3. junii volt lakodalom Pruszkín, együtt Homonnai János urammal” – írta naplójába sógora, Révay László¹⁸. A Jakusith család Szlavóniából, Pozsega vármegyéből származott. A menyasszony apja, Jakusith András 1606-ban kapott bárói címet, egy évvel később vette feleségül Thurzó György nádor lányát, Juditot. Pruszka a család birtokközpontjaként működött, számos jelentős építkezést is végrehajtottak¹⁹. A Jakusith család tagjai is a jezsuiták közreműködése révén tértek vissza a katolikus vallásra: „Azonképpen mivel a mi kedves házastársunk is Groff Jakusith Anna Asszony, édes Annyával, Gróff Thurzó Judith Asszonnyal, két menyével és egy öcscsével, Jakusith Erzsébeth, Jakusith Kata és Jakusith Judith Asszonnyal egygyütt, a Luther tévelyghésből kitérvén, ezen ió Páterek munkája után ismérték meg az ighaz Catholica Religiónak tündöklő fényét.”

1632-ben II. Ferdinánd Homonnait kinevezte Zemplén vármegye főispánjává: „Eszterházy Miklós gróf, az ország nádora, iktatta be őt Zemplén várában, a vármegye székhelyén, egyszersmind a Drugeth-nemzetség örökségében”. 1635. november 13-án Pázmány Péter érsek meghívására Esterházy Miklós nádor, Pálffy Pál kamarai elnök, Batthyány Ádám főkapitány, számos világi és egyházi méltóság mellett Homonnai Drugeth János is jelen volt a nagyszombati egyetem ünnepélyes megnyitására. Forgách Miklós felső-magyarországi főkapitány (supremus militiae Praefectus) halálát követően „A. d. 1636. die 21. mensis julii gróf Homonnay János uram ő nagysága ment be és esküdt meg az felföldi gyeneralisságra; judex curiaeságra is ezen napon esküdt meg” Rákóczi Pál országbíró 1636. március 12-én halt meg, utódja, Homonnai Drugeth János

¹⁷ Koltai András: *Komédia és diskurzus: Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról, 1635–1641* Levéltári Közlemények, 72. (2001) 1–2. – 77–94. old.

¹⁸ *Kivonatok Révay László naplójából.* Dualszky Jánostól. – Magyar Történelmi Tár – 1. sorozat 3. kötet – 1857.IV.– 251. old.

¹⁹ Pandula Attila. *A pruszkai ferences templom heraldikus kapuzata.* – Magyar Sion. Új Folyam – VIII. / L. (2014/2). – 191–202. old.

kinevezésére 1636. április 29-én került sor. Az országbíró (judex curiae regiae) az országos főméltóságok egyike, rangban a király és a nádor után következett. A Homonnai Drugeth család tagjai közül a XVI. században harmadikként jutott erre a méltóságra (Drugeth (I.) Bálint 1608–1609, Drugeth (III.) György 1618–1620). A hivatali esküt az országbíró Lósy Imre egri püspök és Sennyey Sándor királyi kamarás, tanácsos előtt 1636. július 21-én tette le.

Drugeth János mindenben folytatta apja munkáját. Ebben nagy segítségére volt felesége, orbovai Jakusith Anna, az egri püspök húga. Mindketten tagjai voltak a homonnai Gyümölcsoltó Boldogasszony (Mária) Kongregációnak, amelyben az országbíró a rektori feladatokat is ellátta. A Pázmány Péter kezdeményezésére alapított Mária-kongregációk az egyházi személyek és a „laikusok közös spirituális lelki gyakorlatán túl a keresztény kegyesség gyakorlásában is élen jártak: karitatív munkákkal, színjátékok bemutatásával, vallásos könyvek kiadásával és terjesztésével kívántak a katolikus megújulás szolgálatába állni²⁰”. A homonnai Mária-kongregáció 1636-ban kezdte meg működését, majd 1639-ben a gimnáziummal együtt Ungvárra telepedett át²¹. A Bethlen által kikergetett jezsuitákat ő telepítette vissza Homonnára, majd 1640-ben Ungvárra, ahol nagy kolostort épített számukra, illetve „becsületünkhöz illendő tisztességhes Collégiumot, melyben, kápolnán, Bibliothekán, konyhán, Safárházon, Pinczén, Refectoriumon Vestiariumon, téli közmuseumon, Infirmarian, Patikán és egyéb efféle közönséges házakon kívül, huszonnégy szerzetes ember, külön-külön féle kamarákban tághassan el lakhassék, együtt az hét Iskolákkal és azokon felyül egy öregh Auditoriummal, melly mind a Poéták és Rhetorok gyakorlásira heted szaka, (mind pedig nyhadisputatiokra, és az elmés Comoediaknak is tisztességhez játékira helyessen szolgáltasson”.

A hitű katolikus főúr több templomot is elvett birtokain (Csicsván, Varannón) a protestánsoktól: „Varano, 2. April, die Sabbati 1639. ... némely varanai emberek: lengyel, szőcs, vargák és ezekhez hasonló gyülevész emberek, generalis Homonnay Uramnak és Eszterházy Dániel Uramnak ő Nagyságoknak supplicatiós levelekkel azon supplicáltak. hogy ők katolikusok levén annyira megszapordtak, hogy az ur ő Nagysága palotájában immár be nem férnek, hanem követelték az felső templomot, mely supplicatiós levéltől generális Uram felindulván, a polgároktól kívánta, hogy az templomot kézben adják, de azok

²⁰ Viskolcz Noémi. *17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok a Magyar Országos Levéltárból*. – Magyar Könyvszemle, 2007 (123. évfolyam, 1-4. szám) – 2007 / 2. szám – 185-199. old.

²¹ Kádár Zsófia. *Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582-1671)*. – Századok V/1229 – 2014 – 1246. old.

tanácsot tartván, azt felelték, hogy ők az templomot nem adhatják, mert ők csak jobbágyok, és az templom az országé és az Ecclesiáé.” Ez azonban nem volt újdonság, hiszen már 1628-ban Ung vármegye hasonlólról tájékoztatja Esterházy Miklós nádort az ungvári templommal kapcsolatban „Miképpen vették legyen pedig el és micsoda okkal s’ praetensióval, mindeneknél nyilván vagyon”²².

Sajnos a Homonnai-levéltár szétszóródása, illetve részleges elpusztulása miatt kevés információ van arról a jelentős levelezésről, amelyet Homonnai Drugeth János, mint magánszemély, főispán vagy mint a Magyar Királyság főbírája folytatott. Éppen ezért jelentősnek tekinthető az a levélváltás, amelyet egykori bécsi kamarastársával, Battyhány Ádám²³ dunántúli főkapitánnyal folytatott. A család németújvári levéltárában (jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban találhatóak) fennmaradt 31 Homonnai Drugeth János által írt levél, amelyek 1633 és 1645 között datálódtak. A levelek „helyszíneiből” következtetni lehet a főúr mozgásáról. A legtöbb levelet a családi rezidenciák, birtokok valamelyikéről (Ungvár, Homonna, Terebes, Szinnye, Keresztúr) címezte, de a jelzett időszakban megfordult többször Bécsben, Nagyszombaton és Kismartonban is. A legintenzívebb levelezés 1641-ben folyt, amikor Homonnai 11 missilist küldött Németújvárra.

Fennmaradt több, 1641-ben írott levele. Ezekben mint Magyarország országbírója írt Balling János munkácsi várkapitánynak, amelyekben Taraszovics Vazul vladika (a munkácsi püspök – a szerző) bebörtönzésével foglalkozik és kéri szabadon bocsátását: „nem tudni, milyen tekintetektől vezetve, továbbá milyen ártalmas és Isten egyházát zaklató indító okoktól buzdítva, kiküldött és kirendelt hajdúk és a rendelkezésére álló fegyveres katonák által a sz. Miklós hitvallóról nevezett (csernek-hegyi) szerzetesházat, a püspök lakóhelyét erőszakos kézzel megtámadta és Taraszovics Bazil püspököt, ki akkor istentiszteletet és szentszolgálatot végzett, semmi hibát nem követett el és senkinek rosszat nem tett, ünnepies egyházi szolgálat közben, főpapi öltözetben az oltárnál erőszakosan elfogatta, az említett Munkács város utcáin és téréin ugyanabban az öltözetben végighurcoltatta, a munkácsi várban lealázó módon maga elé vezettette, majd nagyon tisztességtelen bánásmód után vasra verette, bebörtönöztette és jelenleg is fogságban tartja...”²⁴.

²² 1628. Ung vármegye informálja Eszterházy Miklós nádort az ungvári templom felől. – Magyar Történelmi Tár – 1909 – 4. sorozat 10. kötet – 99. old.

²³ Koltai András. *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Battyhány Ádám (Bécs, 1630–1659)*. – Korall 2002 december – 55-78. old. <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00006/pdf/03koltaiandras.pdf>

²⁴ I. Rákóczi György fejedelemsége történetéhez: *Tarapovics Bazil vladika fogsága*. Közli: Szilágyi Sándor. – Magyar Történelmi Tár – 3. sorozat 7. kötet – 1884. – 673-674. old.

Szirmay Zemplén vármegye történetében a következő esztendőök eseményeiről így ír: „Nem sokára ezután Drugeth János gróf az ország felső részeinek főkapitánya, a ki buzdította a vármegyét, hogy maradjon hű a királyhoz és rendeljen gyalogosokat a végvárakba arról a tisztjéről leköszönvén, utóda lett Nyáry István gróf. Ugyanabban az esztendőben, vagyis 1641-ben, Tokaj uradalmát a zempléni főispánnak, Drugeth Jánosnak, adományozta III. Ferdinánd király...”

A korabeli, eléggé zűrzavaros eseményeket Szalárdi János (1601–1666)²⁵ *Siralmas magyar krónikája*²⁶ alapján próbáljuk rekonstruálni. Az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által indított 1644. évi hadjárat hivatalos okaként Szalárdi a magyarországi vallásszabadság csorbítását jelöli meg „az helvetica és augustana evangelica confessiók szabados gyakoroltatások végett Bocskai s Bethlen Gábor jó emlékezetű fejedelmek által lett pacificatiókban valaminémű complanatiók, igazítások voltak, azok mindenestül felforgattatván, semmiben is azokra nem hajtának, hanem mintha azokról soha semminémű végzések, hittel tött ígéretek nem lőttek volna, csak nagy szabadosan megyén vala elébb elébb a nagy persecutio, vallásbeli üldöztetés”.

Az üldöztetések mellett a krónikaíró személyes motivációkat is említ: „Magára és fejedelmi házára is ... főképpen a kassai generálistól, gróf Homonnai Jánostól, sok becstelen és gyalázatos szókkal terheltetett, Kocsis György²⁷ lett volna neve előtte; kinek az 1636-beli törökök közé íratott biztató, s ellene ingerlő levelei is most eléhozattak, és igen is felfordultak vala. De a mi ezeknél nehezebb, egy mocskos pasquillus is bocsáttatván ki, abban nem csak egész fejedelmi házok, de a kegyes életű és istenfélő idősb fejedelemasszony is nagy rútul és mocskosan

²⁵ Szalárdi János – protestáns erdélyi történetíró, hivatalnok (a vizsgált időszakban a váradi káptalan requisitora) kancellária kapcsolatrendszeré révén nem csupán rálátott a korabeli eseményekre, de számos nem hivatalos információ birtokába is juthatott. Kéziratban fennmaradt munkája az egyik legnagyobb kísérlet a rendszeres történetírásra.

²⁶ Szalárdi János. *Siralmas magyar krónika* /J. Szalárdi. – Budapest: Magyar Heliokon Kiadó, 1980 – 863 p.

²⁷ Szilágyi Sándor a Magyar történelmi életrajzok sorozatban megjelent *I. Rákóczi György (1593–1648)* című munkájában szintén foglalkozik a fejedelem állítólagos személyes sértettségével, amely szerint Homonnai Drugeth János országbíró Kassán egyik bejárójától érdeklődött, hogy „*Mit csinál Kocsis György? Ostort fon, melylyel Nagyságtokat összehajtja, válaszolt emez. Ellenségei – célzással neje nevének első szótájjára – e gúnyneven beszéltek róla még alattvalói előtt is: de ő az ostort nem ezek megfenyítésére fonta, mert tudta, hogy a szószátyárok száját semmivel sem lehet bedugni*”.

marczongaltatván²⁸, istenes férje azt tartja vala nagy gondnak, miképen tudhatná azt eltitkolni ugy, hogy magának füleibe ne menné, igyekezzvén abból következhető keserűségét és megeshető nyavalyáját távoztatni²⁹.

Bár Szalárdi János számos olyan információ birtokába juthatott, amelyről az egyszerű embereknek nem volt tudomásuk, azonban tudósításának ellentmondani látszanak a Rákóczi család tagjainak (I. Rákóczi György, Lorántffy Zsuzsanna, a későbbi II. Rákóczi György, Rákóczi Zsigmond) egymással folytatott levelezése. Ezekben semmi hasonlóval nem találkozunk, csupán tu-

²⁸ Egy, a Századokban megjelent ismeretlen szerzőségű tárcsa foglalkozik egy Lorántffy Zsuzsanna ellen megfogalmazódott gúnyirattal. A névtelen pasquilluskor abban az időben idén népszerűek voltak, s az 1642-ben „*Nova Transylvania*” címmel nyomtatásban is megjelent kiadvány a hitvitázó irodalomban is „jelenlévő” fejedelemasszony „*Moses és az Propheták*” című bibliai idézetárát és antológiáját vette célba. A szerző „*alantas hangon, durva szójátékoktól sem riadva vissza, igyekezett a Rákóczy-házat neveltségessé tenni*”. A kiadványból egyetlen példány sem maradt fenn (Erdélyben I. Rákóczi György, Magyarországon III. Ferdinánd utasítására gyűjtötték össze, majd semmisítették meg). A korabeli leírások szerint a fejedelemasszonyra vezetőknévnek két első betűjét vonatkoztatták, Rákóczit pedig az állítólag a Homonnai Drugeth János által „ráaggatott” kocsisként emlegették, utalva a Rákóczi-címerben szereplő kerékre. A tárcsa szerzője szerint vagy a „*Nova Transylvania*”-ből származik, vagy annak hatására született az alábbi vers: „*Hajdon Frigyládáját borjas tehén vitte, / mig igiret földin megletelepítette. / Terhe alatt bőgve csendesen léptete, / a mely úton Isten angyala vezette. / Már a hit szekerit egy kanczaló rántja, / a konty alatt nagy haj s rövid elme hajtja. / Viszi, de nem tudja, gyeplőt asszony tartja, / szedjétek lócseit, szegét, – porrá rontja.*” L.: *Gúnyvers Lorántffy Zsuzsannáról Századok – 1913, – 56-57. old.*

²⁹ Dr. Illyésy János történész, levéltáros egyik tanulmányában tovább elemezte a „*Nova Transylvania*”, illetve az arra válaszul született „*Talio*” által gerjesztett közhangulatot. I. Rákóczi György – részben felesége megkímélése érdekében – „*rendeletet adott ki, hogy Erdélyben, s a hatalma alatt álló magyarországi részekben a pasquillus elkoboztassék, minek folytán a nagyváradai könyvkereskedőnél talált példányokat megégették*”. Emellett megbízottja révén III. Ferdinánd királyt is felkérte, hogy derítse meg, majd büntesse meg a szerzőt. Keresztury Pál (a Rákóczi-fiúk nevelője, udvari prédiákátor) neves hitvitázó is találva érte magát a gúnyirat által, s 1642 tavaszán *Talio* címmel válaszolt rá: „*ennek tartalomban ugy, mint hangban mit sem engedett, s a támadást azzal torolta vissza, hogy a katolikusokat és a királyt szemenszedett kifejezésekkel illette*”. A kiadvány nem csupán kellemetlen helyzetbe hozta I. Rákóczi Györgyöt, de még a korábban élvezett „erkölcsi előnyét” is elveszte tőle. Így a *Talio* ugyanarra a sorsa jutott, mint a „*Nova Transylvania*” – begyűjtötték és megsemmisítették. (Dr. Illésy János: *Nova Transylvania. Talio*. // Magyar Könyvszemle, 1891 (16. évfolyam, 1-4. szám) – 220–231. pp.) Hasonlóan cselekedtek a királyi Magyarországon is: fennmaradt III. Ferdinánd 1642. augusztus hó 5-én kelt, Sáros vármegyéhez intézett rendelete (valószínűleg hasonlókat kapott a többi vármegye is), „*mely a Nova-Transylvania czimű, s Keresztúri Pálnak erre válaszul adott magyar könyvek elkobzását, s illetőleg gróf bedeghi Nyáry István kassai generálshoz leendő beszállítást hagyja meg, mivel az említett könyvek nagy és kitünő személyek híret, s becslületét sértik*”. (Reizner János. *III. Ferdinánd király rendelete magyar könyvek elkobzásáról 1642-ből*. // Magyar Könyvszemle, 1881 (6. évfolyam, 1-6. szám. – 222–226. pp.) A kutatók szerint a „*Nova Transylvania*” szerzője Széchényi György (1605/1606–1695) esztergomi kanonok, későbbi esztergomi érsek volt, ezért hiba lenne azt valamilyen módon Homonnai Drugeth János nevéhez kötni.

dósítják egymást a hadműveletek menetéről, illetve Homonnai Drugeth János ebben való szerepéről³⁰. Ugyanakkor mind Szalárdi krónikájából, mind pedig I. Rákóczi György leveléből [1644. augusztus 3. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának: „Jeszenőt tegnap előtt adták meg. Homonnainé asszonyom leányával is kínálja volt Rákóczy Sigmondot, azt tudta, ott legyen; én most is kegyelmesen cselekedtünk vele, homonnai, liszvai, terebesi jószágot mind megadtuk neki.”] azt látjuk, hogy a fejedelem a grófné kérésére több alkalommal is kegyet gyakorol annak alattvalói részére, hiszen előbb Tokajban, majd Ungváron, illetve Jeszenőnél is engedélyezi a védők szabad elvonulását, illetve meghagyja őket birtokaikban. Jósomszédi kapcsolatokról tanúskodik Jakusith Anna későbbi, 1649. szeptember 11-én Lorántffy Zsuzsannához írt levele is [„Nekem kegyelmes asszonyom nem volna most annyi szükségem a szöllőre mint a falura, melyet az nagyságod kegyelmességére s jó akaratjára hagyok, alázatosan kérvén nagyságodat mint kegyelmes asszonyomat, megtekintvén mind az közönséges igazságot, mind az én árva keseredett állapotomat, ez iránt károsá ne hagyjon nagyságod. így várhatja nagyságod mind magára, mind szerelmes maradékira istennek atyai áldását, ha az árvákhoz és özvegyekhez anyai kegyességét megmutatja”], ami a Szaládi-féle állításokat – többek között a grófné kegyetlenkedéseivel kapcsolatosokat – kétségbe vonja, s a politikai propaganda eszközei közé sorolja.

³⁰ 1644. május 29. Ifj. Rákóczi Györgynek I. Rákóczi Györgynek. „Az lengyelek felől mi bizony semmi ártalmast, valóságost nem hallunk még eddig, Homonnai János is még oda volt, oda visznek élest neki.”; 1644. június 1. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának „gyűlést parancsolt volt hirdetni Újvár, Zemlin, Ungvármegyének, de nem ment senki reá; most jó ungvármegyei nemes emberek vannak fogva, s hogy az Homonnai gyűjtött hadát felverték, azolta annál is inkább elrémült az nemesség, az ki velünk akar lenni, azok az Tiszán túl mennek.”; 1644. július 4. „csak Ungvár, Jeszenő s Homonnainak 500 avagy 600 kihozott kozákja 4 avagy Öt száz lovas magyarja akadályunkra ne volna, eddig az derék német tábort vertük volna fel, de ennek is 4 avagy 5 nap alatt isten áldásából jó vége fog lenni.”; 1644. július 11. I. Rákóczi György Ifj. Rákóczi Györgynek „az mi ellenséginknek felfuvalkodott állapotjuk igen meghuny ászkodék s im ezennel mind az 13 vármegyét megkezdjük szabadítani. Ungvárat 7. die praesentis adták meg, Szendrő sem állhatja sokáig, Regécz is az szerént, kihez ugyan derekason akarunk fogni rövid nap. Jeszenőből is elment Homonnai János, leszen csak Szádvára nehezebb és ez Jeszenő, de ezekre is reá segít az úr isten bennünket”; 1644. július 13. „Homonnai János is beiramodott Lengyelországban, mert ma harmad napja, hogy reá mentek hadainkban; magunk is ez héten az táborban megyünk és Jeszenőnek obsidiojára elegendő lovast, gyalogot hagyván, Patakra megyünk s talám Munkácsot is megtekinjtük”; 1644. augusztus 1. Ifj. Rákóczi György I. Rákóczi Györgyhez „Homonnai János szolgáljának elfogása is istennek nem kicsin áldása, hogy nagyságod ellenséginek érti praktikájokat és állapotjokat... Jeszenőt is isten nagyságod kezében adja; de már hiteknek nem kell hinni; nyereségnek tartják, ha avval valakit megcsalhatnak.” (Szilágyi Sándor (szerk.): *Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria*. 24.: A két Rákóczi György fejedelem családí levelezése. – Budapest, 1875. – 1644 p.)

Nagy valószínűséggel a fent említett személyes okok miatt is sor került volna a nevezett hadjáratra, hiszen I. Rákóczi György már korábban megállapodott erről a svédekkel. A Homonnai Drugeth Jánossal kapcsolatban kifejtett „negatív propaganda” elsősorban a múltbeli eseményeknek szólhatott, amikor apja lengyel kozákokkal való 1619. évi betörése egészen más irányba terelte Bethlen Gábor hadjáratát. I. Rákóczi György saját múltbeli hibáiból tanúlva állandóan figyelemmel kísérte Homonnai lépéseit, illetve lengyelországi toborzását.

Az 1644-es hadjárat kezdetén a Homonnai-birtokok közül Rákóczi kezére került az 1641-ben adományba kapott Tokaj vára és uradalma. Jakusith Anna a további békekéség fenntartása érdekében „erős hitlevelet, valaminémüt kívánna a fejedelem főember szolgáljaival együtt, olyant adott volna”, a krónikaíró szerint ugyanakkor Balling János, Munkács főkapitánya azt a feladatot kapta, hogy az Ung vármegyei történéseket figyelemmel kísérrje, s azokról urát időben tájékoztassa. A tájékoztatás szerint „az ungváriak nem sokat hajtván az hitlevelekre, az armáda aláérkezésekor a grófasszony valóban – üldözte volna Ungvárból a fejedelemhez hajlott evangélikus nemességet, sokakat megfogatott, borokat, buzájokat kiét Ungvárra, kiét Jeszenő váraiba takarítottatta volna... Érezné a grófasszony a dolognak fordulását, Ungvárrat nem bizván magát, Jeszenőben állott volna, ott a megmaradáshoz nagyobb reménységben lehetvén.” A munkácsi főkapitány összetoboztatta hadait „ötszáz jó gyalogot a jószágból a várhoz fegyverekkel, jó puskájokkal való szolgálatra válogatott, ... azokon kívül is hogy valahol mi jó fegyverfogható férfiak volnának a krajnákon, és mindenült a jószágban, hogy azok is a ken-ezek által mind felvétetnének, megparancsolta vala: kik a parancsolt órára közel háromezeren, ha nem többen, jelen levén egynehány falkonyokkal [ágyúkkal] Ungvárat megszállották vala”³¹.

Mészáros Károly *Ungvár története* című munkájában ezzel kapcsolatban így ír: „midőn Rákóczy 1644-en Ungváron át Kassa felé indula hadaival, emitt ellentállásra találván az ungi főispán, s országbíró Homonnai Drugeth János részéről Ungvárt erős ostromtűz alá fogta, a jezsuiták társházát és tanodáját is összelődöztette s a szerzetes atyákat kikergette az országból, kik Kattay Zsigmond főnökükkel együtt ismét Krakóban kerestek menedéket”³². Szalárdi tudósítása szerint a többségben protestáns városlakók nem

³¹ Szalárdi János. *Siralmas magyar krónika*. – Budapest: Magyar Heliokon Kiadó, 1980 – 176. old.

³² Mészáros Károly. *Ungvár története, a legrégebb időktől maig*. – Pest: Ráth Mór Könyvkereskedése, 1861. – 87. old.

tanusítottak ellenállást. Az ostromló sereg „a vár előtt a melly öreg egyház [valószínűleg az egykori pálos kolostor épülete] vagyon belől a palánkon, annak éjszak felől való szegeletinél vettetvén sánczot egy éjszaka, a kapitány onnan kezdé lötetni a vár kapujára, és a paloták ablakin csinált lövőhelyekre”, később a palánkkerítés darabjaival sikeresen betöltve az árkot az erősséget elfoglalták és annak népeit I. Rákóczi György hűségére felestedték.

Mivel Lengyelországból az országbíró megbízásából egy kisebb csapat Homonna környékén fosztogatott, s az ott táborozó erdélyi hadakat is megtámadta, a fejedelem elhatározta a fő Homonnai erősség – Jeszenő ostromát is. A Kornis Zsigmond és Rákóczi Zsigmond által vezetett, ostromágyúkkal felszerelt sereg elkezdte lőni a várfalakat „a lövészerszámokat is bele állatták vala, úgy hogy virradva a várat lötetni mingyárt elkezdtek vala, s az első lövésnek golyóbisa a megírt leányok háza ablakán bemenvén egyik leányasszonynak (ki majd kedvesebb szolgálója volna) fejét elvitte vala. Második lövés a bászlyárúl, honnan az urakhoz lövöldöztek vala, esett: a hol egy jó lövészerszámokat haszontalanná tett vala, hogy abból azután semmi lövést nem tehetnének, és ott is embert is ölt vala. Melly miatt az asszony [Jakusith Anna] szokott házaibúl alattvaló házakba költözvén, mind maga, s mind az egész várbeliek úgy megijetkeztek, hogy sokáig való tartliatása felől a várnak teljességesen kétségesek volnának”³³. Szalárdi szerint az ostrom idején Jakusith Anna kegyetlenkedett a várban fogságban tartott protestáns foglyokkal „őket is egynehányszor ki akarta vitetni és megnyakaztatni”, egy Tunyogi Ferenc nevű Szatmár megyei nemest pedig ebéd közben végeztetett ki, „minekutána a bort jó izüen megitta volna, a mint már megparancsoltatott vala, csak mingyárt az vár eleiben kivitetek, s azonnal feje vétetek. Midőn felkelnének az asztaltúl az asszony szolgálái, általok csak felmészárolva találattik: melly nagy kegyetlenségén asszonyoknak mind eleget csudálkozáznak, s mind az becsületes nemes ember olly véletlen és méltatlan halálán eleget is busulának”³⁴.

Miután az ostrom során a vár védelmi rendszere jelentős sérüléseket szenvedett, a grófnő követeket küldött az ostromló sereg vezetőihez, amelyben szabad elvonulás fejében felajánlotta Jeszenő feladását. Amíg a fejedelem válasza megérkezett, maga az ostrom is szünetelt. I. Rákóczi György az alábbi feltételekkel egyezett bele a védők szabad elvonulásába:

³³ Szalárdi János. *Siralmas magyar krónika*. – Budapest: Magyar Heliokon Kiadó, 1980 – 177. old.

³⁴ Szalárdi János. *Siralmas magyar krónika / J. Szalárdi*. – Budapest: Magyar Heliokon Kiadó, 1980 – 177. old.

„a várban levő minden élést, s mindenféle muniliókat, vár erősségére való eszközöket ott hagyván, s a befogott rabokat is minden sarczfizetés nélkül békével bocsáttatván, valahová akarna menni, bocsáttatnék minden bántás nélkül. Ki ekképen elbocsátatott vala. Az várból pedig Balling János minden élést, lövészszámokat kiszállíttatván, és minden haszonra valót Munkácsba takaríttatván, a fejedelem parancsolatjából a várnak minden bástyái, derék épületi porral felhányattatván s haszontalanná tétettétvén, pusztán hagyatott vala”³⁵. Részben a Homonnai família fő tárházaként szereplő vár ostroma, illetve a felrobbantása lehet az oka, hogy a családi levéltár nagy része elpusztult. Az 1644. évi hadjárat különböző forrásokban szereplő leírásaiban számos utalással találkozunk Ungvár ostromáról, valamint Barkó és Jeszenő pusztulásáról, azonban Nevickével kapcsolatban, amelyet állítólag ugyanekkor romboltak le, semmilyen említés nem történik.

Az 1644-es hadjárat következtében a Homonnai Drugeth-birtokok nagy része I. Rákóczi György fennhatósága alá került. Nem véletlenül jegyzi meg Szalárdi János is: „így lakolt vala meg gróf Druget Homonnai János, nálánál méltóságosabb fejedelmi embernek nagy gyűlöletéből való méltatlan gyalázásáért, kit nálánál nagyobbnak nem csak nem akar vala ismérni és tartani s érdemes becsületit megadni; hanem még nagy emberekhez illetlen nyelvvvel szokta vala mocskolni, mellyből ugyan közbeszédbe költölték vala az emberek: melly gonosz kocsis lett volna Rákóczi György, hogy ostora hegyi gróf Druget Homonnai Jánost is annyira megérdeklette, és meg is sanyarította volna! mert kocsis Györgynek hijja vala”. Szirmay Zemplén vármegye leírásában már kicsit árnyaltabban fogalmaz: „A főispán, Homonnay János gróf azonban hű maradt és inkább engedte, hogy várait és minden javait dúlják, rabolják a dühöngő Rákóczisták, de nem engedte, hogy a királytól való utálatos elpártolás az ő nevét beszennyezze. Drugeth Jánosnak és mindazoknak javait, a kik hívek maradtak királyukhoz, Rákóczy a maga fiskusának elfoglalta. A Drugeth-várak, Jeszenő és Barkó leromboltattak”.

Hogyan, milyen körülmények között került az országbíró és családja a Várasd vármegyei Klenovnikra (Szlavónia-Horvátországba), a Draskovich család várába – további kutatás feladata lesz. A Batthyány-misszilisek között néhány levél tanúskodik Homonnai Drugeth János (és feltételezhetően családja) tartózkodási helyeiről: Csejte (1644. 09. 23), (Szécs)Keresztúr (1645. 04. 30., 1645. 05. 05.). Mindkét uradalomban a Drugethek részbirtokosok voltak Nádasy Katalin öröksége révén. Ugyanakkor a rokoni kapcsolatok

³⁵ Uo.

révén a dunántúli tartózkodás helyszínéeként a Nádasdy család (Homonnai Drugeth János Nádasdy (II.) Ferenc és Báthori Erzsébet unokája volt) valamelyik Sopron vagy Vas vármegyei birtoka logikusabbnak mutatkozott volna, mint Szlavónia.

Az Utyeszenics-Martinuzzi-rokonsághoz tartozó trakostyáni Draskovich család jelentős szlavóniai és stájerországi birtokokkal rendelkezett, (III.) Gáspár 1624-ben luetenburgi és klenovniki szabad bárói rangot kapott, 1635-ben pedig unokatestvérével, (III.) Jánossal együtt grófi rangra emelték. Az eléggé szűkös források (III.) Gáspárral kapcsolatosan megjegyzi császári és királyi kamarási, illetve tanácsosi tisztségeit, valamint az előkelő stájer családból származó Veronika Freiin von Eibiswald-dal kötött házasságát. Draskovich udvari pályafutása számos párhuzamot mutat Homonnai Drugeth Jánoséval (illetve Batthyány Ádámmal), éppen ezért valószínűsíthetjük, hogy kapcsolatuk a bécsi udvari szolgálat során vehette kezdetét. Klenovnik építése 1616–1667 között zajlott, a maga 90 szobájával az ország egyik legnagyobb kastélyának számít, így valószínűleg jutott elegendő hely a menekültek számára is. A kastélyban gyakran megfordult a szomszéd birtokos, Zrínyi Miklós is, aki a várúr lányának, Mária Euzébiának udvarolt. Keglevich Péter naplóbejegyzése szerint: „1645. június 4. Ugyanaz nap volt eljegyzése gróf Zrínyi Miklósnak gróf Draskovics Gáspár leányával, s ez történt Klenovnikon³⁶”. Valószínűleg a Homonnai Drugeth család tagjai is részt vettek az ünnepi eseményen. Mivel időközben megkezdődtek a tárgyalások az erdélyi fejedelemséggel kötendő békéről, az országbíró saját ügyeiben többször megfordult Grazban, a stájer tartományi székhelyen, Grázban. Augusztus 14-én Klenovnikon kelt levelében írja, hogy Zrínyi Miklós vacsora után érkezett jó hírekkel „a török császárnak Candiában 8000 emberét vágták le s több hajóját elvették”. Valószínűleg Zrínyi hosszabb ideig vendégeskedett a Draskovich-udvarban, mert az I. Rákóczi Györggyel kötendő béke híre is itt érte. Ezzel kapcsolatban szeptember 10-én levelében Homonnai Drugeth János így ír Batthyány Ádámnak: „Meglett uram az békesség; valamely rosszul csak lehetett, de megcsinálták, nem gondolván meg az emberek se az magok méltóságát, se más ember kárát. Meddig terjed és meddig tart, az jó Isten tudja. Én egyáltalában nem valami jót vagy megmaradást, de nagyobb veszedelmet ezen békességből következni reménylek. Palatinus uram ökegyelme is menti magát, hogy hire nélkül csinálták meg³⁷”. Az előkészületben lévő linzi béke

³⁶ Keglevich Péter naplója 1599–1661. Közli Deák Farkas-. In: Magyar Történelmi Tár – 2. sorozat 1. kötet – 1867 - 245 old.

³⁷ Takács Sándor. *Magyar küzdelmek*. <https://mek.oszk.hu/08600/08663/08663.htm#n155>

személyesen is érintette Homonnait, hiszen többek között az 1641-ben zálogként megkapott Tokajt (Tarcallal, Ecseddel, Nagybányával és a regéci uradalommal) I. Rákóczi György birtokába juttatta volna.

Eredetileg a Zrínyi-Draskovich esküvőt 1645 őszére tervezték, ezt a feltételezést támasztja alá Homonnai Drugeth János 1645. október 3-án írt levele, amelyben arra kéri Batthyány Ádámot, hogy küldené el néki énekes gyermekét: „mert itt házasulandó személyek vannak, s odaigértem” (az esküvőt végül 1646. február 11-én tartották meg Praunekén).

1645 novemberében az országbíró valószínűleg ismét Grázba tartott, amikor a határszélen hirtelen elhunyt. 1645. november 22-én a Vas vármegyei Dobra (Neuhaus)³⁸ várából ír Battyhány Ádámnak Jakusich Anna, mint Homonnai Drugeth János országbíró özvegye³⁹. Ezt a dátumot támasztja alá Révay László naplóbejegyzése is: „22. nov. horvátországi számkivetésből kijöven szegény Homonnay János, útjában halt meg, anno 1644. 12. martii temettük szombati örög templomba apja mellé”⁴⁰, illetve Szirmay Antal is: „Az 1645. évben arról, hogy Drugeth János gróf milyen halállal múlt ki, pusztító döghalál, vagy pedig fegyver emésztette-e el? vagy valahol számkivetésben végezte életét? nincs adatunk”. Az egykori ellenfél haláláról 1646. január 14-én ifj. Rákóczi György így tájékoztatta öccsét, Zsigmondot „Homonnai guta ütés miatt holt meg. Bottyáni uram él.”

Az egykori országbíró temetéséről a „*Memorabilia de templo „Metropolitano ad S. Nicolaum Episc. et Confess, in Libera ac Regia civitate Tyrnavia e veteribus monumentis eruta complectens*” című könyvecske emlékezik, amely a 15. lapon arról tudósít, hogy: „sepultus est cum matre in tumbis stanneis ad latus Evangelii Arae OO. SS. Filium reliquit Joannem de Ungh et Zemplin Comitem, et pariter Curiae Regiae Judicem, qui 1645, aetatis annorum 36 mortus Tirnaviae uno cum parente tumulo conditus est”⁴¹. Drugeth János gróf országbíró, Ungvárnak és Ung vármegyének örökös, Zemplén vármegyének főispánja, atyjával együtt ólomkoporsóban sírboltba téve (inchryptatus) nyugszik. Elhalt 1645. november 22-én, életének 36.

³⁸ Dobra a Batthyány család birtoka volt, férje halála után Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva itt tartott udvart. 1645-ben Battyhány összeíratta a vár felszereléseit, amelynek helyiségei lakható állapotban voltak.

³⁹ Nagy Iván „*Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*” című munkájában a halál dátumát 1645. december 17-re keltezi.

⁴⁰ *Keglevich Péter naplója 1599–1661*. Közli Deák Farkas-. In: *Magyar Történelmi Tár – 2.* sorozat 1. kötet – 1867 - 245 old.

⁴¹ Franciscus Ocsovszky. *Brevis historico-topographica lib. – Civitatis Tirnaviensis descriptio*. – Skalica 1843 – 46-47. old.

évében.”⁴² Gróf Rhédey László 1655. április 12-én kelt naplóberegjegyzésében írja: „Descriptio Tyrnaviensis. 1655. ... Ebben az templomban nincs egyéb nevezetes dolog, hanem az oltárok és az temetések. Feküsznek penig ebben ezek: ... Homonnai György, Homonnai János...”⁴³

Az iskola- és pályatárs Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelem* című eposzá-
nak első fogalmazványában (ez kimaradt az 1651-ben Bécsben megjelent
kiadásból) állít mások mellett (Batthyány Ádám, Nádasdy Ferenc, Csáky
László, Eszterházy László) emléket Homonnainak és családjának⁴⁴:

*„Ahun van az parton egy gyöngé virágszál,
Melynek reménsége nevelkedésben áll,
Homonnai Gyurkó benned Pallas talál
Esz és bátorságot, mellyet rozsdá nem száll.*

*Két atyádnak hűségét te is kövessed,
Habár javaidat mind e kell vesztened,
Mert egy jó szerencsés üdő ezt teneked
Uzsurával fizeti minden vesztésed”.*

⁴² Ludiková, Zuzana. *A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei. [Late Renaissance and Baroque Sepulchral Monuments in the Nagyszombat (Trnava) Cathedral]. // Művészettörténeti Értesítő – 51 –2002, 3–4, – 85-106. pp.,*

⁴³ Nagy Iván. *Rédei László történelmi maradványai.* // Magyar Történelmi Tár – 2. sorozat 5. kötet – 1871.I. Úti jegyzetek3. Descriptio Varsaviensis 10. old. Magyar Történelmi Tár), Vass József. *Gróf Rhédey László naplója.* (1653 – 1657.) – I. 213.

⁴⁴ Széchy Károly. *Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664).* Magyar történelmi életrajzok. I–V. kötet. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1896–1902. – 441-442. pp.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2020. MÁJUS – JÚNIUS)

ELISMERÉSEK

* Magyarország ungvári és bereg-szászi külképviseletein elmaradt kitüntetések adtak át. Az utóbbi helyszínen átadták **Debreceni Mihály** szerkesztőnek a *Magyar Arany Érdemkereszt*, **Cigler Tibor** tanárnak a *Magyar Ezüst Érdemkereszt* elismerést.

* Magyarország ungvári konzulátusán elmaradt kitüntetések adtak át. **Oroszi József**, Nevetlen polgármestere *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetésben részesült.

* **Váradi Natáliát**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központjának vezetőjét, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány irodaigazgatóját az MTA *Arany János-éremmel* tüntette ki.

FONTOSABB
ESEMÉNYEK,
RENDEZVÉNYEK

MÁJUS

* Tavaly a boldogság volt a téma, a Kárpátaljai Magyar Filmgyártá-

sért Alapítvány munkatársai idén a vidámság témakörében várják az öt percesnél nem hosszabb kisfilmeket.

* Kárpátaljai várak (nevickei, ungvári, szerednyei) is bekerültek Nyugat-Ukrajna öt legmisztikusabb vára közé.

* Az elmúlt huszonnyolc évben közel száz kárpátaljai szerző mintegy háromszáz kötete jelent meg az Intermix Kiadó gondozásában – jelentette ki **Dupka György**, a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat felelős szerkesztője a TV21 Ungvár adásában. Ezen kiadványok közül több alkotás megtalálható a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján is. Májusban újabb két kötet látott napvilágot: **Szöllősy Tibor** *Álmait az ember...*, valamint **Zselicki József** *Az ismeretlen katona...* című alkotása, amelyek nemsokára nyomtatott formában is elérhetőek lesznek.

* **Matl Péter** szobrászművész Sátoraljaújhelyen, a Magyar Kálvárián turulmadarat ábrázoló emlékművet készített a centenáriumra. A szobrot június 4-én leleplezték le.

* A karantén idején új programot indított a II. Rákóczi Ferenc Kárpát-

aljai Magyar Főiskola Hallgatói Önkormányzata. A kárpátaljai magyar felsőoktatásban tanulók számára hirdették meg az első versíró versenyt. A költeményeket a távoktatás, szerelem a karanténban és az otthon merengés kategóriáiban lehetett elkészíteni. A versenyt **Lévai Alíz** nyerte *Ragaszkodom a pillanathoz* című versével, egyben ő lett a közönségdíjas is. A második helyen **Kupás Barnabás** *Hajnal délután kettő* műve végzett, a harmadik helyezett **Váradri Adrienn** *Ilyenek voltunk* című költeménye lett.

* A Kárpátaljai Megyei Univerzális Tudományos Könyvtár online költészeti találkozóra hívt mindenk érdeklődőt. A könyvtárban is tart még a karantén. Ezért született az a döntés, hogy a költészeti találkozót online tartják meg.

* 60 évesek a „hatvanasok”. A Kárpátaljai Megyei Boksay József Szépművészeti Múzeum – **Erfán Ferenc** igazgató, képzőművész irányításával – ennek az évfordulónak az apropójából állította össze a „hatvanasok” alkotásaiból álló tárlatát. Bár a karantén közbeszólt, és ma csak online, a múzeum honlapján tekinthetik meg az érdeklődők a kiállított festményeket, a múzeum vezetősége úgy döntött, hogy meghosszabbítja a tárlat időtartamát, s miután megnyithatnak a múzeumok, élőben is megcsodálhatják az érdeklődők a rendkívül érdekes, látványos kiállítást.

* Folytatódik a könyvkölcsönzés Ungváron, a Kárpátaljai Megyei Könyvtár Idegen Nyelvű Dokumentumok Osztályán, amely a koronavírus-vészhelyzet miatt ideiglenesen leállt.

* A magyarországi és a beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének közreműködésével Beregszászban és annak környékén hat útmenti kereszt felújítása valósult meg. A kereszt felújítására egy az egész Kárpát-medencét felölelő program keretén belül került sor.

* Lezajlott **Szijjártó Péter** magyar és **Dmitro Kuleba** ukrán külügyminiszter tárgyalása. Magyarország és Ukrajna megnyugtató módon le akarja zárni a vitákat. Közös sajtótájékoztatójukon elhangzott, júniusban ülésezni fognak a kétoldalú bizottságok, amelyek feladata előkészíteni **Volodimir Zelenszkij** ukrán államfő és **Orbán Viktor** magyar miniszterelnök találkozóját, de ennek pontos dátuma továbbra sem ismert. Szó volt a két ország közötti határátkelés problémájáról is.

* Nagykorúvá vált az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális folyóiratunk, amely jogi szempontból 2002 májusában született, tehát 18. életévét már betöltötte. (Mint ismeretes, elődje a szamizdat *Együtt*, amit 35 év után újra feltámasztottunk.) Nevelőszülei: **Nagy Zoltán Mihály**, **Vári Fábrián László** és **Dupka György**, akik ott bábáskodtak bölcsője fölött.

2002–2020 közti lapszámait csak az *epa.oszk.hu* adatai szerint máig 23 363 olvasó töltötte le (<http://epa.oszk.hu/00500/00595/00001/pdf/00001.pdf>). A jó csapatmunkának köszönhetően máig a leghosszabb életű irodalmi folyóirat Kárpátalján (a *Magyar Írás* /Munkács, 1932–1937/ öt, a szamizdat *Együtt* /1965–1967/ két, a *Hatodik Síp* /1989–1999/ tíz, a *Pánsíp* /1993–2001/ nyolc, a *Véletlen Balett* /1998–2005/ hét évet élt).

* A Napkút Kiadó gondozásában Budapesten megjelent **Csordás László** második gyűjteményes kötete, melynek címe *Bezárkózás vagy határátlépés?* (tanulmányok, esszék, kritikák).

* A budapesti Szépirodalmi Figyelő Alapítvány gondozásában megjelent a kárpátaljai irodalomtörténetész, **Penckófer János** *Az üvegharang* című tanulmánykötete. A szerző az MTA köztestületének külső tagja.

* A *Vörös Postakocsi* májusi online kiadásában jelent meg **Kopriva Nikolett**: *Köd, Gőzölés* című verse. <https://www.avorospostakocsi.hu/2020/05/11/kopriva-nikolett-kod-gozoles/?fbclid=IwAR1op-5JyxwvzLcxLwsJeaQG6LhLHzmjcR-gB1dErTLpf6afMWNFxe9a2x2rw>

* Az *Új Forrás* májusi számában **Nagy Tamás** versei olvashatók.

* **Csernicskó István - Hires-László Kornélia - Karmacsi Zoltán**

- **Márku Anita - Máté Réka - Tóth-Orosz Enikő**: *Tévút az ukrán nyelvpolitikában. Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”* (elemző áttekintés), Törökbalint, Termini Egyesület, 2020.

* **Ivan Nebeszni**k: *Kárpátaljai grafikus művészet a XX. század második felében*. A szerző a Kárpátaljai Képzőművészeti Akadémia docense, tudományos kutatással 10 éve kezdett el foglalkozni, rögtön a Lembergi Művészeti Akadémia befejezése után.

* *Versek májusa az Irodalmi Jelenen*. Lőrincz P. Gabriella *Anyám rózsája* című versét olvasta fel otthonában. A megható anyavers az *Irodalmi Jelen* májusi számában olvasható, amely ingyen letölthető (<https://irodalmijelen.hu/202.../anyam-rozsaja-megfagyott-telen>).

* A *Magyar Napló* című folyóirat májusi számában olvasható **Oláh András** kiváló recenziója **Shrek Tímea** *Halott föld ez* című novelláskötetéről.

* **Varga Melinda** készített villáminterjút a *Novella végét szoktam megírni* címmel **Shrek Tímeával** az *Előretolt Helyőrség* irodalmi-kulturális melléklet számára. Ez most online is olvasható, <https://helyorseg.ma/rovat/portre/varga-melinda-a-novella-veget-szoktam-megirni?fbclid=IwAR2Z19TzqLsYTO-zTroikbD-2dhoj0ZLdPdqxjJ0kA0HFq9jsOiDiWVWn5h8>

* **Vári Fábán László** pontosan, árnyaltan fogalmazva mutatja be szülőföldje, Kárpátalja felől a Trianoni diktátum 100 évét *A megtervezett sorscsapás* című esszéjében, amely a *Hajónapló* című online kiadvány májusi számában jelent meg, <https://hajonaplo.ma/aktualis/vari-fabian-laszlo-a-megtervezett-sorscsapas.html?fbclid=IwAR0spTNS6mos-dG9qjz2ErwXz22TTeftjZxwiscymYhhDPBtXN5Zo20SBxg>

JÚNIUS

* 16 kárpátaljai festőművész vett részt a *Munkácsi tavasz 2020* elnevezésű plein air-en Erdélyi Béla egykori lakóházánál. A festőművészek a város legemblemikusabb helyszínét vették vászonra. Számos kárpátaljai alkotó, köztük **Erfán Ferenc, Borisz Kuzma, Tarasz Uszik, Kopriva Attila** is ecsetet ragadott, hogy vászonra vessék, hogyan látják Munkács városát, és milyen érzelmeket vált ki belőlük e hely. Az elkészült alkotásokat egy későbbi időpontban állítják ki.

* A kisgejőci Gyöngykaláris Kórusiskola is csatlakozott a Rákóczi Szövetség *Magyar vagyok 2020* virtuális időkapszula projektjéhez.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) a nemzeti összetartozás napján Nagypaládon, Szürtében, Nagybéányban és Mezőgecsében csendes emlékezés

keretében koszorúzással méltatta a centenáriumi évfordulót.

* Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) vezetősége a nemzeti összetartozás napján koszorúzást tartott Ungváron a Kálvária Temetőben *Posch Alajos* (1884–1919) újságíró sírjánál, aki Trianon első kárpátaljai mártírja volt, akit az Ungvárra bevonult cseh katonák több mint 20 kézszúrással meggyilkoltak. Ebből az alkalomból emlékbeszédet mondott **Zubánics László** történész, az UMDSZ elnöke.

* „Szólj, ötágú síp, zengj magyar ének, adj hálát az ég Istenének!” – zengett a *Magyar ének* június 4-én a Verecke-i emlékműnél tartott szabadtéri istentiszteleten. Ahol **Zán Fábán Sándor** püspök igehirdetése mellett a beregszászi gyülekezet lelkészeinek és kamarakórusának, hittanos gyermekei egy csoportjának részvételével – hálát adtak Istennek azért, hogy száz év szétszakítottágban is megtartott bennünket. Az összetartozás napján 10 órakor az internet segítségével a Verecke-i hágón felállított honfoglalási emlékműnél lélekben minden magyar együtt lehetett, együtt adhatott hálát Istennek. **Vass Magdolna**, a Kárpátaljai Magyar Drámai Színház művésze **Lőrincz P. Gabriella** alkalomhoz illő, a *Rész* c. versét adta elő mély átéléssel.

* A tiszabökényi Árpád-házi Szt. Erzsébet Templom egyházközsége

nevében budapesti idő szerint 16 óra 30 perckor a harangtornyában **Dupka György** világi elnök, **Molnár István** és **Kutasi Csaba** egyháztagok közreműködésével megszólaltatták a harangot is száz másodpercen át. Ugyanebben az időben a református, a görögkatolikus és az ortodox templomban is meghúzták a harangot. A centenáriumi alkalmából imástrófákat mondott **Marozsi Katalin**, **Velicskó Tünde**, **Kiss Valéria**, **Kutasi Magdolna**, **Kövezsdi Emma**, **Tatár Viktória**. Az eseményt a Tisza Csillagkórus zárta **Kovály Csilla** művészeti vezető irányításával. Az est folyamán az összetartozás jegyében tábor tüzet és gyertyát gyújtottak.

* Kárpátalján számos magyarlakta településen – Ungváron, Nagydobronyban, Szalókan, Munkácson, Beregdédában, Visken, Nagypaládon, Tiszabökényben – tartottak megemlékezéseket a helyi civilszervezetek, egyházközségek.

* Az anyaországi kezdeményezést felkarolva, budapesti idő szerint 16 óra 30 perckor több kárpátaljai templomban megszólaltak a harangok száz másodpercen át. Este 19–20 óra között gyertyát gyújtottak a magyarok, akiknek fáj Trianon.

* A nemzeti összetartozás napján Trianon tematikáját bemutató műsorokkal készült a TV21 Ungvár csapata. Több önálló műsort sugároztak június 4-e alkalmából, valamint anyaországi

és erdélyi filmrendezők Trianonnal kapcsolatos filmjeit is levetítették.

* **Tóth Péter Lóránt** Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó szervezésében egész napos virtuális megemlékezésen külföldi magyarok is részt vettek a közösségi média oldalán. Szűkebb pátriánkat **Gál Natália**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színésze, a **Kovács család** Váriból, **Lőrincz P. Gabriella** versmondó, valamint a beregszászi központú Sodró népzenei együttes képviselte.

* Sátoraljaújhelyen, a Magyar Kálvárián Trianon centenáriuma alkalmából **Orbán Viktor** miniszterelnök leleplezte **Matl Péter** munkácsi szobrászművész turulmadarat ábrázoló emlékművét.

* **Hajduk Márta** filmrendező az Összetartozás Napján *Kisebbségben Kárpátalján* c. kortörténeti dokumentumfilmjének egy részlete került bemutatásra. A filmet a Kárpátaljai Szövetség támogatásával, a TV21 Ungvár szakmai segítségével készítette a budapesti és az ungvári stáb. A különleges narrátori szerepet **Kubik Anna** Kossuth-díjas színművésznő vállalta. Rövidített változatát az érdeklődők az alábbi linken tekinthették meg: <https://youtu.be/BSsHLLTux8t4>

* **Dupka Györgyöt** az a megtiszteltetés érte, hogy bekerülhetett az *Irodalmi Jelen* folyóirat Trianon lapszámába „*A szerencse úgy fogrog...*” avagy *öt állampolgárság for-*

gatagában című esszével, ezúttal 19 prózaíró, 2 esszéista, 50 költő, köztük **Kopriva Nikolett** (vers), **Kertész Dávid** (próza), **Lórincz P. Gabriella** (vers, próza) más jeles magyar írók, költők rangos társaságában. A gyűjteményt Varga Melinda szerkesztő állította össze. A művek online is olvashatók a honlapon.

* Elhunyt életének 80. esztendejében **Kő Pál** szobrászművész, ő volt a nagypaládi *Kossuth-szobor* alkotója.

* Ungváron a Fencik téren szabadtéri koncertet adott a Kárpátaljai Megyei Filharmónia szimfonikus zenekara.

* A Kárpátaljai Magyar Főiskolaért Jótékonysági Alapítvány (KMF JA) Kuratóriuma döntésének értelmében június 11-én megnevezték a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) megbízott rektorát **Csernicskó István** nyelvészprofesszor személyében.

* Hat nagyszőlősi grafikusművész - **Havrilo Marianna, Tegze Margarita, Marinics Sándor, Kosztya Valentina, Aljona Sztaszjuk, Dobos-Broda Diana** - munkáit állították ki Magyarország Beregszászi Konzulátusának kiállítótermében, a Munkácsy Mihály Galériában. A megjelent vendégeket **Beke Mihály András** első beosztott konzul köszöntötte, a kiállítást **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul nyitotta meg. A megnyitón jelen volt Tóth Márta, a

nagyszőlősi galéria kurátora. Végül hegedűn játszott **Szarvadi Beáta**, és a Nagyszőlősi Bartók Béla Művészeti Iskola pedagógusainak egy csoportja.

* Első helyen végzett **Mikítina Anasztázia**, az Ungvári Zádor Dezső Zeneművészeti Koledzs második évfolyamos diákja a Samosviti – On Line nemzetközi zenei versenyen. A kárpátaljai lány a népi hangszerek kategóriájában indult, s zenéjével egyből lenyűgözte a zsűri tagjait.

* Vandálok meggyalázták a Szolyvai Emlékpark síratófalának hátsó felületén elhelyezett szabadtéri kiállítás anyagát – tájékoztatta a helyi sajtót **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára. A háromnyelvű (ukrán, magyar, német) pannókat leszaggatták, megbecsteleltették. A park gondnoka, **Argyelán György** feljelentést tett az ügyben. A szolyvai rendőrség ismeretlen tettesek után nyomoz.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány közös szervezésében, az Országos Tudományos Diákköri Tanács TDK Határok nélkül (HTDK) program szakmai támogatásával megrendezték a XIV. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciát, a járványügyi helyzet miatt online formában, a Google Meet felületen.

* Hidrometeorológiai témájú tanulmány jelent meg nemrégiben az *Atmospheric Environment* című nem-

zetközi folyóiratban (Naptevékenység által kiváltott csapadéktrícium idősor rekonstrukciója). A tudományos cikk első szerzője a kárpátaljai kutató, **dr. László Elemér** meteorológus, aki jelenleg a debreceni Atommagkutató Intézet (ATOMKI) tudományos munkatársa, a Rákóczi-főiskola volt diákja. Az említett angol nyelvű kiadványban igen ritkán jelenik meg magyar kutatók munkája.

* Júniusban ünnepelte negyvenedik születésnapját **Pál István Szalonna**, Liszt Ferenc-díjas és Magyar Érdemkeresztrel kitüntetett népzénesz, érdemes művész, a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője. A kiváló muzsikuszaját zenekarával, a *Szalonna és bandájával* a világ legrangosabb koncerttermeinek gyakori vendége.

* Helyi civilek fogtak össze, hogy megóvják Ungvár történelmi épületeit s ezáltal a város eredeti arculatát. Petíciójukat eddig 200-an írták alá.

* A „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt által biztosított támogatásból a 2020/2021-es tanévre ismét meghirdette a Soós Kálmán ösztöndíjprogramot.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékén ez év júniusától **Dupka György**, az MTA köztestületének külső tagja elnöklétével zajlott le a diákok dip-

lomamunka védése. Tudományos tevékenysége újabb elismeréseként fogadta el a megtisztelő felkérést, hogy ezentúl 3 évig a szakmai vizsgabizottság elnökeként értékelheti a magyar szakos diákok tudományos tevékenységét. Az általa vezetett vizsgabizottság - **Györke Magdolna** és **Hulpa Diána** docensek, **Zékány Krisztina** tanszékvezető, docens, a 90-ven éves **Lizanec Péter** professzor, **Nagy Natália** docens - tagjai előtt a IV. évfolyamos **Botos Barbara Angelika**, **Vince Nikolett**, **Györke Diána**, **Kiss Bernadett**, **Dudás Tímea**, **Ötvös Diána** és **Makár Alexandra** sikeresen védte meg diplomamunkáját.

* 90 éves lett **Lizanec Péter** nyelvészprofesszor, az UNE UMOTI Magyar Filológiai Tanszék tanári csoportjának jelenleg is oszlopos tagja, a Hungarológiai Intézet igazgatója, a Kárpátaljai Magyar Tudósok Társaságának elnöke.

* A teljes Kárpát-medencei társadalom jelen állapotát fogja bemutatni Trianon óta példátlan mélységben a *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom* című kötet interaktív, kétnyelvű, szabad hozzáférésű elektronikus változata (e-MNA Társadalom), amelyet az Ötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpontja készít. Területileg a digitális honismereti atlasz lefedi a Kárpát-medence teljes területét,

annak 17 660 települését, illetve a közvetlen – osztrák, cseh, lengyel, ukrán, moldovai, román, szerb, horvát, szlovén – szomszédságban található, mindösszesen közel 40 ezer települést. Időbeli szempontból bemutatja a társadalom (népesség, települések, életkörülmények) jelenlegi és közelmúltbeli állapotát, illetve a Trianon óta eltelt száz év folyamatait, egyes térképek pedig a 16. századig is visszamennek. Tematikailag a projekt három nagy blokkra tagolódik, amelyek a teljes társadalomföldrajzi vertikumot megjelenítik.

* *Kovács Vilmos* (1927-1977) is bekerül a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) posztumusz tagjai közé. Műveinek digitalizált változata a közeljövőben elektronikusan is elérhető lesz.

* Az *Előretolt Helyőrség* júniusi irodalmi-kulturális mellékletben jelent meg *Shrek Tímea A dédai sárkány* című meséje, ami egy helyi legendán alapszik.

* Megjelentek **Marcsák Gergely** versei a magyarországi *Előretolt Helyőrség* 2020. június 6-i számában. https://helyorseg.ma/rovat/vers/marcsak-gergely-partok-kozott?fbclid=IwAR2UcEhpJlkc4P-FK5n89nnB0tOhg0mwEtxKh7T7jm-KcQ27mgcIY_wjC-III

* A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont négyrészes, a mai Kárpátalja területének 100 évét áttekintő össze-

foglalóját olvashatják el a világhálón. <http://hodinkaintezet.uz.ua/>

* Július 31-ig tolták ki a COVID-19 karantént Ukrajnában, mert továbbra is gyorsul a koronavírus-fertőzés terjedése.

KÖNYVESPOLC–2020

Elkészült az *EGYÜTT* című irodalmi-művészeti-kulturális folyóiratunk 1. és 2. száma. Tárolt változatai: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK (Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

Kovács Eleonóra. *Érzékelés. Könyvismertető, filmnapló, jegyzet.* Felelős szerkesztő: **Csordás László.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 287. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. ISBN 978-615-5757-20-4, ISSN 1022-0283. Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2020/Kovacs-konyv.pdf>

Kótyuk Erzsébet. *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban.* Felelős szerkesztő: **Shrek Tímea.**

Kárpátaljai Magyar Könyvek 291. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. ISBN 978-615-5757-24-2, ISSN 1022-0283. Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ha-ad-az-isten-bajt-ad-ahhoz-erot-is>

Marcásák Gergely. *Súlyos hagyomány. Előadások, cikkek, recenziók.* Felelős szerkesztő: **Shrek Tímea.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 286. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. ISBN 978-615-5757-19-8, ISSN 1022-0283. Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/sulyos-hagyomany>

Zselicki József. *Az ismeretlen katona. Régi és új versek.* Illusztrációk: Matl Péter. Felelős szerkesztő: **Lőrincz P. Gabriella.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. ISBN 978-615-5757-23-5, ISSN 1022-0283. Tárolt változata: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/az-ismeretlen-katona>

Szöllősy Tibor. *Álmait az ember... Tollal mentett tanulságos történetek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 290. Felelős szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály.** Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. ISBN 978-615-5757-22-8, ISSN 1022-0283. Tárolt változata: <http://>

kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/almaid-az-ember

Horváth Sándor. *Jelentés a mélyből.* Válogatott írások. Szerkesztő: **Szemere Judit.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 283. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2019. ISBN 978-615-5757-13-6, ISSN 1022-0283.

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/jelentes-a-melybol>

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* **György Dupka.** *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46. (Angol-magyar monográfia.)* Fordította: **dr. Ortutay Péter.** Felelős szerkesztő és lektor: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Dupka György. *Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön”.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)

S. BENEDEK ANDRÁS (1947–2009)

CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)

FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)

GÁLFALVI GYÖRGY – 1942 (Marosvásárhely)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)

KOVÁCS VILMOS (1927–1977)

KÖRMENDI LAJOS (1946–2005)

MATL PÉTER – 1959 (Munkács)

PENCKÓFER JÁNOS – 1958 (Beregszász)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

ZUBÁNICS LÁSZLÓ – 1971 (Nagygut)

A külső borítón: Matl Péter Centenárium Turul-emlékmű – Sátoraljaújhely

További illusztrációk: fotók Kovács Sándor gyűjteményéből